Nytt om

Kvinne-FORSKNING

4/93
Kvinner i offentlighet

Nytt om kvinneforskning utgis av Sekretariatet for kvinneforskning i Norges forskningsråd

NYTT OM KVINNEFORSKNING
fra Norges forskningsråd
Sekretariatet for kvinneforskning
Årgang 17, 1993

Redaksjonen:
Sekretariatet for kvinneforskning
Ansvarlig redaktør: Tove Beate Pedersen
Omslag: Harald Gulli
Sats: Jet-Z
Trykk: GCS AS
ISSN: 033-0265

Utkommer med 5 nummer pr. år.
Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.
Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr. 50,–
Abonnement: kr. 200,–
Postgiro: 0809 5147160

Redaksjonens adresse:
NYTT OM KVINNEFORSKNING
Norges forskningsråd
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 Oslo

I SEKRETARIATET:
Daglig leder Tove Beate Pedersen
Forskningsleder Torill Steinfeld
Red.sekr./fagkonsulent Elin Svenneby
Konsulent Evy Haneborg
Konsulent Toril Finsen Enger

SEKRETARIATETS STYRE:
Adm. direktør Liv Hatland, leder
Professor Gerd Bjørhovde, nestleder
(repr. for humanoira)
Professor Hildur Ve
(repr. for samfunnsvitenskap)
Professor Vidar Hansson
(repr. for medisin)
Førsteamanuensis Erik Leif Eriksen
(repr. for naturvitenskap)
Forsker Øystein Gullvåg Holter
(repr. for NORAS)
Likestillingsombud Ingse Stabel

VARAMEDLEMMER:
Programsekretær Astrid Brekken
Førsteamanuensis Tore Pryser
Professor Georg Midre
Førsteamanuensis Kirsti Ytrehus
Førsteamanuensis Finn Ingebretsen
Rådgiver Annemor Kalleberg
Daglig leder Kjellaug Pettersen

Forsiden: Kulturminister Åse Kleveland. Foto: Line Møller, SCAN-FOTO

- 3 JAN. 1994
Sogn og Fjordane sjukepleienøgskule
BIBLIOTEKET
6800 FØRDE

Kjære leser!

Ved Institutt for samfunnsforskning i Oslo pågår det et forskningsprosjekt med tittelen «Kvinner og offentlighet». Flere av bidragene i dette nummeret av *Nytt om kvinneforskning* springer ut av det. Her – som der – er det ikke bare samfunnsforskere som deltar, humanistene er også med. Når vi vil belyse temaet «offentlighet», tramper vi midt uti ett av kvinneforskningens store og tverrfaglige temaer. Forholdet mellom stat og samfunn drøftes og undersøkes, og motsetningen mellom det private og det offentlige utfordres.

Den første artikkelen er skrevet av Hege Skjeie, og tar for seg avisenes «terningkast» om statsrådenes innsats. Humoren danser på den alvorlige underteksten som handler om medias makt til å bedømme henholdsvis mannlige og kvinnelige statsråder.

Gro Hagemann setter offentlighetsbegrepet i historisk lys. Offentlighet og kvinnelighet har stått som rake motsetninger. Var en kvinne som deltok i offentligheten egentlig dydig? I så fall måtte hun iallefall holde seg til de *små* spørsmål!

Med Jorunn Haakestad beveger vi oss over til samtidskunsten og glimt fra offentlig kunstdebatt. Spørsmålet hun stiller er hva som skjer når tekstil blir kunst, og hvordan den tilsynelatende åpne og fleksible kunstoffentligheten innsnevres når den betrakter tekstile arbeider, det eneste kvinnedomierte kunstfaget, med øyne som gir assosiasjoner til «kjøkken, vaskekjellere og uoppryddede barnerom»!

Astrid de Vibe tar utgangspunkt i den tilsynelatende greie distinksjonen mellom kvinneblader og dameblader, der de første er kritiske og de siste manipulerende, fulle av reklame, lekre matoppskrifter, tips om lykken – og neglelakken. Men så finner hun, når hun analyserer et bestemt dameblad, som svært mange kvinner leser i dag, at fullt så enkelt er det ikke.

Fra Sverige har vi fått et bidrag fra Elisabeth Mansén. Hun skriver om salongene under romantikken på 1800-tallet. Her fantes en kvinneoffentlighet som ikke mange kjenner i dag. Mansén kaller det en halvoffentlighet, der kvinnene ikke havner i periferien, men i sentrum. Et mangfold av roller sto åpne for disse kvinnene.

Helgard Mahrdts artikkel kretser omkring den tyske forfatter Ingeborg Bachmanns litterære tekster, med analyse av tvetydigheten i den borgerlige offentlighet. Mahrdt viser hvordan Bachmann avslører de mannlig dominerte offentlighetsformene som «morderiske for et kvinnelig jeg». Blind tillit er livsfarlig i offentligheten, kvinner må lære å gjøre fornuftig og kritisk bruk av verden på sin måte.

Wencke Mühleisen gir oss korte blikk inn i tre norske regissørers kortfilmer. Hun etterlyser en filmkritikk på kvinners premisser i Norge. Det gjør hun via en analyse av kortfilmen, hvor hun spør om det finnes et eget kvinnelig filmspråk. Kanskje inngår filmene i et feministisk *reformuleringsforsøk*?

Idégrunnlaget for Kvinnelisten i Island beskrives av Sigthrúdur Helga Sigurbjarnardóttir. Hun ser Kvinnelisten som en del av utviklingen av den «nye kvinnebevegelsen» i Island. Deres ambisiøse prosjekt har vært å forandre det politiske systemet fra innsiden, ved å prøve nye organisasjonsmåter som bryter med de gamle.

Vår faste spaltist, kvinneforskningskoordinator Solveig Bergman, skriver om den store kvinnesamlingen Nordisk Forum, som vil finne sted i Finland i første uke av august, neste år. Et åpent arrangement, der tusenvis av kvinner kommer til å delta.

Vi har fire bokmeldinger denne gangen. Har du interesse av å anmelde en bok? Si fra, så får du boken tilsendt, om ingen andre er i gang med den.

Sekretariatet er akkurat nå mest opptatt av å arrangere høstens store begivenhet, konferansen *Backlash i Norge?* eller «Den store oppvasken», som tas i samarbeid med Likestillingsrådet og Senter for kvinneforskning i Oslo 25. og 26. oktober på Sentrum Scene i Oslo. Vi kommer nok tilbake med referat fra den!

Og mens høstmørket svartner over en blanding av slaps og gule lønneblad på fortauet, og rødt og grønt brodergarn kommer på opplyst plass ved siden av linstoffene i hobbybutikken, tillater vi oss et julegavetips: Hva med et abonnement på det nye nordiske kvinneforskningstidsskriftet på engelsk: *NORA*? Til deg fra deg – eller til en annen du vil glede! Informasjonsfolder får du ved henvendelse til oss.

Red.

Innhold

Hege Skjeie: Når statsråder står skolerett. Sideblikk på «Regjeringens karakterbok» ..... s. 5

Gro Hagemann: Offentlige kvinner? Offentlighet og dyd i kvinnesakens tidlige år ..... s. 18

Jorunn Haakestad: Tekstil i offentligheten: Med innsiden ut? ..... s. 24

Astrid de Vibe: Ironi i all offentlighet. Om Habermas og neglelakk ..... s. 32

Elisabeth Mansén: Kvinnoroller i romantikens salonger ..... s. 39

Helgard Mahrdt: Kvinnelitteratur og offentlighet ..... s. 49

Wencke Mühleisen: Kvinnelige filmskapere og det feministiske prosjekt ..... s. 59

Sigthrúdur Helga Sigurbjarnardóttir: Kvinnelisten i Island ..... s. 68

BOKOMTALER

Ida Blom: *Cappelens kvinnehistorie.* Omtale ved Marianne Liljeström ..... s. 75

Birgit Petersson: *Misundelse.* Omtale ved Toril Jenssen ..... s. 79

Liv Køltzow: *Den unge Amalie Skram* og Mary Kay Norseng: *Dagny Juel. Kvinnen og myten.* Omtale ved Torill Steinfeld ..... s. 82

Else M. Barth: *Women Philosophers. A Bibliography of Books through 1990.* Omtale ved Elin Svenneby ..... s. 88

LITTERATURKOMMENTARER ..... s. 91

SOLVEIGS SPALTE ..... s. 95

MØTER, SEMINARER, KONFERANSER

Informasjonsdag for jenter på NTH ..... s. 97

«Kvinner og offentlighet» på Lysebu ..... s. 98

MØTER SOM KOMMER ..... s. 102

LITT AV HVERT ..... s. 107

PUBLIKASJONER ..... s. 108

EGNE PUBLIKASJONER ..... s. 110

Gro Harlem Brundtland foran Slottet med sin første «kvinneregjering», 1986. Fra venstre: Forbruker- og administrasjonsminister Anne-Lise Bakken, kirke- og undervisningsminister Kirsti Kolle Grøndahl, bistandsminister Vesla Vetlesen, miljøvernminister Sissel Rønbeck, statsminister Gro Harlem Brundtland, sosialminister Tove Strand Gerhardsen, justisminister Helen Bøsterud og landbruksminister Gunhild Øyangen. (Foto: NTB)

Når statsråder står skolerett

Sideblikk på «Regjeringens karakterbok»

Av Hege Skjeie

Den politiske offentligheten blir skapt i samspillet mellom politikk og journalistikk. Enkelte vil hevde at ikke bare formidlingen, men også initiativet, i dag ligger hos massemediene: at pressen mer eller mindre har overtatt arbeidet med å generere politisk debatt, eller at den politiske offentligheten først og fremst blir opprettholdt gjennom journalistisk arbeid. Når temaet – som i dette nummeret av Nytt om kvinneforskning – er kvinner og offentlighet, kan det med andre ord være god grunn til å drøfte hvordan media formidler og fortolker ulike sider av den politiske virksomheten. Jeg skal i denne artikkelen se nærmere på en presse-gjenganger i tilstrebet muntert format: «Regjeringens karakterbok».[1]

«Regjeringens karakterbok» gir oss avisenes politiske kommentarvirksomhet i kjappversjon. Fra midten av 1980-tallet har den med forsøksvis halvårlige, men i praksis noe ujevne, mellomrom blitt utdelt av VGs og Dagbladets politiske avdelinger. Her graderes statsrådenes innsats på en velkjent skala fra 6 til 1; i korte omtaler av hver enkelt trekkes det tungt på klasserommets særegne vokabular. Vi blir presentert for «duksene», for «de skoleflinke», og for «stryk-kandidatene». Blant de sistnevnte finner vi de som eventuelt flyttes opp på prøve; ellers har vi også de som strever flittig, og de som håper på bedre resultater til neste år.

Karakterboken er visuelt tilrettelagt for øyeblikkelig tilegnelse av det budskapet avisen vil formidle. Omtalen av hver enkelt statsråd gis i egen ramme. Navn, fagdepartement og oppnådd karakter, illustrert via den velkjente tabloid-terningen, presenteres sammen med et portrettbilde i overskrifts form, fulgt av en kort begrunnelse for karaktersettingen. Gjennom presentasjonsformen koples kommentarjournalistikken til underholdningsjournalistikken: karakterboken skal både «bevege» og «behage» (jfr. Roksvold 1989:92). Karakterene blir alltid begrunnet slik at leseren selv – om hun nå vil – kan ta stilling til det rent saklige. Samtidig blir klasseromsanalogien,

som mest er ment å more oss, nøye fulgt opp i tilstrebet humørfylte karakteristikker også av enkeltpersoner.

De journalistene som halvårlig oppnevner seg selv til dommere over den politiske virksomheten på toppnivå, har som oftest lang erfaring fra politisk reportasje. Kommentarjournalistikken forutsetter da også i sin alminnelighet en viss faglig autoritet – at avsenderen er en kyndig person hvis vurderinger vi i utgangspunktet kan ha tillit til (Roksvold op.cit.). I så måte kan klasseromsanalogien ha et formål utover det rent underholdningsmessige. Med statsrådene plassert på skolebenken, og journalistene bak kateteret, oppnår journalistene samtidig – i den grad de måtte trenge det – å låne litt *ekstra* autoritet, fra en skikkelse, eller rolle, som de fleste lesere har blitt svært godt trent i å lytte til.

En annen ting de fleste av oss har lært på skolen, er at det sjelden nytter å protestere mot tildelte karakterer. Slik også med denne spesielle karakterboken. Om samspillet mellom politikere og mediefolk generelt kan beskrives som «en pardans der begge prøver å føre» (Eide 1991:185), er det for karakterbokens vedkommende liten tvil om hvem som har føringen. Dette er en setting som klart favoriserer den ene parten: her er det kun journalistene som kommer til orde. Karakterbok-formatets blanding av kommentar og underholdning gjør det umulig for politikerne å imøtegå kritikk. Den humoristiske vinklingen er i seg selv en barriere mot saklige innvendinger: det ville være like håpløst å protestere mot karakterbokens saksfremstilling som å reise seg i teatersalen for å ta replikk til en lun parodi.

I 1989 gjennomførte jeg en serie intervjuer med statsrådene i den svært så medieomtalte første «kvinneregjeringen»; Gro Harlem Brundtlands andre regjering. Her stilte jeg også spørsmål om forholdet til media – som de fleste av statsrådene viste seg å ha et relativt nøkternt forhold til. Enkelte var likevel opptatt av medias rolle, særlig for rekrutteringen til politiske verv. En stadig mer personfokusert oppmerksomhet, med større vekt på underholdningsstoff enn «det politisk saklige», kunne – mente de – bli en for stor belastning for den enkelte; mange vil rett og slett velge å ikke utsette seg for noe slikt. I ett tilfelle ble det også eksplisitt henvist til «Regjeringens karakterbok». På et spørsmål om hun hadde opplevd at det ble stilt ulike forventninger til mannlige og kvinnelige politikere, var svaret fra statsråden at det opplevde hun fortsatt – og da særlig når det gjaldt pressens vurderinger. Karakterboken var, hevdet hun, et godt eksempel: her var det en gjennomgående forskjellsbehandling av kvinner og menn. Internt i det politiske miljøet mente hun derimot av vilkårene for kvinner var blitt mye bedre, i det minste når en, som henne, arbeidet med politikk på toppnivå. Nå er det i og for seg ganske opplagt at påstander om kjønnsdiskriminering i politikken har fått trangere kår bare i løpet av det siste tiåret. De fleste partier ser ut til å ha åpnet døren på vidt gap for kvinner med politiske ambisjoner: på ulike tidspunkt vil begge statsminister-kandidatene, halvparten av partilederne, mer enn førti prosent av regjeringsmedlemmene, og mer enn tredve prosent av stortingsrepresentantene være kvinner. Den som vil påstå at også i politikken gjelder loven om kjønnenes relative underordning, må kunne framvise mindre synlige underordningsmekanismer enn den låste døren. Om slike pågår det en fortsatt debatt, såvel internt i politiske miljøer som i forskningen om politisk deltakelse.[2]

I den påstanden som «min» statsråd framsatte, var imidlertid konteksten en annen. «Regjeringens karakterbok» er ett uttrykk for hvordan eksterne, men like fullt politisk viktige, miljøer vurderer innsatsen til kvinnelige topp-politikere. Karakterbokens

vurderinger har et stort nedslagsfelt, og tyngden er bare lett kamuflert av den tilstrebet humørfylte formen. I løssalgsavisene har terningen inntatt en selvfølgelig plass i alle slags anmeldelser; av såvel bøker, konserter, film og teater som av politisk virksomhet. Riktignok har vurderingsformatet «terningkast» en hel del prinsipielle motstandere, som da også gjerne protesterer mot terningens implisitte forutsetning om at prestasjoner *er* sammenlignbare. En slik protest kan ofte ha mye for seg. Men også den må begrunnes, og mens begrunnelsen utformes, ruller terningen videre – i kraft av sin visuelle egentyngde. For meg ble det derfor et poeng å hente eksamensresultatene fram igjen, heller enn å bidra til forsøkene på å ignorere dem.

Litt eksamens-statistikk

Det første spørsmålet eksamensresultatene bør konfronteres med, er et enkelt spørsmål om hovedmønsteret i karaktersettingen. Er det slik at kvinnelige statsråder gjennomgående oppnår dårligere karakterer enn sine mannlige kolleger? En rask beregning av gjennomsnittsscorer, i samtlige karakterbøker som har vært utdelt av VGs og Dagbladets politiske avdelinger fra 1986 og fram til i dag,[3] viste seg å produsere følgende solide serie:

Regjeringens karakterbok: Gjennomsnittsscorer ved hver karaktersetting[4]

	Menn	Kvinner
VG juni -86:	3.1	2.4
VG des. -86:	3.6	2.9
VG des. -87:	2.9	3.1
Dagbladet des. -87:	3.3	2.3
Dagbladet juni -88:	2.4	2.1
Dagbladet des. -88:	2.7	2.5
VG des. -88:	3.5	3.0
VG des. -89:	3.5	3.1
VG juni -91:	3.5	3.2
Dagbladet nov. -91:	3.7	3.0
Dagbladet juni -92:	3.4	2.6
Dagbladet des. -92:	3.9	3.1
Dagbladet juni -93:	3.7	2.6

I bare ett tilfelle, VGs karakterbok fra desember 1987, ser vi at de kvinnelige statsrådene har oppnådd en høyere gjennomsnittsscore enn mennene. Men det var samtidig en karaktersetting som Dagbladet på sin side var svært uenig i. I Dagbladets karaktersetting var det en gjennomgående tendens til å vurdere kvinnenes prestasjoner ett til to hakk lavere enn det VG gjorde; vurderingen av de mannlige statsrådene var avisene mer enige om.

Nå er det likevel ikke slik at selv en systematisk forskjell i gjennomsnittsscorer uten videre vil bli akseptert som «bevis» på forskjellsbehandling. Eksempelvis ville sikkert sensorene hevde at karakterene tvert om er fortjente; ansvaret for den dårlige statistikken er det statsrådene selv som må ta. Situasjonen her er for så vidt den samme som i påstander om forskjellsbehandling mer generelt. For å påvise forskjellsbehandling må vi som kjent kunne framvise handlinger som stiller kvinner og menn ulikt fordi de er av forskjellig kjønn, eller handlinger som faktisk virker slik at det ene kjønn på urimelig måte stilles dårligere (likestillingslovens § 3.2).[5] For karakterbokens vedkommende må vi dermed gå bak selve eksamensresultatet, til de kriteriene som blir lagt til grunn for vurderingen. Etter den formelle definisjonen over, vil en *likebehandlende* karaktersetting for det første innebære at samme sett av vurderings-kriterier blir benyttet; for det andre at vurderingskriteriene blir benyttet på samme måte. Da tar vi karakterbokens saks-aspekt svært alvorlig – og risikerer åpenbart å bli betraktet som totalt humørløse. Det har jeg selv valgt å ignorere.

Nå ville det være litt av en jobb å finne

fram til det kriteriesettet som har vært benyttet for hele rekken av eksamensresultater. En slik arbeidsinnsats er jeg sterkt i tvil om karakterbøkene egentlig fortjener. Balansegangen mellom å ta karakterbokens saksaspekt «svært alvorlig», og «for alvorlig», tilsier i stedet et utvalg. Jeg har da valgt å følge Dagbladets karaktersetting for den (foreløpig) siste Brundtland-regjeringen, fra tiltredelsen i 1990 fram til sommeren 1993.[6] Til denne karaktersettingen har jeg stilt to spørsmål. For det første spør jeg om hvilke kriterier sensorene faktisk legger til grunn for karaktersettingen. Hva er det som etter Dagbladets oppfatning kjennetegner en god politiker – en dyktig statsråd – og hva er det som skiller de «gode» politikerne fra de «dårlige»? For det andre spør jeg om kvinnelige og mannlige statsråder blir vurdert på samme måte; etter samme sett av kriterier. Og blir eventuelt et likt kriteriesett brukt på samme måte?

Samtidig bør jeg vel allerede nå røpe at det er svært vanskelig å få noe helt klart svar på slike spørsmål. I karaktersettingen er det åpenbart brukt varierende grader av skjønn, og generelt sett er det ofte vanskelig å forstå hva som konkret ligger bak vurderingen av enkelte prestasjoner som svært gode og andre som noe mer moderate, eller bak klassifiseringen av henholdsvis de svært dårlige og de litt mindre dårlige resultatene. Den klare mannsdominansen blant de «flinkeste», og den klare kvinnedominansen blant de «dårligste», er likevel iøynefallende.

I snitt scoret mennene nærmere en karakter høyere enn kvinnene hver gang Dagbladet utdelte karakterbøker. Til enhver tid har det vært en større andel blant de kvinnelige statsrådene som befinner seg «i faresonen», og flere som får direkte oppfordringer om å slutte. Sommeren 1992 ga et spesielt dårlig resultat. Da fikk faktisk flertallet – fem av i alt ni – kvinnelige statsråder tildelt hovedkarakteren 2 eller 1. Gjennom i alt fire karaktersettinger har det bare skjedd én gang at en kvinnelig statsråd har fått tildelt toppkarakter. Syv mannlige statsråder har oppnådd tilsvarende æresbevisning – enkelte har til og med gjentatt denne suksessen.

«Klassens dukser»

Hva er det så som skal til for å gjøre et godt inntrykk på sensorene fra Dagbladets politiske avdeling? Hva er felles for de statsrådene som, en eller flere ganger, har oppnådd toppkarakteren 5 eller 6, – dvs. følgende eksklusive gjeng:

Matz Sandman (i nov.-91)
Sigbjørn Johnsen (i nov. -91)
Gudmund Hernes (i nov.-91)
Torbjørn Berntsen (i juni -92)
Kjell Opseth (i des. -92 og i juni -93)
Jan Henry T. Olsen (i des. -92 og i juni -93)
Bjørn Tore Godal (i des. -92)
og – endelig –
Åse Kleveland (i nov. -91)

Den klare «vinneren» i Gro Harlem Brundtlands tredje regjering er så langt den tidligere barne- og familieministeren *Matz Sandman*. Han er den eneste som til nå har oppnådd en ren 6-er i karakterboken. Den fikk han for alle pengene til barne- og familiepolitikken, for sine «dristige og konkrete politiske mål», og for sin «friske stil», som Dagbladet mente gikk rett hjem hos velgerne. Sandmans 6-er har heller aldri blitt underkjent, etter som han trakk seg mens han enda var på toppen. Som en god nummer to blant de flinkeste guttene i klassen kommer fiskeriminister *Jan Henry T. Olsen*. Også han har hatt en svært god start, og kan foreløpig se tilbake på to strake 5-ere. Som EF-motstander har Olsen «hatt tillit» i Nord-Norge, og har så langt «taklet EF-saken på en glimrende måte». Ikke minst har han folkelig appell; han kan både «gå på kafé i hovedstaden og diskutere

(Foto: NTB)

rikets tilstand, og stå på bryggekanten i Tromsø som en av dem som skal ut på feltet». Dobbel 5-er i karakterboken deler fiskeriministeren bare med samferdselsministeren. *Kjell Opseth* har ikke noen spesielt frisk stil – i det hele tatt er det langt sjeldnere han åpner munnen – men han manøvrerer til gjengjeld med stor sikkerhet Stortinget, og legger, etter Gardermoen-vedtak og nye milliarder til vei- og jernbane-utbygging, brikkene for samferdselspolitikken i tiår framover. Også kirke-, undervisnings- og forskningsministeren, *Gudmund Hernes*, har fått uttelling for sin evne til å skaffe penger, først og fremst til universiteter og høyskoler, og for planene om reformer i grunnskolen. Finansminister *Sigbjørn Johnsen* loste skattereformen i havn, og tok de nødvendige grep da bankene raste sammen. Johnsen har dessuten scoret stort på sin folkelige stil; når han «forklarer vanskelige emner på brei hedmarksdialekt». Det samme har miljøvernminister *Torbjørn Berntsen* gjort, med sin «røffe, tilsynelatende uvørne stil», sin «skarpe tunge», og evne til å «oversette teknisk fagstoff til folkelig norsk», samtidig som også han, ifølge Dagbladet, har manøvrert mesterlig mellom pressgruppene. Handelsminister *Bjørn Tore Godal* derimot, er «ingen vinner i folket». Han fortjener likevel en 5-er for å ha loset EØS-vtalen gjennom Stortinget, for måten han skjøttet formannsvervet i EFTA, og for den respekten han for øvrig nyter i alle politiske miljøer.[7]

Hva så med den ene kvinnen i dette gode manns-selskapet? Hvordan gjorde kulturminister *Åse Kleveland* seg fortjent til Dagbladets 5-er i november 1991? Selve begrunnelsen fortjener her å bli servert i fulltekst.

– Åse Kleveland har bestått politikerprøven. Hun snubler ikke lenger i skjørtene i Stortinget og hun gjorde skam på advarslene om at hun ikke kom til å klare budsjettprosessen. Hun karret til seg en masse penger på statsbudsjettet og fikk godord fra tidligere kampfeller i kunstnerorganisasjonene. Hun er en aktiv kulturambassadør, holder gode taler når snorene skal klippes.

Rett nok er det mange av begrunnelsene for karaktersettingen som forsøker å holde en munter tone. Men det er liten tvil om at Dagbladets sensorer har gjort seg særlig flid med munterheten i omtalen av kulturministeren. Av dyktige menn kreves det som et minimum at de enten driver en aktiv (reform-)politikk; at de behersker det politiske spillet, dvs. forholdet til interessegrupper, byråkrati og stortingsmiljø, eller at de har folkelig appell, enten nå stilen er «frisk», «røff» eller «tillitvekkende». For en dyktig kvinne ser det ut til å være avgjørende at hun ikke snubler i skjørtene. Nå kan det godt tenkes at et slikt bilde egentlig er ment å uttrykke at også Kleveland mestrer spillet. Like fullt oppnår sensorene gjennom nettopp denne billedbruken at den eneste 5-eren som blir en kvinnelig statsråd til del, samtidig framstår som devaluert. Begrunnelsens form gjør det ikke særlig rimelig å karakterisere dette som en variant av s.k. «positiv forskjellsbehandling».

Nå er det riktignok flere kvinnelige statsråder som får ros på samme grunnlag som «klassens dukser». Men selv om også deres prestasjoner blir vurdert som solide, kommer de likevel ikke helt opp i tet-sjiktet. Eksempelvis hadde den tidligere handelsministeren Eldrid Nordbø gjort «en kjempejobb» med EØS; opptrådt «svært dyktig» i møtene med europeiske kolleger; og «ryddig og grundig» i forhold til Stortinget. Til tross for dette, og til tross for hennes «faglige styrke», oppnådde Nordbø i sin korte tid som handelsminister likevel ikke mer enn en 4-er. Det var dels fordi hun var med på «oversalget av EØS» i media juni -91, dels fordi hun ellers var «for lite offensiv i forhold til opinionen». Gunhild Øyangen har «gått løs på den nødvendige omleggingen av norsk landbrukspolitikk med stor selvtillit og dristighet», og med «full ryggdekning» i regjeringen. Men siden hun «mobbes og æreskjelles av bondebevegelsen» kan hun likevel ikke nå helt opp – det blir i stedet en jevn serie av 4-ere. Statsminister Gro Harlem Brundtland er «den eneste norske politikeren som kan stable en styringsdyktig regjering på beina», hun «vinner det politiske og offentlige liv», har «bred støtte blant næringslivstoppene», og i tillegg en «sterk internasjonal posisjon». Men heller ikke det er nok. Enten er det arbeidsledigheten som må trekke ned, eller så er forholdet til media for dårlig, eller så er hun for lite i Stortinget, eller så blir det alt i alt «for mye administrasjon og kompromiss». Mer enn en 4-er oppnår heller aldri hun fra sensorene i Dagbladets politiske avdeling. Sigbjørn Johnsen derimot, tålte både høy arbeidsledighet og mistanken om at han «lar seg styre for mye av embetsverket». Og Bjørn Tore Godal har fått lov til å likne mye på sine medarbeidere i departementet; «rasende dyktige, men håpløst akademiske». Såvel Gudmund Hernes som Kjell Opseth får se 5-eren blinke selv om de burde holdt «en høyere profil utad».

Blant kandidatene til en toppkarakter ser det dermed ut til at tvilen først og fremst kommer mannlige statsråder til gode. En slik observasjon må selvsagt ikke tolkes som at tvilen alltid kommer alle menn til gode. Poenget her er rett og slett at den ser ut til sjeldnere å komme kvinner til gode. Selv om vi kan finne relativt mange eksempler på at en felles standard *er* i bruk, blir dermed hovedinntrykket likevel at standarden ikke blir brukt på helt den samme måten.

Nå er det ett kriterium som glimrer med sitt fravær i omtalen av de kvinnelige

statsrådene. Ingen av dem har noen gang blitt kreditert en «frisk stil», en «folkelig appell» eller, for den saks skyld, en egen dialekt. Den oppmerksomme observatør vil imidlertid vite at riksmålet ikke er svært mye mer utbredt blant kvinnelige statsråder enn blant mannlige. Det nærmere innholdet i en «folkelig appell» er heller ikke avgrenset til den standarden miljøvernministeren til enhver tid setter. Like fullt framstår altså dette kriteriet i Dagbladets karaktersetting nærmest som en rent maskulin egenskap. Den såkalte «BH-minister», Grete Knudsen, er eventuelt den som kommer nærmest, da hun tok aksjonen mot toppløs-servering «elegant på sparket, med humor og et sikkert grep på gitaren». Men til mer enn en 3-er hjelper ikke dette henne. Mer generelt må vi likevel fastslå at appellen er viktig. Den kan, for mannlige statsråders vedkommende, være nettopp det som sikrer en topp-karakter. På den andre siden kan mangel på appell, for kvinnelige statsråders vedkommende, være det som til syvende og sist fører til stryk-karakter.

«Stryk-kandidatene»

Listen over stryk-kandidater, de som en eller flere ganger har måttet slå opp 1-eren i karakterboken, inkluderer følgende statsråder:

Oddrun Pettersen (i nov. -91 og i juni -92)
Tove Veierød (i nov. -91 og i juni -92)
Oddny Aleksandersen (i juni -93)
Kari Nordheim-Larsen (i juni -93)
og i tillegg
Ole Knapp (i nov. -91 og i juni -92)

Det stryk-kandidatene først og fremst har felles, er kommunikasjonsproblemene. Enten klarer de ikke å mobilisere støtte og oppslutning, eller så prøver de ikke. De fleste, viser det seg, er rett og slett for tause. Allerede i november 1991 hadde fiskeriminister *Oddrun Pettersen* ifølge Dagbladet betydelige problemer med å markedsføre politikken sin – først og fremst «salget av EØS-avtalen til fiskerne». Enten kunne hun ikke leksa, eller så virket hun lite overbevisende. I juni 1992 var hun blitt en «alvorlig belastning»: hver gang Pettersen møtte fisker-Norge blåste det opp til storm, med «skjellsord tett som hagl» – statsråden hadde mistet all troverdighet i sektoren, og måtte gå. I november 1991 var sosialminister *Tove Veierøds* største problem mangelen på politiske initiativ. Hun hadde fått et departement som var «altfor stort for henne», og der hadde hun «gravd seg ned». Når hun en sjelden gang lot seg lokke ut av kontoret virket hun «usikker». Den påfølgende sommeren hadde hun også vist at hun ikke mestret elementære politiske spilleregler. Planene om nedleggelse av Helsedirektoratet hadde endt med et gedigent prestisjenederlag for Veierød, som snarest mulig burde byttes ut. Ett år senere var det blant andre administrasjonsminister *Oddny Aleksandersens* tur. Hun fikk beskjed om å begynne å opptre som politiker, eller snarest søke avskjed. Den direkte referansen var til at ministeren hadde latt informasjonsmedarbeideren fortelle offentligheten at «statsråden er fornøyd med pensjonistoppgjøret». Også bistandsminister *Kari Nordheim-Larsen* var altfor taus. Selv om også hun, på samme måte som Tove Veierød, jobbet hardt i departementet, var hun regjeringens suverent mest usynlige statsråd. Både Aleksandersen og Nordheim-Larsen hadde som nybegynnere fått en viss fredningstid, men sommeren 1993 var denne definitivt over. Dagbladet rådet statsministeren til enten å legge ned hele Bistandsdepartementet, eller finne en statsråd som kunne jobben sin. Bare én av de mannlige statsrådene i Gro Harlem Brundtlands tredje regjering har lidd en tilsvarende skjebne. Den tidligere næringsministeren, *Ole Knapp*, var «knapt synlig».

Han både jobbet og tenkte for tradisjonelt, og var dessuten i «en håpløs skvis» som LOs mann i en AP-regjering i ferd med å forlate de fleste gamle styringsverktøy. Etter at han vinteren -92 selv fortalte at også han ønsket en reorganisering av nærings-, olje- og energiforvaltningen, ga Dagbladet opp, og nøyde seg sommeren -92 stort sett med å konstatere at «Stakkars Knapp» hadde kastet kortene.

Det er ikke spesielt vanskelig å forstå at i en medie-vurdering av politisk virksomhet vil taushet trekke ned. Media rapporterer og kommenterer det politikere sier og gjør. Fra tause politikere blir det åpenbart mindre stoff-tilgang. I den karaktersettingen jeg nettopp har referert, får likevel det å holde en høy profil en påfallende stor betydning, særlig fordi karakterboken mer generelt gir oss inntrykk av å være basert på en helhetsvurdering. Man kunne da for eksempel tenke seg at også betydningen av å holde en høy profil ville variere noe med hvilket saksområde statsråden var satt til å ivareta. Ved nøyere ettersyn viser det seg da også at kravet til høy profil ikke er ufravikelig. Listen over statsråder i Gro Harlem Brundtlands tredje regjering inkluderer for eksempel flere tause menn enn Ole Knapp. Tidligere kommunalminister Kjell Borgen var ifølge Dagbladet rett og slett «borte», men berget likevel 2-eren. En av regjeringens «beste politikere», nærings- og energiminister Finn Kristensen, var ifølge en av karakterbok-overskriftene helt «usynlig». Riktignok er næringsministeren også «maktsterk». At Kristensen tilbringer det meste av tiden bak «stengte dører» og i «lukkede rom» blir dermed – tross alt – noe helt annet enn at for eksempel Veierød er lite villig til å la seg «lokke ut av kontoret». Men hvorfor den tause sosialministeren, som tross alt jobbet hardt i departementet, måtte byttes ut, mens den tause kommunalministeren, som var «både mett og uinspirert», likevel fant nåde – ja, se det forblir mer av en gåte.

Nå kan selvsagt akkurat denne typen parvise sammenligninger fort bli beskyldt for å være valgt med særlig omhu. Men også når vi reduserer muligheten for skjevhet i utvelgelsen, ser vi at mannlige statsråder har en tendens til å komme bedre ut. Da «årets funn», fiskeriminister Olsen, overtok for den «alvorlig belastede» Oddrun Pettersen, skiftet fiskeriministerens karakter fra 1 til 5. Pettersen var EF-tilhenger; det var ikke Olsen. Pettersen kunne ikke kommunisere med fiskerne; det kunne Olsen. Men at dette skal være tilstrekkelig til å skille mellom en topp- og en bunnprestasjon virker likevel noe drøyt. Skiftet av statsråd i Barne- og familiedepartementet ble for Dagbladet nesten like dramatisk. Karakteren raste fra 6 til 2 da Grete Berget overtok for Matz Sandman. Begge hadde de mye penger å rutte med, selv om Sandman etter Dagbladets vurdering hadde flere reformer å bruke dem på. Mer avgjørende var det kanskje likevel at han hadde den nå mye omtalte «friske stilen», mens Berget på sin side manglet «ungdommelig vågemot». Ofte taler det til statsrådens fordel å ha et «nært», eller «godt» forhold til statsministeren. Både kommunalminister Berge og undervisningsminister Hernes har ved enkelte anledninger blitt kreditert for det. Også om Sandman ble det understreket at han var «Gros god-gutt». Grete Berget, derimot, som faktisk kom fra en stilling som statsministerens personlige rådgiver, ble omtalt under overskriften «Gros sekretær», og fikk beskjed om å «riste av seg bildet som Gros koffertbærer».

På karakterskalaens to laveste nivåer er det ellers vanskelig å sammenligne begrunnelser på tvers av kjønn: på begge disse nivåene er kvinnedominansen like sterk som mannsdominansen er det på skalaens toppnivå. Eventuelt får vi trøste oss med rekken av kvinnelige statsråder som i det minste unngår ren stryk. I tillegg til Grete Berget, gjelder dette også Grete Faremo,

som i tiden som bistandsminister var en «sangfugl som ble stadig tausere». At hun likevel berget 2-eren, kan muligens skyldes at sensorene den gangen hadde større forståelse for at tilværelsen i skyggen av «UD og Torvalds ekspertise» *måtte* bli noe mørk.[8] En 2-er ble det også på Brundtland-regjeringens første administrasjonsminister Tove Strand Gerhardsen – «stjernen som sluknet». Det hun måtte ha av «menneskelig varme» eller «sympatisk» stil, forsvant ifølge Dagbladet med sosialminister-taburetten allerede i 1989. Men også nyere stjerner har sluknet. På 2-er-nivået deler Åse Kleveland og Sigbjørn Johnsen denne samme skjebnen; Kleveland etter fartsbøter og problemer med TV-Norge, Johnsen etter investeringsskandalen til UNI-Storebrand.

Generelt sett er det på de laveste nivåene vanskelig å finne en klar systematikk i begrunnelsene for skillet mellom de helt elendige og de noe mer akseptable prestasjonene. Men i begge tilfeller handler det altså i hovedsak om prestasjonene til kvinnelige statsråder. For å sammenligne på tvers av kjønn, måtte vi eventuelt ha vurdert fastsettelsen av henholdsvis 3-ere og 2-ere. Det har jeg selv avstått fra. På de laveste nivåene får heller kvinnedominansen tale for seg – og fortolkningen overlates til den enkelte. Jeg er selv villig til å akseptere at enkelte av statsrådene *kan* ha fortjent en stryk-karakter. Men samtidig er jeg langt fra overbevist om at den generelle kvinnedominansen på de laveste nivåene skyldes at de kvinnelige statsrådenes prestasjoner reelt sett, og gjennomgående, er så mye dårligere. I stedet tror jeg mest på en bestemt form for skjevhet i vurderingene. Kort oppsummert innebærer den at det sensorene generelt sett betrakter som negative egenskaper hos en statsråd, avtegnes mer eller mindre skarpt avhengig av statsrådens kjønn. Tause kvinner framstår gjerne som enda tausere enn tause menn. En mett og uinspirert mann blir tross alt ikke så tafatt som en initiativløs kvinne. Når det derimot gjelder å ha et godt forhold til sjefen – ja så har gjerne mannlige statsråder et bedre forhold enn andre statsråder.

Konklusjon

Av dem som først tok plass sammen med Gro Harlem Brundtland ved Kongens bord den 3. november 1990, satt bare vel halvparten igjen sommeren 1993. Torbjørn Berntsen, Sigbjørn Johnsen, Gudmund Hernes, Johan Jørgen Holst, Finn Kristensen, Kjell Opseth, Grete Faremo, Åse Kleveland og Gunhild Øyangen utgjorde da regjeringens veteranliste. At statsrådsjobben er av det mer krevende slaget er utvilsomt. At slitasjen er stor, ser vi også. Fortsatt kan vi bare spekulere på hvor mye mediefokuseringen bidrar til slitasjen. Den oppmerksomme leser vil likevel se at veteranlisten har en klar overrepresentasjon av nettopp de statsrådene som for eksempel Dagbladets sensorer har funnet grunn til å framheve positivt. Slik sett kan sensorene åpenbart tenkes å insistere på at de – rent faktisk – har hatt rett. Men om vi nå i stedet betrakter forholdet mellom politikk og journalistikk mest som en løpende prosess – ja, så blir det kanskje ikke så mye et spørsmål om å *ha rett* som om å *få rett*; om de selvforsterkende prosessenes hyggelige, eller triste, forløp.

En av de statsrådene jeg intervjuet våren 1989 sa følgende om hvordan han oppfattet arbeidsbeskrivelsen for en statsråd:

«Jeg vil si at til statsråden er det et krav at han har et visst kjennskap til også de faglige sider av de problemene han står overfor... (Og) han må forstå hva som er gangbar politisk mynt. Og så må han .. han behøver ikke være populær, men han må bli akseptert i media, og politiske miljøer – han må være sosialt dyktig. Det er jo en ganske lang liste – men så gjør de det ikke alltid så godt heller.»

Oddny Aleksandersen, statsråden som fikk strykkarakter for å ha sagt at hun var fornøyd med pensjonistopprøret. (Foto: NTB)

Det er liten tvil om at kvalifikasjonen «å bli akseptert i media» utgjør et stadig viktigere politisk hensyn – noe også undersøkelser av partienes nominasjonsprosesser viser oss (Valen 1988). Akkurat dét er ikke spesielt problematisk. Problematisk blir det først dersom medias aksept viser seg å være systematisk skjev; dersom medias politikkbilder innsnevrer rommet for politisk arbeid, eller legger systematiske føringer på rekrutteringen til politiske verv. For «karakterboken»s vedkommende *er* det et nokså endimensjonalt bilde som blir tegnet opp. Til tross for bruken av elevmetaforer, handler det her svært mye om den heroiske lederen. Dagbladets ideelle politiker er dristig og besluttsom, med godt utviklede strategiske og taktiske evner, og med klart markerte gjennomslag for «sine» saker. Han – øverst på karakterskalaen er det jo oftest en mann vi møter – må gjerne ha faglig tyngde, samtidig som han har beholdt humøret og den kjappe replikken. Det er et klart pluss om han i tillegg låner litt fra farsfiguren; at han framstår som trygg og tillitskapende.

Søkende sjeler er det derimot liten plass for – de som nøler før de bestemmer seg; de som kanskje lytter mer enn, eller før, de snakker; de som er litt milde i formen; som arbeider mer stillferdig; eller som åpenbart preges av det ansvaret de faktisk har.[9]

Ansvaret for modellvalget er det imidlertid sensorene selv som må ta. Og igjen ser vi hvordan heltebildet blir knyttet opp mot assosiasjoner til kjønn. Det er som om journalistene ikke helt klarer å se muligheten for å tildele kvinner den rollen de selv idealiserer. Mens reformvilje, manøvreringsevne og/eller folkelig appell kjennetegner de «flinkeste guttene», er verken reformvilje eller manøvreringsevne tilstrekkelig til at «jentene» oppnår toppkarakter. Og hva gjelder den folkelige appellen, er jo den – slik Dagbladets sensorer ser det – en eksklusivt mannlig egenskap. På denne måten får systematiske skjevheter i journalistenes persepsjonsevner også betydning for vurderingen av de kvinnelige statsrådenes arbeidsinnsats. Karakterboken neglisjerer at idealene for politisk arbeid har mange ulike, dels også konkurrerende, aspekter. Blant de som velger å engasjere seg i slikt arbeid, er det langt fra alle som har heltedrømmen som utgangspunkt. Det er selvsagt lett å overse når man, som Dagbladets journalister, baserer sitt eget arbeid på teknikker der tilspissing, forenkling og konkretisering står som stikkordsmessige bærebjelker (jfr. Hernes 1977) – teknikker som aksentueres mer jo kjappere formatet er. Desto viktigere blir det da at vi andre av og til børster støvet av noen andre gamle politikk-idealer. For eksempel de som mest handler om politikk som en *kollektiv* virksomhet, og som fokuserer på interesser og mandater, på meningsutveksling og dialog, på representasjon og representativitet.

Men heldigvis er det langt fra alltid at generelle medie-teknikker blir benyttet på samme måte, med samme styrke eller samme resultat. Så lenge medias budskap ikke er monolittisk, innebærer heller ikke journalistikkens stadig mer omfattende sensor-virksomhet med nødvendighet at også dommene blir stadig mer entydige. Som erfarne medie-konsumenter blir vi langt fra overrasket når vi i stedet, på en og samme tid – eventuelt i en og samme redaksjon – får presentert en serie av perspektiver på verden som ikke bare er uensartede, men kanskje også direkte motstridende. Det er heller ikke spesielt vanskelig å finne medieskapte bilder som gir kvinnelige toppolitikere større rom, og bedre arbeidsvilkår enn det de får gjennom utdelingen av «Regjeringens karakterbok». Også Dagblad-sensorer har i andre sammenhenger vist at de kan tegne langt mer nyanserte bilder av politisk virksomhet; bilder som *kan* bidra til å styrke heller enn å undergrave kvinners autoritet i politiske toppposisjoner. Med egen interesse i en meningsfull politisk offentlighet håper jeg selvsagt mest på et større rom for de nyanserte framstillingene. Eventuelt må jeg sette min lit til de motstridende perspektivenes fortsatte samboerskap. Også de er å foretrekke framfor bestemte former for entydighet – de gir oss i det minste mulighet til selv å sortere.

La oss likevel avslutningsvis gå litt tilbake til klasseroms-analogien. Den er norske løssalgsaviser langt fra å være alene om. Blant annet har Milan Kundera brukt den, i en heller dyster skisse av politisk virksomhet i en medie-alder. Også dette er en skisse som gjør utstrakt bruk av medieteknikker som tilspissing, forenkling og konkretisering. Likevel tror jeg nok det er en skisse som med fordel kan hentes frem hver gang vi morer oss over personkarakteristikkene i den mer underholdningsorienterte delen av den politiske journalistikken:

– Vi er midt i valgkampen. Politikeren... raser avgårde, svetter, sluker lunchen mens han løper... Men det er en Woodward eller en Bernstein som kommer til å bestemme hvilken av de 50 000 setningene han har uttalt som kommer i avisene eller blir sitert i radioen. Derav politikerens ønske om å komme i radioen eller fjernsynet selv.

... men da spør Woodward ham om ting som ikke ligger ham på hjertet i det hele tatt, og som han helst ikke vil snakke om. Slik befinner han seg i gymnasiastens klassiske situasjon når han blir kalt opp til tavlen for å bli hørt, og søker tilflukt i et gammelt knep: Samtidig som han later som han svarer på spørsmålet, trekker han i virkeligheten fram de setningene han har laget hjemme, med henblikk på sendingen. Men selv om dette knepet kanskje kunne lure læreren før i tiden, vil det ikke lure Bernstein, som hamrer løs på politikeren uten nåde: «Du svarte ikke på spørsmålet!»

... Hvem vil gjøre politisk karriere idag? Hvem vil kalles opp til tavlen for å bli hørt hele livet?

(«Udødeligheten», s.125)

Hege Skjeie
forsker
Institutt for samfunnsforskning

Referanser

Asp, Kent. *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning.* Akademi-litteratur, Stockholm 1986.

Aula, Maria Kaisa. Journalister og politikere: konkurrenter om samfunnets oppmerksomhet. I *Pressens Årbok 1989.*

Eide, Martin. *... etter det vi forstår på politisk hold... Politikere og massemedia.* Universitetsforlaget, Oslo 1984.

Eide, Martin. *Medievalgkamp.* Tano, Oslo 1991.

Hernes, Gudmund. Det medievridde samfunn. I *Samtiden* 1977.

Høyer, Svennik. Medieperversjon av samfunnsdebatten. I *Pressens Årbog 1988.*

Kundera, Milan. *Udødeligheten.* Aventura, Oslo 1990.

Narud, Hanne Marthe. *Vis meg din liste, og jeg skal si deg hvem du er. Avisenes dekning av nominasjoner.* Hovedoppgave, Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo 1988.

Reinton, Per Olav. *...30-åring skutt i hodet... Pressens frivillige slaveri.* Cappelen, Oslo 1990.

Roksvold, Thore. Journalistikk som retorikk. I *Pressens Årbok 1989.*

Skjeie, Hege. *Den politiske betydningen av kjønn.* ISF-rapport 11/1992.

Skjeie, Hege. Om autoritet: Weberske idealtyper og norsk politikk. I *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* nr. 3/1993.

Thomsen, Niels. Otte træk bag medieforvridninger av samfundsdebatten. I *Pressens Årbog 1988.*

Valen, Henry. Norway: Decentralization and Group Representation. I M. Callager and M. Marsh (eds): *Candidate Selection in Comparative Perspective.* Sage, London 1988.

Noter

1. Ulike synspunkter på initiativ og reaksjon, dominans og vekselvirkning i forholdet mellom politikk og journalistikk, presenteres med jevne mellomrom bl.a. i Pressens Årbog. Se for eksempel Høyer (1988), Thomsen (1988) eller Aula (1989). En standardreferanse er ellers Asp (1986). For norske forhold se f.eks. Hernes (1977), Eide (1984, 1991), Narud (1988) eller Reinton (1990). For gode kommentarer til akkurat denne artikkelen om forholdet mellom politikk og journalistikk vil jeg gjerne takke Hanne Marthe Narud og Mari Teigen.
2. Flere av hovedpunktene her blir gjennomgått og drøftet i min egen doktorgradsavhandling (Skjeie 1992), og var også tema for selvvalgt prøveforelesning, se Skjeie 1993.
3. Den første karakterboken jeg fant var i VGs arkiv, fra romjula 1984. Dagbladet startet sin karaktersetting tre år senere. Denne karakterboken utdeles fortsatt av sensorer fra avisens politiske avdeling. VG har på sin side gått over til å la «velgerne selv» bedømme innsatsen; her skjer statsrådsrangeringen for tiden i regi av Scan-Fact. Men jeg må selvsagt ta forbehold om at det kan ha vært utdelt karakterbøker som ikke fantes i avisenes arkiver på det tidspunktet jeg henvendte meg der, i juni 1993.
4. Skalaen går normalt fra 6 til 1. Ved enkelte anledninger har VG benyttet en litt videre skala, med bokstavkarakterer fra S til LG og bruk av fortegn for karakterer fra MG (–) til G (–). Disse har jeg da tilpasset en skala fra 7 til 0. Denne karaktersettingen har VG brukt på de tidspunktene begge aviser presenterte karakterbøker – selve gjennomsnittsscorene er dermed ikke direkte sammenlignbare de to avisene imellom. Dagbladets statsrådsvurderinger for 1989 og 1990 er ikke med i oversikten fordi vurderingene da ikke var skalerte.
5. I likestillingslovverket regnes riktignok ikke rene meningsytringer som «handlinger». Om nå sensorvirksomheten *skulle* innebære forskjellsbehandling, eventuelt en uaktsom sådan, er det

derfor en trøst at den ikke er erstatningspliktig.

6. Karakterbøkene som inngår i mitt utvalg ble utdelt søndag 3. november 1991, lørdag 20. juni 1992, torsdag 24. desember 1992 og lørdag 19. juni 1993. Følgende sensorer har vært navngitt, for de to siste karakterbøkene: Per E. Ellingsen, Arne Finborud, Hilde Haugsgjerde, Eirin Hurun, Dag Kullerud, Thomas Spence, Cato Vogt-Kielland.
7. Bare fiskeriministeren har en karakterbok med bare 5-ere. Finansministerens stjerne har vært jevnt dalende (fra 5 til 2), det samme gjelder kulturministeren (fra 5 til 2, deretter 3). Samferdselsministerens eksamensresultater har gått den andre veien (fra 3 til 5). De øvrige har byttet 5-eren med en 4-er, eller omvendt. Jeg har konsentrert meg om begrunnelsene for tildeling av toppkarakterer.
8. Det var i tilfelle en forståelse som ble merkbart mindre etter at Kari Nordheim-Larsen hadde overtatt som bistandsminister.
9. Politikeridealet framkommer gjennom en registrering av samtlige karakteristikker som brukes i karaktersettingene. Henvisninger til lederegenskaper som besluttsomhet, dristighet, kreativitet, effektivitet, og til saksgjennomslag, får da om lag 25 registreringer hver. Henvisning til faglig kompetanse får ca. 15 registreringer, og henvisning til folkelig appell/frisk stil og til henholdsvis strategisk/taktiske og tillitskapende evner får ca. 10 registreringer hver.

Offentlige kvinner?

Offentlighet og dyd i kvinnesakens tidlige år

Av Gro Hagemann

Den moderne offentligheten som en arena for meningsutveksling og meningsdannelse var i utgangspunktet knyttet til menn. En «offentlig kvinne» var i 1800-tallets språkbruk en æreløs kvinne, en prostituert. For den første generasjonen kvinnesakskvinner måtte dette representere et dilemma. Hvordan forholde seg til en moderne offentlighet som ikke syntes å ha noen plass for dem *som kvinner*?

«Enhver kvindes mål,» fastslo den 23 år gamle Laura Rømcke i 1883, «bør netop være så hurtig som mulig at blive sin kvindelighet kvit, og deilig måtte det være at leve den dag da dette begreb var gammeldags.» Frøken Rømcke var sageierdatter fra Drammen og elev på løytnant Halls private artiumskurs i hovedstaden. Hun tilhørte en gruppe av «sinte, unge kvinner» i 80-årenes Kristiania, kvinner som var opptatt av samfunnsdebatten og av kvinnenes underkuede stilling. Sammen med fem andre kvinner på artiumskurset hadde hun tatt initiativ til å stifte en diskusjonsforening for kvinner. Gjennom ukentlige møter skulle medlemmene «bidrage til hinandens selvudvikling og erhverve sig den lethed og slagfærdighed i diskussioner» som krevdes for offentlig å forsvare et standpunkt og hevde en mening. Foreningen fikk navnet Skuld og må regnes som den første kvinnesaksforening i Norge. Av vedtektene framgår det at menn ikke kunne bli medlemmer, og at det foreløpig skulle «iagttages taushed angaaende foreningens diskussionstemaer og diskussioner».

På det første ordinære møtet i diskusjonsforeningen holdt den unge Laura Rømcke et foredrag som hun hadde kaldt: «Hvad er kvindelighed, og hvorvidt bør man anstrænge sig for at bevare denne egenskab?» Hennes svar var klart. Hun så overhodet ingen grunn til å bevare de egenskaper som lå i kvinneligheten:

Kvindelige kalder man i almindelighed dem, der aldrig sige eller foretage sig noget, der står i strid med det almindelige, dem der er, som de fledste kvinder. De fleste mene, at kvindelighed er en dyd, der er kvinden medfødt, men hvis dette skulde være tilfeldet, kunne ikke opfatningen af den være så forskjellig i de forskjellige lande (...) Ifølge den opfatning at kvinden kun existerer for mandens skyld, lægger man fra barndommen kun an på at udvikle de egenskaber der kan være nyttig for ham. (...) Det er denne gåen op i andre, denne

mangel på personlighed, der er kvindelighed. Kvindelighed bestaar i mangel på en hel del heldige egenskaber (men) når kvinden bliver 'lerd' eller kommer i en selvstendig stilling, taber hun denne 'dyd'.

Laura Rømcke framstår som den mest radikale av kvinnene i Skuld, iallfall når det gjaldt synet på kvinneligheten. Ikke alle ville like bramfritt erklære seg som motstander av de kvinnelige dyder. Men samtlige delte de den oppfatningen at tidens kvinnelighetsidealer representerte begrensninger for kvinner, og at de ville disse begrensningene til livs. Problemstillingen ble belyst gjennom en rekke foredrag og diskusjoner i de neste par årene. Hvert medlem valgte et tema som ble foredratt på møtene. Mange av dem kretset nettopp om kvinnesak, men det er også et tydelig sosialt og politisk engasjement å spore. Kretsen ble snart utvidet til å omfatte flere enn gymnasiastene på artiumskurset. Både Gina Krog og Randi Blehr sluttet seg til rekkene. Begge var modne kvinner på dette tidspunktet, den sistnevnte også gift. I 1884 ble en mer formell organisasjonsstruktur vedtatt, med et styre som valgtes for et halvt år av gangen og med Laura Rømcke som president. Virksomheten fortsatte å være rettet mot egenskolering og selvutvikling. Ingen initiativer eller markeringer ble foretatt i forhold til en bredere offentlighet. Forhandlingene på møtene forble hemmelige.

Hemmelighetskremmeriet varte ikke så lenge. Høsten 1884 sprengte de unge kvinnene i Skuld seg vei inn i den offentlige diskurs ved å invitere til stiftelsen av Norsk Kvinnesaksforening. Dermed tok de skrittet over fra privat diskusjonsklubb til kritisk motoffentlighet. Om høsten ble kvinnesaken satt opp som tema i Det norske studentersamfunn. Hele tre kvelder ble avsatt til å diskutere dette, med kvinnesaksforeningens styre og de første kvinnelige studenter som innbudte gjester. Laura Rømcke, som i mellomtiden hadde tatt sin artium, er i den forbindelse å finne som første kvinne på studentersamfunnets talerstol sammen med den eldre og langt mer erfarne Gina Krog. Begge talte de om kvinnesaken, og reaksjonene i samtidens offentlighet etterlot ingen tvil om at dette var noe nytt og sensasjonelt. Mest oppmerksomhet fikk Laura Rømcke. Det var oppsiktsvekkende at en så ung kvinne deltok i den offentlige meningsutveksling. Direkte forargerlig var det at hun frimodig motsa universitetets ærverdige professorer, blant dem den konservative filosof, professor Marcus Monrad. Ved å delta offentlig med sine kritiske standpunkter risikerte hun i høy grad sitt gode navn og rykte. Hun satte sin kvinnelige ærbarhet på spill.

«Offentlige kvinner»?

Dette glimtet fra kvinnesakens barndom illustrerer noe av det problematiske forholdet mellom kvinnelighet og offentlighet. Som tilhengere av kvinne-emansipasjonen befant Laura Rømcke og hennes medsøstre seg i et dilemma. I datidens Kristiania foregikk det riktignok en livlig offentlig meningsutveksling om tidens spørsmål, deriblant også om kvinnenes stilling i samfunnet. Ikke minst gikk diskusjonens bølger høyt etter at Bjørnstjerne Bjønson i 1878 holdt sitt foredrag om «Kvindespørgsmålet» og Henrik Ibsen utga «Et dukkehjem» i 1879. Men selv om temaet var kvinner, inkluderte offentligheten ikke uten videre kvinner som deltakere. Enkelte kvinner deltok riktignok i det alminnelige ordskiftet i avisene. Men det rådende ideal var at kvinner skulle holde seg til familien og den private sfære, og at deres interesser skulle begrense seg til «de små spørsmål». Kvinnelighet og offentlighet framsto mer eller mindre som uforenlige.

Laura Rømckes svar var ønsket om

avkjønning. For å frigjøre seg fra kjønnsstereotypienes tvang, valgte hun å forkaste kvinneligheten og alt den sto for.

Gjennom sine kraftfulle formuleringer uttrykte hun ubehaget ved å være kategorisert som «kvinne» med alle de begrensningene og egenskapene hun dermed ble tillagt. Å forkaste kvinneligheten fullstendig var imidlertid ingen uproblematisk posisjon å innta. Det som skilte kvinner fra menn var jo noe mer enn «mangel på personlighet». Kjønnet hadde også sine fysiske og sosiale realiteter som gjorde spørsmålet mer komplisert enn som så. Den første generasjonen av kvinnesakskvinner sto overfor et kinkig valg. Hvordan skulle de forholde seg når de som kvinner ville delta i en moderne offentlighet som ikke lot til å ha noen plass for dem *som kvinner*?

Eksemplet illustrerer også det liberale demokratiets dilemma. Det moderne politiske systemet var basert på ideen om ethvert individ som fritt med samme naturlige rettigheter. Det fantes visse grunnleggende borgerrettigheter som alle skulle ha del i, men det var likevel ikke selvsagt at disse rettighetene skulle omfatte alle. Slik det liberale demokratiet ble konstruert, ble de i utgangspunktet forbeholdt selvstendige, dvs. eiendomsbesittende, menn. Ingen av de demokratiske revolusjonene i Europa og Nord-Amerika inkluderte kvinner i sitt begrep om borgerrettigheter. Den liberale norske konstitusjonen av 1814, en av verdens frieste på dette tidspunktet, var ikke noe unntak i så måte. Heller ikke ble kvinner sett som selvsagte deltakere i den moderne, borgerlige offentlighet. Paradoksalt nok synes kvinner tvert imot å ha hatt en mer selvfølgelig plass innenfor de former for offentlighet som eksisterte i det førmoderne samfunnet. Stendersamfunnets representative offentlighet ga kvinner en status i kraft av familietilknytning som de mistet da individet ble bærer av de borgerlige rettighetene.

At verken *friheten* eller *likheten* gjaldt på samme måte for kvinner som for menn, illustreres av den meningsutvekslingen som foregikk omkring «landets frieste talerstol» i 1884. Ingen forbød kvinner å ta ordet, men det vakte oppsikt og forargelse at en ung kvinnelig student hevdet sine meninger i forsamlingen og opponerte mot representanter for den kulturelle elite. Visst var alle like i den borgerlige offentligheten, men noen var ganske visst likere enn andre.

Utelukkingen av kvinner i det moderne politiske system skjedde ikke fordi det ikke eksisterte alternative ideer. Det fantes både kvinner og menn som argumenterte for at rettighetene også måtte omfatte kvinner. Temaet ble diskutert i kvinneblader og salonger i det før-revolusjonære Paris. I 1891 formulerte Olympe de Gouges sin erklæring om kvinnenes borgerrettigheter, der hun argumenterte for at disse var like naturlige og umistelige som menns. Under diskusjonene om kvinners forhold til offentligheten lå det store og prinsipielle spørsmålet om karakteren av kjønnsforskjelligheten. Dypest sett var det en diskusjon om hvor viktig kjønn var for et menneskes personlighet og individualitet. Var kvinner så forskjellige fra menn at det var snakk om en egen kvinnelig essens?

Blant det moderne borgerskapets tidlige tenkere hellet de fleste mot en essensialistisk forståelse av kjønnsforskjellene. Alt i alt later det til at kjønnskategoriene heller ble tegnet skarpere i løpet av 1800-tallet enn i de foregående hundreår. Kvinneligheten ble forstått som mer fundamental, forestillingene om «Kvinnen» ble mer stereotype. Den enkeltperson hvis ideer på dette området nådde størst innflytelse, var antakelig Jean-Jacques Rousseau. Ifølge hans resonnement forutsatte sivilisasjonens framgang en *sterkere* segregering av kjønn. Han ga uttrykk for en klar fordømmelse av de kvinnene som spilte en offentlig rolle i salongene, og han avviste fullstendig de ideer om

kvinneemansipasjon som dukket opp i Paris i 1760- og 70-årene. Samtidig var Rousseau også en av grunnleggerne av det moderne begrep om en meningsdannende offentlighet uavhengig av og forskjellig både fra staten og privatsfæren. Begrepet om offentlig mening, *opinion publique*, ble skapt av ham, og han var også den som utviklet teorien om den sosiale kontrakt, *contrat social*. Han var ikke den eneste som målbar slike ideer. Men fordi hans ideer fikk så stor utbredelse, må han finne seg i å bære en del av ansvaret for at det moderne begrepet om offentlighet som en arena for meningsutveksling og meningsdannelse i utgangspunktet ble knyttet til menn.

En tilsvarende tenkemåte kan imidlertid også leses ut av tidens alminnelige språkbruk. Å være offentlig har i alle europeiske språk jeg kjenner hatt ulike betydninger for kvinner og menn. Så også i det norske. En offentlig kvinne var i tidens språk en prostituert. Norsk Riksmålsordbok slår fast at et offentlig fruentimmer er synonymt med gatepike. Denne bruken av «offentlig» henspiller på en annen og langt eldre betydning av begrepet enn den moderne. Når en kvinne var offentlig, var det i betydningen «å være åpen til alminnelig avbenyttelse». Hun var per definisjon en kvinne som hadde mistet sin dyd, og dermed sin kvinnelighet. Et helt annet meningsinnhold hadde «offentlig» brukt om en mann. Han var offentlig i en moderne betydning, som «en som representerte en myndighet og handlet på almenhetens vegne, og/eller en som var alminnelig kjent». For menn innebar offentlighet en økning av status og moralsk habitus. Å være offentlig var for dem ærefullt, mens det for kvinner var det motsatte, knyttet til forestillinger om skam.

Feminismens dilemma

I begrepenes og filosofiens verden framstår forholdet mellom offentlighet og kvinnelighet dermed som en ikke helt lykkelig allianse. Hvordan den sosiale praksis så ut, er selvsagt et annet spørsmål. Men det er grunn til å tro at disse ideene fikk sin utforming i det nye europeiske borgerskapet og dermed uttrykker en høyst *moderne* forståelse både av offentlighet og av kvinnelighet. Forestillingene om en borgerlig offentlighet som en fri, meningsdannende sfære, uavhengig både av stat og familie, er en moderne idé. Det samme er mange av det liberale borgerskapets forestillinger om kjønn.

I den moderne offentlighet var det dermed innebygd noen skjulte paradokser. Denne frie og meningsdannende sfære, en sentral side ved det moderne demokratiet, var basert på ideer om en felles menneskelig essens, forestillingen om et abstrakt individ med felles menneskelige interesser og rettigheter. Disse ideene var imidlertid utformet av og tok sitt utgangspunkt i en sosial gruppe som utfra sin egen definisjon utgjorde det moderne samfunns fortropp: det mannlige borgerskap. En forholdsvis eksklusiv gruppe kom til å definere sine ideer og interesser som universelle. I den grad kjønnsforskjeller ble definert som essensielle, bød det imidlertid på problemer å skulle omfatte kvinner i denne universelle menneskeligheten. Alle egenskaper og interesser som brøt med normen og ikke gjorde krav på universalitet, kunne heller ikke representere sannhet og fornuft. Kvinners diskurs måtte derfor, så å si per definisjon, bli partikulær.

Samtidig er bildet mer komplisert enn som så. Om det skulle være riktig at de tidlige demokratiske revolusjonene innebar en begrensning av kvinners adgang til offentligheten, så var det samtidig dem som bragte spørsmålet om kvinneemansipasjonen opp på dagsorden. Nettopp i den perioden da forestillingene om essensialistiske kjønnsforskjeller utvikles på sitt mest iherdige, fra 1700-tallet, formuleres

«Eller skulle det være nogen blandt os her som skulde ønske at kunde blive f.eks. præst eller statsråd?» Ingrid Bjerkås, Norges første kvinnelige prest. (Foto: NTB)

også radikale ideer om kjønnsforskjellen som *sosialt* bestemt. Mest gjennomslag i Norge fikk John Stuart Mill. Hans «Subjection of Women» ble oversatt til dansk av Georg Brandes i 1869, samme år som den kom ut. Den fikk stor betydning for «det moderne gjennombrudd»s kvinner og menn i Norge. «De fleste hos os som er emanciperede,» skrev Mathilde Schjøtt i 1871, «er blevne det ved denne bog.»

For den første generasjonen av kvinnesakskvinner framsto den moderne offentligheten som en sfære av tvetydige signaler. Radikale ideer om likhet og frihet inviterte til deltakelse og ga løfter om nye muligheter for borgerskapets kvinner. På den andre siden gjorde gamle og moderne ideer om kjønnsforskjellighet det helt klart at friheten hadde sine begrensninger og sin pris. De emansiperte kvinnene som tok tidens radikale ideer på alvor løp en risiko ved å overskride de grensene som tidens forestillinger om kvinnelighet representerte. Det de risikerte, var blant annet sin sosiale anseelse.

Ikke alle var like parat til å løpe denne risikoen. Også for de sinte unge kvinner i Skuld fantes det grenser for hvor langt man ville gå i sin streben etter likestilling. Anna Qvam uttrykte disse avveiningene da hun i 1884 holdt foredrag i Skuld over følgende tema: «Hvad er det hos os rigtigst at begynde med i arbeidet for kvinde emancipationen?» Stemmerett for kvinner og adgang til statens embeter var de sakene hun så som prinsipielt viktigst. Likevel konkluderte hun med å ville starte forsiktigere, med oppdragelsen av piker i skole og hjem. Krav om stemmerett og adgang til embeter trodde hun ville bli møtt både med latter og skuldertrekk, selv, som hun sa, «i radikale kretser som våre». Og hun innrømmet at det nok også fra kvinnesakskvinnene selv gjorde seg en viss tvil gjeldende: «Eller skulle det være nogen blandt os her som skulde ønske at kunde blive f.eks. præst eller statsråd?»

Gro Hagemann
professor
Institutt for samfunnsforskning

Litteratur

Agerholt, Anna Caspari. *Den norske kvinnebevegelses historie.* Gyldendal, Oslo 1937.

Applewhite, Harriet B. & Darline G. Levy (eds). *Women and Politics in the Age of the Democratic Revolution*. University of Mitchigan press 1990.

Habermas, Jürgen. *Borgerlig offentlighet*. Arkiv, Lund 1962.

Landes, Joan B. *Women and the Public Sphere in the*

Age of French Revolution. Cornell 1988.

Moksnes, Aslaug. *Likestilling eller særstilling. Norsk kvinnesaksforening 1884-1913*. Gyldendal, Oslo 1984.

Pateman, Carole: *The Problem of Political Obligation. A Critique of Liberal Theory*. University of California press 1985.

Phillips, Anne. *Engendering Democracy*. Polity Press 1991.

Riley, Denise. *Am I that Name? Feminism and the category of 'Women' in History*. University of Minnesota Press 1988.

Skuld, diskussionsforening for kvinder. Arkiv på Universitetsbiblioteket i Oslo.

Tekstil i offentligheten: Med innsiden ut?

Av Jorunn Haakestad

Når det ikke er mulig å skille mellom tekstilkunst og annen billedkunst ved å vise til materialer og teknikker, hvordan lages da distinksjoner mellom kunstartene? Og hvordan utvikles og vedlikeholdes kunstverdenens interne hierarki? Med utgangspunkt i tre kunstanmeldelser og en artikkel skal jeg søke å vise hvordan samtalen og retorikken om kunst og tekstil dels har endret seg i takt med at tyngdepunktet for tekstil praksis har endret seg, dels henger fast i tradisjonelle forestillinger om dette kunstfaglige område som, historisk sett, er det eneste som er dominert av kvinner. Spørsmålet er: Vokabularet er endret, men er meningen den samme?

Tekstil på offentlighetens arena

«The artworld» eller «kunstverdenen» kaller den amerikanske filosofen Arthur Danto den kjeden av tilretteleggende og utvelgende instanser som utpeker noe til kunst i vårt samfunn. Og kunstverdenen, sier Danto, er en institusjon, ikke i betydningen av et selskap eller en sammenslutning, men i betydningen av en etablert praksis. Først i etterkrigstidens Norge kan vi snakke om tekstil som en etablert kunstfaglig praksis. Riktignok finner vi tekstile kunst- og kulturytringer på høyt nivå i Norge i hele dette århundret, men aktiviteten har vært sporadisk og preget av manglende institusjonell tilhørighet. Tilsvarende har bedømmelsen av den tekstile kunstproduksjonen vært preget av usikkerhet med hensyn til å definere tekstilens tilhørighet: Som håndverk, kunstindustri, brukskunst eller kunst. Først med dannelsen av Norske Kunsthåndverkere i 1974 og Norske Tekstilkunstnere i 1977 kan vi si at tekstil billedkunst og tekstilt kunsthåndverk er innlemmet i kunstverdenen på en konsekvent måte. Fagorganisasjonene kan sies å utgjøre undergrupper i den komplekse kjeden av over- og undersystem som utgjør kunstverdenen eller institusjonen kunst. Ifølge Jürgen Habermas' offentlighetsteori kan institueringen av kunstverdenen ses som «publistiske redskap», det vil si at subsystemene blir formidlere og organiserende ledd mellom kunstner og publikum. Institusjonen kunst danner slik et konstituerende element i offentlighetens struktur. Kunstnere, visningsarena og publikum utgjør kjernen, eller minimumsgruppen i

denne kunstoffentligheten (Dickie 1974). I en idealtypisk og stilisert forstand skal disse gruppene fungere uavhengig av hverandre, det vil si at kunstnerne produserer for et anonymt marked, og på markedet møter kunsten sitt publikum, som fritt bedømmer kunsten og diskuterer verkets mening (Habermas 1971). Spørsmålet blir da hvordan kunstverdenen, det vil i denne sammenheng si kunstkritikere, omtaler tekstil billedkunst og tekstilt kunsthåndverk og slik tilrettelegger for et bredere publikum og eksponerer egen og kunstverdenens dom. Er det mulig å finne fram til kjennetegn og eventuelle fellestrekk ved kunstverdenens behandling av og omgang med det tekstile verket?

Utnevnt som kunst: På det nederste trinnet

Fram til midt på 1960-tallet var tekstil primært knyttet til husflids- og brukskunstbevegelsen. Bare sporadisk ble enkeltkunstnere og enkeltverk betraktet og bedømt som tilhørende den «rene» kunstens sfære. På vevatelieret Norsk Billedvev AS ble det opprettholdt et skille mellom håndverksutførelsen og tegningen av forlegget helt fram til nedleggelsen av atelieret i 1968. «Da jeg var ferdig på Statens Håndverks- og Kunstindustriskole fant jeg ut at det var bedre å bli en god veverske enn en dårlig maler... Jeg synes jeg valgte riktig. Jeg har alltid villet tjene norsk kunst, og i mitt arbeid har jeg alltid følt at jeg hørte hjemme i kunstens hus, selv om det var på det nederste trinnet.» Else Hallings beskjedne innstilling til yrket sitt og til posisjonen sin i kunstverdenens periferi, er en oppsummering av det refleksive forholdet mellom kvinner og tekstil fram til midt på 1960-tallet. Sitatet eksemplifiserer at kunstverdenens dom og bedømmelse av kvinnelige kunstnere generelt så å si var blitt internalisert og videreført via det tekstile feltet. Hallings uttalelse er en reformulering av det Anne Wichstrøm oppsummerer som karakteriserende for de kvinnelige malerne i forrige århundre: «Hun hadde et lite talent, hun var lite original, beskjeden, autoritetstro.» (Wichstrøm 1983) Else Halling hadde ledet veveriverkstedet i nær tjue år. Da hun i 1968 pensjonerte seg og atelieret ble nedlagt, var vev allerede i ferd med å erobre den tradisjonelle billedkunstens institusjoner. Norge var tidlig ute. Som den første tekstilkunstner ble Hannah Ryggen antatt på Høstutstillingen i 1964. På den internasjonale kunstscenen stod polske Magdalena Abacanowitzc for det osmotiske gjennombruddet fra håndverk til kunst. Det vil si, hun var ikke alene. For at transformasjonen fra håndverk til kunst kan sies å være fullstendig eller fullbyrdet er det ikke tilstrekkelig at en vevers intensjon er å skape kunst. Gjenstanden må også aksepteres innenfor billedkunstens eller «den rene» kunstens institusjonelle ramme, det vil si blant gallerister, kritikere og publikum. Kunstverdenen kan slik betraktes som et praksisfelt hvor kunstneren står for en ekspressiv estetisk praksis og bedømmelsen av verket for en forstående estetisk praksis (Johannessen 1979). Da Abacanowicz vant gullmedalje i konkurranse med maleri og skulptur på biennalen i Sao Paulo i 1965, var det som kunstner, ikke som vever, hun fikk utmerkelsen (Larsen 1969). Slik kan vi med Dickie si at «kunst er en pålagt (*conferred*) status» (Dickie 1974). Kunst er med andre ord ingen statisk størrelse. Hva som blir betraktet som kunst er historisk spesifikt, historisk forankret og foranderlig. Et kjennetegn ved kunstverdenen fra etter dadaismens og pop-kunstens epoker er nettopp at den har sørget for en systematisk elastisitet og fleksibilitet. Slik har de mest radikale utslag av kreativitet blitt omsluttet av institusjonen, og slik er det ikke blitt noen avgjørende antagonisme mellom

institusjonens iboende innslag av «gjentakelse, vane, faste forskrifter» og modernismens selvforståelse som grenseoverskridende.

«Nydelig og prydelig»

Men hvor åpen og fleksibel er kunstoffentligheten? Kan vi med Carol Duncan si at utstillinger, seminarer, artikler, filmer og bøker som blir produsert av kunsthistorikere, er med på å begrense, opprettholde og gjenskape tilvant erfaring med kunstens interne hierarki (Duncan 1982)? Når Åsmund Thorkildsen gir sin anmeldelse av Norske Tekstilkunstneres 15-årsjubileumsutstilling tittelen «Nydelig og prydelig» føyer han seg inn i en hundre år gammel tradisjon. I denne tradisjonen blir kunst som kan identifiseres med kvinner omtalt i kategorier som blir stående i motsetning til kunstverdenens tradisjonelle kvalitetskriterier. Overskriften polariserer de mest banale og klisjéaktige omtaler av kunsten innenfor det moderne. I anmeldelsen blir det også konstatert at: «...det som kommer tydelig fram av denne utstillingen er at tekstilkunstnerne er seriøse og hardt arbeidende mennesker.» En tilsvarende oppdagelse og fastslåing av for eksempel malere som seriøse og hardt arbeidende mennesker, virker naturligvis absurd, og hører vanligvis ikke hjemme i kunstomtaler av juryerte utstillinger på profesjonelt nivå. Slik jeg leser teksten, kan den bare oppfattes som ironiserende og posisjonerende innenfor en kunstverden som applauderer det nydelige og prydeliges opposisjoner. Hvor stor vekt skal en tillegge den lille semantiske forskyvningen det er mellom forrige århundres kritikeromtaler av kvinnelige utstillere på Høstutstillingen anno 1886, hvor det heter om portrettmaleriene til Ingerid og Cecilie Dahl at de er utført med «Kjærlighet og Flid» (Wichstrøm 1983) og Thorkildsens anmeldelse anno 1992?

En dekorativ skrustikke

Forholdet mellom meningsinnhold og dekorasjon har stått sentralt i diskusjonen om billedkunst. Det ble aktualisert da representasjonen forlot lerretets overflate i dette århundrets første tiår. Fra da av har karakteristikken «dekorativ» vært et tabuord innenfor modernismen (Perrault 1977). Å bli begrepsmessig plassert under kategorien «dekorativ» har hatt ulike betydninger etter hvilken sammenheng det har stått i, men har primært blitt forstått som «utvendig», «meningstom» eller «anvendbar». Le Corbusiers og maleren Amedèe Osenfants deklarasjon fra 1918 er tydelig tale: «There is a hierarchy in the arts: decorative art at the bottom, and human form at the top. Because we are men.» (Broude 1984) Men språket er en abstraksjon og selv om talen er tydelig, er skillet i ekspressiv estetisk praksis mellom dekorasjon og «ren» kunst flytende og utydelig. Distinksjonen ligger dels i presentasjonskonvensjoner og dels i det nettverket av meninger som produseres omkring verket, og som aktualiseres i de ulike meningssammenhengene verket inngår i. Slik blir også merkelappen «dekorativ» og «dekorasjon» en «pålagt status», en betegnelse som ikke med nødvendighet ligger i verket selv, men som blir produsert og reprodusert i de praksiser verket inngår i. Gjennom denne prosessen akkumuleres mening, og ord og begreper metaforiseres, det vil si at «dekorativ» blir stående for et sett av betydninger som viser til, eller settes lik, kategorier internt i kunstverdenen. Store verbale anstrengelser er gjort for å hindre at kunstverk av Matisse og Kandinsky skulle stigmatiseres som i hovedsak dekorative (Broude, samme sted). I Norge finner vi en tilsvarende argumentasjon i Carl C. Schnitlers artikkel «Moderne dekorativ kunst i Norge» fra 1920. Hans prosjekt

går ut på å hindre at Gerhard Munthes verk synker ned i den anvendte kunstens kollektive og anonyme sfære: «Hans (Munthes, min tilf.) teppemønstre og andre utkast vokste frem som dypt personlige utslag av en rik kunstnerfantasi, som tilfældigvis fandt sit beste uttrykk i tekstilt eller andet materiale... En veggdekorasjon, et teppe, et beslag av Munthe blir ofte mere av et personlig kunstverk end av et enkelt smykkende point i et rums dekorative helhet. Han har mere av den store kunstners individualitet end av den fødte dekoratørs takt og diskresjon.» Den store europeeren i norsk tekstil, Frida Hansen, blir derimot betegnet som en med «stor dekorativ evne» og en betydelig tekniker. (At Frida Hansen blir omtalt over fem linjer og Gerhard Munthe over fem sider er en velkjent variant av den samme historien. Her ser vi med andre ord de tradisjonelle dikotomiene mann–kvinne, kunstner–tekniker, individuell–kollektiv, kunst–dekorasjon i fri utfoldelse. En nåtidig lesemåte gjør Schnitlers tekst gjennomsiktig og grunn fordi påstander og synsmåter ikke er gjort rede for utover et konstaterende nivå, og fordi ettertida har revurdert det kunstneriske styrkeforholdet mellom Munthe og Hansen (Thue 1986). Det er reist tvil om synspunktenes faktiske innhold. Denne tvilen gjelder ikke dagens tekstile kunstytringer, og fremdeles kan det se ut som om retorikken og den offentlige samtalen om tekstil henger fast i de tradisjonelle dikotomiene. Hvordan kan man ellers forstå Aftenpostens overskrift: «Navnløse tekstiler», der den 5. Nordiske tekstiltriennalen omtales? «Navnløs» er en oversettelse av anonym og dette har klare meningsreferanser innad i kunstverdenen. Slik knyttes assosiative bånd mellom tekstil og en tradisjonell kunstfaglig lavstatus. Tilsvarende referanser finnes i den samme anmelderens omtale av Høstutstillingen fra året før. Etter en generell redegjørelse for hovedtrekk ved «Det evige høstritualet» trekker kunstkritikeren fram enkeltkunstnere og enkeltverk, herunder et tekstilt arbeid utført av stofftrykkeren Gro Jessen. Det vil si, to skulpturer omtales, og anmelderen kommer med en forsiktig tolkning av verkene. «The Morning» av Germain Ngoma blir omtalt som en skulptur med «en egenartet formulering av grunnleggende skulpturelle egenskaper», og det er materialbruk og beskrivelse av formale, kompositoriske elementer anmelderen har bygget sin analyse på. Og han går videre med: «Vi kommer til å savne skogen» av Gro Jessen, er en av årets tekstiler som grenser til skulptur. Den ser ut som et hesje med høstfarvet eller brent løv, samtidig som hulene under «løvene» gjør at den også ser ut som masker på rad og rekke. Tittelen antyder at dette kan ha noe å gjøre med forurensning, men for meg er tekstilskulpturen hovedsakelig dekorativ – i beste forstand.» Anmelderen utfører en argumentasjon på to nivåer. For det første blir teksten om Jessens verk «Vi kommer til å savne skogen» stående i kontrast til skulpturen «The Morning». Som vi har sett tilfredsstiller denne skulpturen anmelderens formelle krav knyttet til komposisjon, teknikk og materiale. Konsentrasjon om tekniske- og materialspesifikke egenskaper er samtidig en kritikk som i negativ forstand ofte rettes mot tekstilkunst, og som anses å være en hindring for tegn- og meningsdannelse innenfor fagområdet. Det er altså ikke på det formalistiske planet anmelderen trekker de distingverende grensene, denne gangen. For tekstilskulpturen blir, riktignok under tvil, tillagt en mulig mening utover et «l'art pour l'art»-nivå. Neste nivå er en (overraskende?) konklusjon hvor arbeidet allikevel bestemmes som «hovedsakelig dekorativt – i beste forstand». Spørsmålet er hvordan et arbeid kan være «dekorativt i beste forstand» når konteksten er billedkunst og kunstverket opptrer som aktør på billedkunstens norske hovedscene, Statens årlige kunstutstilling?

Gro Jessen: Skisse, 1988. Kilde: «Gro Jessen: Katalog over Retrospektiv utstilling, Galleri F15, 3.–25. oktober 1992.

Hva kan betydningen av det forsterkende tillegget «i beste forstand» være, dersom vi godtar at «dekorativ» er et tabuord innenfor kunstverdenen, og at betegnelsen representerer en metaforisering av kategoriene lavstatus, utvendighet og meningstomhet? Kan vi i det hele tatt snakke om meningstomhet – i beste forstand, eller lavstatus – i beste forstand? Er ikke denne talemåten nettopp med på å klemme til, snevre inn feltet og holde tekstilen vennlig, men nedlatende og bestemt på plass: På det nederste trinnet. Slik kan vi erfare hvordan resepsjonen og mottakelsen av tekstile ytringer på ny og på ny bokstavelig talt skrives inn i kunstens interne hierarki. I denne innskrivningen i historien koples tekstil til kvinner og kvinner til tekstil på en måte som marginaliserer, stigmatiserer og anonymiserer både kvinner og tekstile kunstverk.

Distanseringsmanøvre: Om å vedlikeholde grenser

Det kan se ut som om det ikke finnes veier ut av denne innskrivingen. Det kan se ut som om koden eller begrepet «tekstil» er tolket, gjentolket og for-fortolket på en måte tilsvarende å være «kjønnet», at kulturelt skapte distinksjoner, holdninger og vurderinger opptrer som om de var naturfenomener. Å komme på utsiden av denne kulturkodeksen lar seg ikke gjøre fullstendig og/eller konsekvent og kan sammenliknes med de forståelseshorisonter som dannes idet vi erfarer verden som kulturelt kjønnete vesener (Borchgrevink og Solheim 1988). For tekstile kunst- og kulturytringer gjelder at de er fanget og fastklemt i et nett av marginaliserende og nedvurderende retorikk. I denne posisjonen er tekstilkunstnere kommet i en tilstand der alt kan brukes mot dem. Jeg skal gi et par eksempler som belyser hvordan vikarierende intensjoner og ulike posisjoner gir det samme resultatet. For et par tiår siden stod følgende å lese i det økonomiske månedsbladet *Kapital*: «Tekstilkunstnerne fikk inntog på Høstutstillingen for bare få år siden, og brer seg og brer seg. Snart er vel hele Høstutstillingen en fillehaug.» I en av 1992-utgavene av tidsskriftet *Kunsthåndverk* kan vi lese følgende uttalelse fra en kvinnelig billedkunstner som selv har benyttet tekstile materialer og teknikker i sitt kunstneriske arbeid: « – Jeg synes tendensen i Norge til å blande kunsthåndverk og billedkunst på utstillinger utfra et fellesskap i materialbruk, ofte blir mislykket. I den fella sitter etter min mening tekstilkunsten. Nå er tiden inne for litt klarere definisjoner av hva som er hva. Ofte kommer ingenting til sin rett når alt henger hulter til bulter, og er laget av fiber.» Jeg er ikke her ute etter å argumentere for eller imot utsagnenes innhold og standpunkter. Intensjonen er derimot å vise at synspunktene framsettes innenfor en språkbruk som ellers oppleves svært fremmed i kunstverdenen. De inneholder skjulte tilleggsinformasjoner som utdefinerer tekstil og som kaster et slør av urenhet, lavstatus og fornedrelse over dette kunstfaglige området. I *Kapital*s utsagn ligger en antydning om at tekstil har egenskaper som kan sammenlignes med et slags virus eller en smittekilde. Sykdommen er epidemisk og tekstilviruset inneholder stor fare for smitte: Det brer seg og brer seg. Resultatet av sykdommen er som for andre syndrom: Det sunne blir sykt, det rene blir urent, det høye blir lavt, det verdifulle blir verdiløst og kunst transformeres til en fillehaug. Og hvor hører fillehaugen hjemme? Fillehaugen må vel høre sammen med alt annet som henger hulter til bulter, og som er laget av fiber. Slik havner det eneste kvinnedominerte kunstfaget via en snedig baktrapp, inn i kjøkken og vaskekjellere og uoppryddede barnerom. Slik skapes en forbindelse mellom tekstil og de personlige og intime rom, rommene for det

urene, rommene som ikke egner seg for offentlighetens lys. Og slik skapes assosiative lenker som plasserer feltet i kunstens periferi. Det interessante er at sitatene, som er hentet fra ulike kontekster, uttalt utfra forskjell i tid, kjønn og posisjon, kommer ut med nær identisk budskap: Tekstil er å oppfatte som en aktør som opptrer med innsiden ut.

Hybride tekstiler: Om å slippe unna kategorier

I hele dette århundret har det i kunstverdenen vært en tendens til å problematisere forholdet mellom «kunst og liv», mellom akademikunst og ikke-akademiske kulturytringer, mellom estetiske normer og brudd og opprør mot de samme estetiske normene. I denne prosessen har revurdering av grenseflater mellom kunst og ikkekunst, mellom det høye og det lave tendensielt ført til at kunstverdenen har absorbert områder som ikke har tilhørt den «rene kunstens sfære». Demarkasjonslinjene mellom de forskjellige kunstfagene er i denne historiske prosessen utydeliggjort og er til dels gjort flytende. Resepsjonen av «det nye» har vært påfallende åpen, og kunstverdenen har vist sin magiske evne til å transformere trivialiteter til kunst. Ikke minst har en post-strukturalistisk kritiker som Rossalind Krauss framhevet nedbrytingen av tradisjonelle dikotomier og sjangeroverskridelser som frigjøringsstrategier innenfor kunstens hierarkiske og dels paternalistiske utvelgelsessystem (Krauss, 1985). Gro Jessens tekstilskulptur «Vi kommer til å savne skogen» kan utfra en sympatisk lesemåte forstås som visualisering og utforsking av det problematiske grensefeltet mellom kunst og kunsthåndverk, mellom det høye og det lave. I 1987 ble kunstverket vist på Kunsthåndverkernes årsutstilling, året etter opptrådte det på Høstutstillingen. Som alternativ til distanseringsmanøvre og marginaliseringsretorikk kan kunstverket åpne for – og invitere til – diskusjon omkring et aktuelt og påfallende trekk ved dagens estetiske praksis: Nedbrytning, dekonstruering, utforskning og utfordring av tradisjonelle motsetningsforhold. Slik jeg ser det, er det systematikk i måten kunstverdenen forklarer, forsvarer, framhever og opprettholder sitt interne hierarki og sine tradisjonsbundne distinksjoner. Min påstand er at dette er en «pålagt status», at den offentlige samtalen om tekstil er konvensjonell, autoritetstro og hierarkisk posisjonerende og at begrunnelsen ikke med nødvendighet ligger i verkene selv, men i konvensjoner som hersker og behersker kunstverdenen. Og disse konvensjonene eller fordommene utgjør en innforstått forståelseshorisont som tillater kunstkritikeren å ikke redegjøre for konklusjoner. Kunstdommene som felles blir ikke rene kunstdommer, men fortsetter å bære i seg en type for-dommer som resulterer i en sementering av kunstverdenens tradisjonelle, paternalistiske hierarki.

Jorunn Haakestad
stipendiat NFR
tilknyttet Universitetet i Bergen

Litteratur

Anmeldelser:
«Det evige Høstritualet», *Aftenposten* okt. 1988 og «Navnløse tekstiler», *Aftenposten*, 8. mai 1989 av George Morgenstern. «Nydelig og Prydelig», *Drammens Tidende og Buskeruds Blad*, 16.september 1992 av Åsmund Thorkildsen.

Borchgrevink, Tordis og Jorunn Solheim. En råtten tekst? Om kjønn, mat og fortolkning. I *Sosiologi i dag*, nr. 2 1988.

Broude, Norma: Miriam Schapiro and «Femmage»: Reflections on the Conflict between Decoration and Abstraction in Twentieth-Century Art. *I Feminism and Art History*, Harper & Row, New York 1982

Danto, Arthur. The artworld. I *Culture and Art* av Lars Aagard-Mogensen (red.). Humanities Press, New York 1976.

Dickie, George: *Art and the Aesthetic – an intitutional anallysis.* Cornell University Press, Ithaca and London 1974.

Duncan, Carol. Virility and Domination in the early Twentieth-century Vanguard Painting. I *Feminism and Art History. Questioning the Litany* av Norma Broude and Mary D. Garrard (red.). Harper & Row, New York 1982.

Habermas, Jürgen. *Borgerlig offentlighet – dens framvekst og fall.* Gyldendal, Oslo 1971.

Johannessen, Kjell S. Kunst, språk, handling. I *Den estetiske praksis* av Danbolt, Johannessen og Nordenstam, Bergen 1979.

Krauss, Rosalind E. *The originality of the Avant-Garde and other Modernist Myths.* Cambridge, 1985.

Larsen, Jack Lenor. The New Weaving. Is it art? Two points of view on the major museum exhibitions. I *Craft Horizons*, mars/april 1969.

Perrault, John. Issues in pattern painting, i *Art Forum*, november 1977 og Approaching the decorative, i *Art Forum*, desember 1977.

Sandberg, Lotte. Inghild Karlsen. I *Kunsthåndverk* nr.45/45, 1992.

Schnitler, Carl W. Moderne dekorativ kunst i Norge. I *Kunsten og den gode form*, Oslo 1927.

Thue, Anniken. *Frida Hansen – En europeer i norsk tekstilkunst.* Universitetsforlaget, Oslo 1986.

Wichstrøm, Anne. *Kvinner ved staffeliet. Kvinnelige malere i Norge før 1900.* Universitetsforlaget, Oslo 1983.

Ironi i all offentlighet

Om Habermas og neglelakk[1]

Av Astrid de Vibe

Det er ikke så greit å begrunne dragningen mot trivialkulturens forføringer med Habermas klebet til dannelsens samvittighet. Heller ikke å forklare store personlige støtteinvesteringer i sminkeindustrien når feministisk teori tynger i bagasjen. Én løsning er tvisyn og ironi.

Den vide rammen for denne teksten er KULT-prosjektet *Den nye kvinneoffentligheten 1970–1990* ved Institutt for samfunnsforskning. Mitt materiale er periodika for kvinner, som grovt kan deles i to hovedgrupper – kvinneblader (kvinnetidsskrifter) og dameblader. I den første gruppen finner vi hovedsakelig kvinnebevegelsens publikasjoner, som var sentrale arenaer for opplysning, kritikk og debatt i den nye kvinneoffentligheten i 1970-årene. Til den andre hører kulturindustriens periodika for kvinner; damebladene som formidler atspredelse og atferdsveiledning, ikke minst mengder av skjønnhetstips om f.eks. bruk av neglelakk.

Én utviklingslinje i mediebildet fra 1970-årene fram til 1990 er knyttet til utjevningen av dikotomien mellom høy og lav kultur, mellom arenaene for resonnement og underholdning. Den kommer til syne bl.a. gjennom tradisjonelt finkulturelt orienterte gruppers orientering mot og utvidede bruk av populærkulturens produkter. I mitt materiale kan den eksemplifiseres av bladet *KK (Kvinner og Klær)*.

Kritisk og manipulatorisk offentlighet

I 1970-årene var det enklere å evaluere kulturuttrykkene. Med frankfurternes teorier i verktøykassen gikk det tilsynelatende greit å skille kanel fra skitt, kritikk fra manipulasjon og kunst fra kommers og kitsch. Verre ble det utover i 1980-årene da vi også ville begrunne egen fascinasjon overfor noen av kulturindustriens ytringer. Når samtidig de kritiske foraene ble færre og mer sekteriske, ble det problematisk å finne vidtrekkende kanaler for den intellektuelle debatten.

I *Borgerlig offentlighet* (1971) skiller Habermas mellom en kritisk og en manipulatorisk offentlighet. Begge er i prinsippet allmenne og generelle, og de har felles adressater. Den kritiske offentligheten er arena for resonnement og meningsdanning – en fri diskurs for aktiv meningsutveksling som omfatter alle samfunnsinteresser. Den manipulatoriske er derimot området for passiv meningspåvirkning, en arena for konsumpåvirkning gjennom reklame og andre forbrukermanipuleringer. Her er det

ikke primært mottakernes meninger som skal endres, men deres konsumatferd. Slike skiller mellom ett område for aktiv meningsdanning og et annet for passiv meningspåvirkning finner vi også hos andre medieteoretikere (se f.eks. Lasswell 1973), og til en slik konstruksjon knyttes også forståelsen av den kritiske offentligheten som et elitært fenomen. Bare en liten del av befolkningen kan delta på denne intellektuelle arenaen. De øvrige har verken dannelse - kunnskap og koder - eller posisjon til å delta (Hennis 1957).

I 1970-årene var det ikke uvanlig å parallellføre dikotomien kritisk versus manipulatorisk offentlighet med dikotomien kunst versus kulturindustri, med utgangspunkt i bl.a. Adornos og Horkheimers (1972) analyse av opplysningens dialektikk. I tilknytning til disse ideene vokste det også fram en redsel og forakt for elektroniske massemedier spesielt og underholdning generelt, ideer som vi finner sterkt artikulert hos Postman (1984).

Også damebladforskningen i 1970-årene var dominert av ideologikritikken. Omfattende analyser dokumenterte hvordan kvinner ble hjernevasket av ukebladlesning. Typiske eksempler på slik kritikk fins i de danske ukebladanalysene (Bolvig m.fl. 1971, Møller m.fl.1972), men den var også et gjentatt tema i kvinnebladene, f.eks. *Sirenes* sminkedebatter og ukebladkritikken i *Kvinnejournalen*. Gleden og atspredelsen ved denne lesningen var sjelden et tema utover overbevisningen om at underholdningsmediene var et narkotikum, som rett nok i utgangspunktet var svar på publikums ekte behov, men som omformet dem og skapte nye og kunstige behov for konsumprodukter og -verdier, f.eks. slik Negt og Kluge (1974) definerte det i sin forståelse av produksjonsoffentligheten. Underholdning ble gjennomgående forstått som falske gleder uten ekte fascinasjon.

(Foto: Lucy Hermoza de Rigal)

Aksept og ironi

For den generelle kritiske samfunns- og kulturdebatten blir det likevel et stadig sterkere problem at den ikke har organer utover kanalene til snevre fagoffentligheter og stadig mer sekteriske kulturtidsskrifter. Habermas' idealkonstruksjon av en allmenn, kritisk offentlighet med mulighet til å nå hele befolkningen faller i grus. Aviskulturen er under omforming, og skillet kritisk versus manipulatorisk offentlighet vaskes langsomt vekk i en tid da ulike medier stadig forsøker å nå større publikumsgrupper og overskride de tradisjonelle barrierene mellom høy og lav kultur. To norske publikasjoner kan være

eksempler på denne dreiningen i mediemarkedet:

Dagbladets overgang til tabloid er grundig beskrevet av Klausen (1986). Det kan nok diskuteres om avisens ambisjon om å trekke til seg nye publikumsgrupper samtidig som dens tidligere kulturelle image skulle opprettholdes, har lykkes, men tross mange kritiske røster regnes *Dagbladet* fortsatt som en ledende avis for kulturell debatt og kritisk resonnement, en kanal for den kritiske offentligheten. Visst kan det virke bisart når et klokt hode angriper sosialpornografien på én side, mens redaksjonen dyrker genren ut i det ekstreme på de foregående, men den typen polyfonier kan avisleserne leve med. Mer dramatisk i vår sammenheng er kanskje sammenslåingen av kunst/kultur- og underholdningssidene, som er et resultat av – og selv bidrar til å forsere – nedbrytingen av muligheten til å opprettholde allmenne fora for kritiske resonnementer. Noe som i sin tur får store følger for kulturjournalistikken (Beck-Karlsen 1991).

KK har på sin side vært Norges ledende dameblad siden tidlig på 1970-tallet, da det sakte men sikkert forlot det tradisjonelle husmorkonseptet og rettet seg mer og mer mot yrkeskvinnene – de moderne dobbeltarbeidende med dannelse, karrierehunger og innsikt i skjønnhetens betydning for framgang og velvære. Bladets suksess ligger i at det har klart å bli et legitimt underholdningsmedium for et dannet publikum, for ett interessant aspekt ved denne publikumsformasjonen er at den også har en bevissthet om kulturelle dikotomier. Det kommer tydelig fram i de redaksjonelle valgene, og en viktig redaksjonell endring i denne prosessen har vært at bladet trekker inn nytt kultur- og samfunnsstoff og kvitter seg med en del trivialstoff. Etter hvert er det blitt stuerent å lese *KK*, og i dag mener redaksjonen at ca. en tredel av de rundt 100 000 kjøperne har akademisk utdanning. Noen ganger er redaksjonen ivrigere etter å kvitte seg med trivialstoffet enn leserne er. Da horoskopene forsvant noen uker i 1991, var begrunnelsen at redaksjonen trodde denne typen stoff ble for vulgært for dette lærde underholdningspublikumet, men det viste seg raskt at bladets velutdannede lesere slett ikke var modne for å gi avkall på en smule kortsiktig skjebneorientert atferdsveiledning. Redaksjonen måtte krype til korset ved å innføre et mer vitenskapelig fundert horoskop, det ble til og med utgitt små horoskopbøker som vedlegg for å rette opp miseren.

De to eksemplene ovenfor viser på den ene siden hvordan mediekanaler med ulike utgangspunkt tilpasser seg det økonomiske kravet om større lesergrupper og variert stofftilfang. Men de understreker også en annen tendens, nemlig at det fins store publikumsgrupper med forankring i høykulturen, som også ønsker underholdning og et variert stofftilfang.

Gjennom 1980-årene skjer det en utvidelse av området for aksepterte kulturgleder – også innen forskningen – og den kan registreres på en rekke områder. Disiplinen humanistisk medieforskning, som i Norge først ble institusjonalisert i siste halvdel av 1980-årene, har bidratt til et mer nyansert syn på populærkulturen og dens estetiske uttrykk (se f.eks. Gripsrud 1993). Samtidig har flere medieforskere gått til felts mot frankfurternes dikotomitenkning og deres oppfatning om at populærkulturen er noe som påtvinges folk; bl.a. har Fiske (1989) bidratt til en ny forståelse av «popular pleasures» gjennom en kritikk av forståelsen av populærkulturens publikum som en passiv masse som vilje- og kritikkløst tar imot kulturindustriens søppel.

Nytt syn på populærkulturen har også nyansert forståelsen av ulike holdninger til kunst og underholdning. 1970-tallets resepsjonsstudier kategoriserte ulike leserholdninger og knyttet dem til ulike

leseraksepter, f.eks. Møller Kristensens (1968) inndeling i konfirmativ (bevarende/bekreftende), formativ (kritisk/fornyende/skapende) og diversiv (virkelighetsflyktende/kompensatorisk). Alle de tre akseptformene kan være aktive under en enkelt leseakt, men det er et dominansforhold mellom dem. Lesing av underholdningslitteratur ble vurdert som dominert av diversiv og konfirmativ leserholdning, mens kunstlitteratur – og den kritiske offentlighetens resonnementer – stimulerer en formativ leserholdning.

I 1980-årenes vitenskapelige tilnærminger til populærkulturen (f.eks. Fiske 1989) handler det om å nyansere dette bildet, bl.a. å vise at mottakerholdninger som minner om den formative, også kan være domineerende i møtet med populærkulturen.

Ironi er en hyppig benyttet forklaringsmodell når fascinasjonen for de «beskjedne kunster» skal begrunnes, og den brukes på mange forskjellige måter, så vel av medieprodusenter som mottakere. Mottakelsen av *Twin Peaks* er et eksempel på hvordan et rent underholdningsprodukt er blitt geniforklart pga. en ironisk strategi. Gjennom sine formale og innholdsmessige parodieringer av såpeoperaens klisjeer innbyr David Lynch den intellektuelle seeren til sammen med ham å avkle offeret, dvs. såpeoperaen. At det trengtes 32 episoder, og at de siste 31 stort sett var rene gjentakelser av den første, har den intellektuelle beundreren (oftest en mann) av dette viddet ikke heftet seg særlig ved.

Den ironiske strategien ivaretar det tvisynet som er nødvendig i brobyggingsarbeidet mellom kunst og kommers. Også i *KK* anvendes teknikken, med den ironiske trekanten mellom ironikeren, offeret/objektet og tilskueren er annerledes etablert. Mens menn nokså markert bruker ironien til å rehabilitere en autor (f.eks. B-filmprodusenten som «egentlig» er genial) eller analysere fram ironiske posisjoner innen en yndlingsgenre, slik flere har gjort med westernfilmen, er selvironi en langt vanligere kvinnelig bruk av denne strategien: Kvinnestemmen er både en ironiker og et offer som smiler lurt til den tvisynte mottakeren. I *KK* brukes strategien bl.a. hyppig for å relativere det kvinneidealet som redaksjonen, og ikke minst annonsørene, framfører med stor tyngde.

Neglelakk

I mitt materiale, som omfatter utvalgte eksemplarer av *KK* fra 1970 til 1990, fins en rekke artikler om og annonser for skjønnhetsartikler. Siden en del nummer er hentet fra forsommeren er neglelakken tungt representert, for her handler det om kvinners «sommeroppussing», en avslørende avkledningsprosess, der tærne ikke lenger kan skjules og neglestellet har en sentral plass. I prosjektet mitt er dette et interessant komparativt emne, bl.a. fordi kvinnetidsskriftene på 1970-tallet var sterkt opptatt av sminkens kvinneundertrykkende funksjoner. Neglelakken – og de øvrige skjønnhetspreparatene – ble nærmest bildet på det manipulatoriske ved dameblader; undertrykkingen, kapitalismens svøpe og det repressive systemet.

Annonsemengden i *KK* er stor, og moter og skjønnhetsartikler utgjør en stor andel av dem, langt mer enn matvarer og husholdningsartikler som fyller familiebladene. I tillegg legges det stor vekt på redaksjonelt stoff om moter og skønnhetspleie, men det er ikke alltid like lett å skille annonsene fra det redaksjonelle materialet. Skjønnhetstipsene har en tendens til å være svært så spesifikke, og avstanden mellom rådgivning og produktinformasjon er ofte kort. Slik stemmer den redaksjonelle linjen i bladet godt over ens med det Wolf (1992) kaller «skjønnhetsmyten», som hun analyserer som vår tids politiske våpen mot kvinneframgang. Da «husmorrollens

(Foto: Marianne Brantsæter/Kvinnejournalen)

feminine mystikk» ble pulverisert mot slutten av 1960-tallet, overtok skjønnhetsmyten, som gir seg ut for å handle om skjønnhet, nærhet, seksualitet – en lovprising av kvinnen – men i virkeligheten, hevder Wolf, er den komponert av emosjonell avstand, politikk, økonomi og kvinneundertrykkelse. Ja, skjønnhetsmyten handler egentlig ikke om kvinner i det hele tatt, men om menns institusjoner og om institusjonell makt. Kjernen i skjønnhetsmyten er alltid atferd og ikke utseende.

KK er avhengig av skjønnhetsstoffet, og mye av det informative stoffet bygger opp under det. Det handler om kvinner som arbeider 60–70 timer i uken og som «fortjener» å få tid til å ta vare på seg selv gjennom kropps- og skjønnhetspleie, mosjon og meditasjon. Hovedbudskapet er at kvinner skal «ta seg råd til utskeielser» av denne typen. Denne typen stoff, som representerer mer enn 50 prosent av det redaksjonelle materialet, bevarer altså det Wolf kaller skjønnhetsmytens ideologi. Blant de vanligste undergenrene er veiledningsstoff med og uten produktangivelser, ofte med både firmanavn og pris. I tillegg kommer annonsene, som er selve kjernen i skjønnhetsmytens formidling, fordi de kopler skjønnhet med forbrukerrolle. Mange moderne ukebladredaktører har fått svi på pungen for forsøk på å relativisere skjønnhetsidealene; Wolf kan fortelle om en rekke som mistet sekssifrede kontrakter pga. løsmunnethet om «vakre, grå hår» osv.

Under det Wolf kaller «kvinnebevegelsens annen bølge», med andre ord 1970-årenes USA, forsvant alle strukturbevarende fiksjoner om kvinnelighet – unntatt

skjønnhetsmyten. Skjønnhet er uløselig knyttet til kapital og forbrukerrollen:

Da kvinnebevegelsen erobret arbeidsmarkedet var både kvinner og menn vant til at skjønnhet ble vurdert som kapital. Slik var grobunnen lagt hos begge kjønn for det som skulle skje. Idet kvinner krevde adgang til makt, fokuserte maktstrukturen på utseendet og gjorde skjønnhetsmyten til den nye undertrykkelsesmekanismen. (Wolf 1992, s. 21)

Det er ikke vanskelig å applisere dette resonnementet på en norsk medievirkelighet, men hos Wolf ligger det en tro på at kvinner knapt kan gjennomskue skjønnhetsmyten. De fremstilles som viljeløse ofre for skjønnhetens undertrykkelser. Leser man moderne kvinneblader, f.eks. *KK*, er det likevel påfallende at innsikten i skjønnhetsmyten er høyst til stede gjennom hele bladet. Problemet er ikke fravær av innsikt, men det kulturelle og politiske tvisynet, den destruktivt selvironiske overlevelsesstrategien, som med full innsikt dreper ethvert kritisk potensiale. For i damebladet fins det flere genrer som tilsynelatende slår bena under skjønnhetsmyten som ideologi: diverse petiter og andre faste spalter, medisinsk og psykologisk rådgivning, små plugger fra vitenskapens verden, autentisk fiksjon og intervjuer. I petitstoffet finner vi endog mange direkte kritiske og ironiske kommentarer til de rådene og den produktformidlingen som foregår andre steder i bladet. Her harseleres det over neglelakk og kroppspleie som livsform, men uten at man går til felts verken mot bladets redaksjonelle linje eller mot annonsørene.

På denne måten er deler av stoffet i dameblader som *KK* blitt stedet for ironisk kommunikasjon med leserne, et redaksjonelt blunk til dem som måtte vite bedre. De har skapt en egen ironisk kanal der de kiler sine kjøpesterke, kvinnelige mottakeres intellektuelle innsikt, men uten noen kritiske forpliktelser. Den ironiske posisjonen defineres ut fra en målbæring av at man vet det er idiotisk å være under neglelakkens svøpe, men man gjør det likevel, og det er spesielt kvinnelig å gjøre det. Og dermed blir dette også en type ufarlig ironi, for det hjelper lite å gjennomskue hva Habermas kalte den manipulatoriske offentlighetens påvirkningsstrategier, når overvinnelsen av den skjer på den kritiske tenkningens bekostning.

Astrid de Vibe
forsker
Institutt for samfunnsforskning

Note

1. Teksten bygger på et kort innlegg holdt under ISFs sensommertreff 1992.

Litteratur

Bech-Karlsen, Jo. *Kulturjournalistikk. Avkobling eller tilkobling?* Universitetsforlaget, Oslo 1991.

Bolvig, Kirsten m.fl. *Søndags-B.T. Rapport om en succes.* Gyldendal, København 1971.

Fiske, Johan. *Understanding popular Culture.* Unwin Hyman, Boston 1989.

Gripsrud, Jostein (red.). *Mediegleder. Festskrift til Peter Larsen.* Ad Notam Gyldendal, Oslo 1993.

Habermas, Jürgen. *Borgerlig offentlighet.* Gyldendal, Oslo 1971.

Habermas, Jürgen. Vorwort zur Neuauflage 1990. I *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer kategorie der bürgerlichen Gesellschaft.* Suhrkamp, Frankfurt am Main 1990.

Horkheimer, Max og Theodor W. Adorno. *Oplysningens dialektik,* Haslev 1972.

Klausen, Arne Martin. *Med Dagbladet til tabloid. En studie i dilemmaet børs og katedral.* Universitetsforlaget, Oslo 1986.

Kristen, Sven Møller. *Litteratursociologiske essays.* København 1970.

Lasswell, Harold D. Kommunikasjonens struktur og funksjon i samfunnet. I Hans Fredrik Dahl (red.) *Massekommunikasjon*, Gyldendal, Oslo 1973.

Mattelart, Michèle. *Women, Media and Crises,* Comedia, London 1986.

Møller, Hanne m.fl. *Udsigten fra det kvindelige univers. En analyse af Eva.* Forlaget Røde Hane, 1972.

Negt, Alexander og Andreas Kluge. *Öffentlichkeit und Erfahrung. Zur Organisationsanalyse von bürgerlicher und proletarischer Öffentlichkeit*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1972.

Postman, Neil. *Amusing ourselves to death. Public discourse in the age of show business.* Elisabeth Sifton Books/Viking, New York 1985.

Wolf, Naomi: *Skjønnhetsmyten.* Gyldendal, Oslo 1992.

Kvinnoroller i romantikens salonger

Av Elisabeth Mansén

Romantiken och dess litterära salonger hör till kulturhistoriens mest fascinerande och kreativa miljöer. I salongslivets halvoffentlighet skapas en stor del av de levnadsformer och den estetik som blir bestämmande för bilden av romantiken. Och i denna miljö hamnar kvinnorna inte i periferin utan i centrum och bekläder en förvånande mängd olika roller.

Salongskulturen erbjuder romantikens kvinnor en offentlighet mer på deras egna villkor, en möjlighet att pröva olika roller och attityder utan att riskera den fulla offentlighetens kritik eller utsätta sig för den allmänna meningens domar.

Till de mest intressanta dragen i denna salongskultur hör överskridandet eller åtminstone uppluckrandet av sociala och könsmässiga gränser. Salongen erbjuder en umgängesform där åtskillnaden mellan kön och stånd tillfälligt åsidosätts för att manifestera en viktigare kulturell samhörighet. Den sociala skillnaden mellan adel, präster och borgerskap får här inga särskilda markörer, och kvinnor och män i olika åldrar och ur olika sociala skikt tillbringar sin tid i salongen tillsammans. Det skiljer denna kultur från den engelska tradition som senare övertogs i högborgerliga och adliga miljöer där männen drar sig tillbaka till konjaken och cigarrerna efter middagen och kvinnorna hänvisas till det egna könets sällskap och kanske får ett glas likör eller portvin.

I de litterära romantiska salongerna kan både män och kvinnor delta i såväl de mer skämtsamma infallen som de allvarliga samtalen. De spelar tillsammans, de musicerar och sjunger tillsammans och både män och kvinnor kan läsa upp sina nyskrivna dikter för en första, välkänd och vanligen välvilligt inställd publik.

Salongskulturen erbjuder också en alternativ väg till den lärda världen – en möjlighet för kvinnor att delta i kvalificerade diskussioner även om de inte har tillträde till universitetsstudier, att samtala med professorer utan att behöva tävla med docenter och kandidater. I salongsmiljön kommer lärdomen till kvinnorna och det är i stället professorerna som får tillträde till den salongsmiljö i hemmen som kvinnorna skapar och upprätthåller.

Läsaftnar och kulturella sammankomster av skilda slag anordnades i många hem under 1800-talet. De tongivande romantiska och litterära salongerna i Sverige låg i Uppsala och den viktigaste var överstinnan Malla Silfverstolpes. Dess blomstringstid

infaller under 1820-talet, men den återskapades och fungerade ännu vid seklets mitt.

Ett tjugotal personer kunde vara samlade till läsning hos Malla Silfverstolpe ännu på 1840-talet. Till stamgästerna genom åren hörde familjerna Geijer och Atterbom, samt Alida och Thekla Knös. Om man försöker bedöma gästernas sociala tillhörighet och sammansättning märker man genast att salongen numerärt domineras av universitetets lärare och studenter. I centrum står de utövande konstnärerna, huvudsakligen författare och kompositörer. Hos överstinnan ser man även en del adel och övriga ståndspersoner. Prästerna i kretsen är ganska få och har ofta kvalificerat sig även på annat sätt. Det blir en tämligen heterogen och över åren varierande grupp, där de konstanta inslagen består av författare och lärare, men också av studenter och kvinnor. De utgör det kulturbärande skiktet i uppsalamiljön. (Av de större borgerliga kategorierna, lägre ämbetsmän, köpmän, handelsmän eller hantverkare ser man ingenting. Även militärerna, som lyser med sina uniformer vid balerna på Uppsala slott, visar sig sällan eller aldrig i salongsmiljön.)

Till de utmärkande dragen i den upsaliensiska salongskulturen hör dess starka personcentrering. Det gäller både värdinnan som samlande gestalt och kretsen kring henne – vännerna och gästerna. Männens närvaro i salongen var nödvändig för dess överlevnad, och deras ställning och antal var avgörande för salongens status, men det konstituerande var samvaron mellan könen och salongens centralpunkt var alltid en kvinna – dess värdinna.

Värdinnan

Magdalena Sofia Silfverstolpe född Montgomery (1782-1861) var utan tvivel salongsvärdinnans främsta representant inom svensk romantik. Det finns emellertid en viss debatt om hennes funktion i salongslivet och en tendens att nedvärdera hennes intellektuella bidrag genom att hänföra henne till känslans sfär. Men samtida källor tycks vara ense om att hon präglade samvaron med sin starka personlighet, sin litterära bildning och smak. Hon dominerade sin omgivning och ledde samtalen dit hon ville. Placerad på en skala från despoti till självutplåning kommer Malla Silfverstolpe inte långt från utgångspunkten.

En samtida källa utgör författarinnan Thekla Knös' anteckningar, vilka förvaras i den Knös'ska samlingen på Uppsala universitetsbibliotek. Ett urval ur dem publicerades 1881 av Agnes Hamilton, dotteren till hennes barndomsvän, skalden Erik Gustaf Geijer. Thekla Knös beskriver där hur det kan kännas att stiga över tröskeln till Malla Silfverstolpes salong:

> Från sitt lilla kabinett kommer värdinnan oss till mötes och räcker oss handen till välkomsthälsning. Hon är ej lång, men starkt byggd, och det är någonting kraftfullt, energiskt och bestämdt i hennes rörelse. Rösten är full och ljudande, hon uttalar orden med tydlighet och eftertryck och de stora mörkblå ögonen stråla af lif och godhet. Innan du vet ordet af har hon inledt dig i ett samtal, som anslår din själs skäraste strängar, du börjar bli varm och känna dig hemmastadd. (Hamilton 1881 s 52)

Det tilltalande i hennes gestalt är ögonen, varma och levande, och hennes intresse för människors innersta väsen. Det är särskilt hennes konversationskonst som imponerar. Malla Silfverstolpe förmår styra samvaron bort från småttigheterna och ger substans åt samtalen. Hon lockar fram vältalighet och idérikedom även hos de blyga och får alla att känna sig väl till mods. Det tycks uppenbart att det är Malla Silfverstolpes person – hennes bildning, omdöme och goda smak – som drar människor till hennes salong.

Kring henne samlades lärda, skalder och artister; hennes bildning, hennes ovanligt lifliga och varma intresse för allt stort och skönt inom konst och litteratur, hennes säkra omdöme och fina smak gjorde hennes hus eftersökt af alla, som delade hennes sympatier. (Hamilton 1881 s 51)

Så skildrar Thekla Knös Malla Silfverstolpe i hennes värdinneroll och även för Agnes Hamilton står det klart att det är värdinnans intellektuella kapacitet snarare än hennes kvinnlighet som anses anmärkningsvärd. Det framgår av hennes försök att summera sina intryck av Malla Silfverstolpe.

När jag söker ställa mig denna personlighet klart för ögonen och levandegöra det intryck, hon individuellt på mig frambragte, så var det ej genom någon mild, tjusande kvinnlighet, som hon utövade sitt välde, utan genom ett redigt, av mångsidig bildning uppodlat förstånd, men detta parat med en nästan tropisk glöd i alla kärleks- och vänskapsförhållanden. (Stiernstedt 1947 s 240)

Det är förnuftet snarare än känslan som betonas, och Malla Silfverstolpes bildning och förstånd gjorde ett väl så starkt intryck som hennes romantiska vänskaps- och kärleksideal. Denna dubbelhet tycks emellertid alltid finnas hos henne. Som en brytningsgestalt mellan upplysning och romantik odlar hon samtidigt den intellektuella klarsynen med förnuft och praktisk nytta i högsätet och en känsloinducerad rörlighet som tydligt hämtar sin inspiration från romantikens estetik och sensibilitet.

Värdinnerollen hör till de kvinnoroller inom den romantiska salongskulturen som det är lätt att få syn på och som också fått en viss uppmärksamhet i forskningen. Men det finns många andra roller än värdinnans. Där finns roller både för kvinnor som vågar synas och märkas – de som kan sjunga och läsa högt, de som författar och komponerar – och för dem som önskar förbli nästan osynliga, de osäkra eller avvaktande: lyssnerskorna.

Lyssnerskan

Lyssnerskan är den man sist får ögonen på, men hennes roll är oundgänglig i den romantiska salongskulturen. Det är lyssnerskan som är offentligheten i salongerna. I en tid utan masskommunikation annan an tidningar är det den församlade menigheten som utgör offentlighetcn. I salongerna är denna menighet liten och utvald. Eftersom salongens menighet består av personer som åtminstone medelbart känner varandra blir denna offentlighet av ett särskilt slag, en halvoffentlighet om man så vill. Men utan åhörare, utan salongslivets blandning av aktörer, av avsändare och mottagare i kommunikationsschemat, skulle vi ha att göra med en konstnärskoloni snarare än med en salongskultur.

Lyssnerskans roll är avgörande för salongslivet. I Malla Silfverstolpes salong finns det många lyssnerskor, men de flesta kompletterar denna roll med andra, de läser, sjunger och konverserar. Men några tycks helt ha specialiserat sig på lyssnerskans uppgift. Det gäller till exempel Amelie Wrangel, dotter till Malla Silfverstolpes halvsyster, grevinnan Gustafwa Wrangel. Hon rapporteras aldrig ha sagt något särskilt eller gjort något särskilt i salongslivet, men hon satt under hela sin ungdom och lyssnade till allt som försiggick och rapporterade det vidare till vänner och bekanta som inte var där. Hon använde det vanliga sättet att sprida nyheter under denna epok – att skriva brev, många och detaljerade.

Brevskriverskan

Brevskriverskans roll är en av de mest

avgörande för romantikens kvinnor. Man skrev visserligen inte sina brev i salongen, men däremot handlade breven ofta om vad som skett i salongslivet och breven blev därmed en av salongskulturens bredaste vägar till offentligheten.

Breven, även privatbrev från vänner som inte annars gjorde anspråk på offentlighet, betraktades inte alls som så privata som vi gör i dag. De var ofta skrivna med litterära ambitioner och både brevskrivaren och mottagaren visste att ett intressant och välskrivet brev kunde få cirkulera bland vänner och bekanta, läsas upp för gäster och spridas i ganska vida kretsar. Att man på detta sätt halft offentliggjorde ett privat brev var ingenting man behövde dölja: «Ditt bref var hjertligt välkommet och skall nu få göra sin rund hos dina vänner för att sedan efter visiterna stanna i sitt hem», skriver Thekla Knös till sin vän Curry Treffenberg. Ur dessa källor kommer naturligtvis en stor del av den information nutida forskare bygger sin kunskap om salongskulturen på, men denna information var också tillgänglig för samtiden i större utsträckning än vad man kunde förmoda.

Den vetgiriga

Som en speciell variant av lyssnerskan framstår den vetgiriga, hon som lyssnar efter något särskilt, som söker en kunskap som hon annars har svårt att få tillgång till. Tydligast märks det när det gäller den akademiska kunskapen, diskussioner som gränsar till det universitet som dominerar en stor del av livet i Uppsala under denna epok. Hos Malla Silfverstolpe sitter nästan alltid skalderna Atterbom och Geijer, den förste med tiden professor i estetik, den andre i historia. Under åren avlöser professorerna i latin respektive österländska språk, medicin och filosofi varandra. I salongsmiljön sitter professorer, och därtill docenter och kandidater, men också ambitiösa studenter som genom släktskap eller kontakter fått tillträde till salongen. Och även om de akademiska lärarna inte föreläser i sammanhang som dessa, blir de ofta anmodade att mer utförligt ge sin syn på de lästa partierna och man får förmoda att de i senare samtal kan bli uppmuntrade att utveckla det vidare. Auktoriteterna Atterbom och Geijer får finna sig i att mitt i läsningen apostroferas av värdinnan för att komma med välformulerade synpunkter. Vanligen är Geijer med på noterna, medan Atterbom försvunnit i drömmerier. Bådas bidrag anses värdefulla av gästerna, Geijers mer klargörande, Atterboms mer poetiska.

Samtalen i salongen fick gärna vara både vittra och lärda och det fanns inte mycket som hindrade kvinnor att delta utom möjligen mer outtalade krav på blygsamhet. Ingen kunde dock förmena dem att spetsa öronen och lyssna.

Recitatrisen

Läsningen stod i centrum för salongslivet hos Malla Silfverstolpe och en huvudroll spelades av den som läste högt för de övriga. Män och kvinnor turades om att läsa, vanligen efter det att Malla Silfverstolpe själv inlett som recitatris. Dramatiska arbeten lästes med personfördelning, medan opublicerade verk oftast framfördes av författaren själv. Det var avgörande hur man läste och det gav status att kunna läsa väl. Brev och dagböcker brukar klart ange varje persons förmåga ur detta avseende. Både Malla Silfverstolpe och Atterbom anses ha läst utmärkt.

Den stil som odlades var tämligen enkel och idealet låg i något som kunde kallas levande och nyanserat, men naturligt. Några större åthävor uppskattades inte. Av den retoriska deklamationsstil som ibland florerade i salongerna på kontinenten, ser man här ingenting.

Under läsningen förväntades kvinnorna handarbeta. Det är en kvinnoroll som inte särskilt kommer att behandlas i detta sammanhang. Den förefaller knappast specifik för salongerna och får en relation till offentligheten först genom syföreningarnas mer ekonomiskt sinnade och utåtriktade verksamhet. Männen behövde bara lyssna, men Geijer tecknade vanligen och Atterbom slumrade till.

Ibland utvidgades emellertid läsningen till små mer eller mindre improviserade teaterstycken eller illustrerades med *tableaux vivants* i tidens anda. Gränsen till fest och firande av mindre högtidsdagar överträddes lätt och lekande. En namnsdag var en tillräcklig ursäkt för den mest elaborerade utstyrsel och ett av kretsens mest omtalade estetiska upptåg exekverades i samband med Atterboms 53:e födelsedag. Då han kom ut från sitt arbetsrum såg han salongen omvandlad till Lycksalighetens Ö med nymfer och najader runt en porlande källa av evig ungdom. (Knös 1864 s 31-35) Ofta var det kvinnor som tog initiativet till dessa festligheter – skrev verser, sydde kläder och regisserade hela föreställningen. Denna gång var det Betty Ehrenborg, annars mest känd som pedagog och pionjär inom den kyrkliga söndagsskolan.

Flirten och den tysta kommunikationen

Det visar sig efter en tids utforskande av arkivens dagboks- och minnesanteckningar att det försiggick en hel del annat vid sidan av den avsedda verksamheten i salongen. Ungdomarna i församlingens utkanter recenserar läsningen efterhand och utvecklar ett sätt att kommunicera trots att de enligt konventionen måste sitta tysta. Det är uppenbart att de inte är passiva i sin iakttagarroll – de byter blickar med varandra och signalerar med småleenden och tecken vad de anser om det lästa. De engagerar sig i dispyterna, tar ställning och röjer sina sympatier och antipatier i minspel och gester.

En av de yngre stamgästerna, Thekla Knös, berättar i sin dagbok att hon till och med låg vaken om nätterna och slutförde kvällens diskussioner med sig själv, försvarande och argumenterande, halvt i drömmen. (Hamilton 1881 s 53f.) Fantasin fick komplettera verkligheten och drömmen ge utrymme för det mer markerade engagemang som konvenansen förbjöd i vakenlivet.

Den tysta kommunikationen skapade en stark samhörighet mellan deltagarna. Att vecka efter vecka kunna iaktta hur människor reagerar på de litterära verk som läses upp, erbjuder rika möjligheter att lära känna dem på djupet. Man kan avläsa reaktionerna ur deras varierande ansiktsuttryck och se hur de lever sig in i en text, identifierar sig med vissa gestalter, avslöjar gillande och ogillande, blir rörda och upprörda.

Även om man inte kan beskriva salongslivet som en äktenskapsmarknad, är det ändå mycket i det som pågår vid sidan av som visar att det finns plats både för ungdomlig lekfullhet och trevande kontakter.

En skildring av en litterär afton hos Malla Silfverstolpe på 1840-talet, hämtad ur den gästande unga flickan Ulla von Helands dagbok, får stå som exempel. Grevinnan Gustafva Wrangel, vanvördigt men kärleksfullt kallad «lilla Gumman», läser ur *Martyren* av Albano (pseudonym för C A Adlersparre). Gustafva Wrangel sitter alltid i samma fåtölj med broderat tyg och finner allt vad syster Malla säger och gör, samt det mesta som försiggår i salongen, «charmant». Hennes milda leende och stora förtjusning över allt och alla blir ett stående inslag i sällskapslivet och hon får finna sig i att den gemensamma samtalskoden innefattar en hel del stillsamma skämt på hennes bekostnad. Så berättas det till exempel

att hon gör sig till ungdomens vän genom sin läsning av «farlig» litteratur. Hon censurerar alltsomoftast fel ställen; läser de kontroversiella och hoppar över de harmlösa partierna. (Endast genom denna anekdot förmedlas upplysningen att texterna i Malla Silfverstolpes salong bearbetades under uppläsningen. Även denna halvoffentlighet tycks kräva en viss censur.)

Endast Malla Silfverstolpe och Atterbom lyssnar emellertid, de övriga är upptagna av annat. En av männen inleder oupphörligt samtal med Thekla Knös, trots att han får upprepade tillsägelser. Gustafva Wrangels dotter Ava och Erik Gustaf Geijers dotter Agnes skriver biljetter till varandra, kompositören Jacob Axel Josephson skriver *bouts rimés* (vers, red.anm.), andra tillverkar rebusar medan någon i bakgrunden nystar garn. Ungdomarna är så fulla i skratt att alla bara sitter och väntar på att munterheten ska explodera, vilket också sker vid någon underlig formulering i texten. Hela församlingen brister i skratt och grevinnan tappar tråden och lyckas inte återfinna den. Därmed slutar läsningen den kvällen. (Ulla von Helands dagbok 31.3.1843.)

Detta får dock betecknas som en extrem variant. Vanligen var litteraturen ett omistligt inslag i samvaron.

Författaren

De verk som lästes hos Malla Silfverstolpe var nästan alltid nya och aktuella. I början kom de mest från den tyska kultursfären, senare även från England. Litteratur från kontinenten nådde dåförtiden förvånande snabbt det avlägset belägna Uppsala.

Högtidsstunder var då den text som lästes ännu inte hade kommit ut av trycket utan mötte sina första mottagare i salongsmiljön. Där debuterade både kända namn och ännu oprövade förmågor. Atterbom läste upp nyskrivna kapitel ur *Siare och skalder* och Thekla Knös deklamerade sina ännu opublicerade dikter.

Man läste för att få kritik och bli bedömd, för att se om det höll och pröva sin lyra inför ett vänligt auditorium som dock hade både beläsenhet och omdöme. Salongens halvoffentlighet fyllde här en ovärderlig funktion, inte minst för de mindre etablerade och alldeles särskilt för kvinnorna. På mer informella vägar kunde de i Malla Silfverstolpes salong få sina verk bedömda av dem som i sin officiella position hade befogenhet att rösta i Svenska Akademien, där de betydande priserna utdelades. Thekla Knös blev den enda kvinnan i Sveriges historia som erövrade Svenska Akademiens stora pris för sin poesi (1851) och salongsmiljön var helt klart en nödvändig förutsättning för hennes framgång. (Mansén 1993)

Malla Silfverstolpe själv skrev intensivt under hela sitt vuxna liv – hennes dagböcker och läseanteckningar fyller nu ett tiotal rullar mikrofilm på Uppsala universitetsbibliotek och är den rikaste källan till kunskap om tidens sällskapsliv. Hon är en i grunden utåtriktad person och memoarskrivandet innehåller alldeles tydligt en önskan att meddela sig, att berätta för andra vad hon sett och upplevt. Hon ville sprida det hon skrev. Hon sökte någon slags offentlighet. (Jfr Fröberg 1975, Holmquist 1990) Men inför publicering tycks hon skygga. Hon frågar vännerna till råds, hon redigerar och arbetar om sina minnen och hon ömsom roar, ömsom terroriserar sin omgivning genom att läsa upp stycken ur sina «grå påsar» där anteckningarna förvaras under hennes livstid. Både skrivandet och läsandet var livsviktigt för henne och det gav henne också möjlighet att emellanat spela andra roller i salongen än värdinnans.

Sångfåglar

Musiken var i salongen ibland lika viktig

som läsningen – och lika poetisk. I bästa fall kunde någon av de tidigare lästa texterna sjungas efter supén. Även här stod kvinnorna ofta i centrum. Hos Malla Silfverstolpe var det länge den unga, blonda Ava Wrangel som förtrollade alla med sin rena och milda röst, enligt vissa lika vacker om än inte lika stor som den avgudade Jenny Linds. Ibland sjöng hon tillsammans med Agnes Geijer eller Thekla Knös, ibland duett med Gluntarnes skald, Gunnar Wennerberg. Att musikutövningen i salongerna stod på en hög konstnärlig nivå, framgår tydligt av den avhandling Eva Öhrström ägnat de borgerliga kvinnornas musicerande i 1800-talets Sverige. (Öhrström 1987)

Det var också kvinnorna som stod för uppbrottet i Malla Silfverstolpes salong. De uppmanade sina döttrar att stoppa ner

sina arbeten och göra sig klara. Den gängse frasen verkar ha varit att «lägga in och cedera» (Hamilton 1881 s 52f). Resten av kvällen fick man försaka.

Det erotiska spelet

De klassiska skildringarna av romantikens salonger i Uppsala ger bilden av ett ljust och öppet sällskapsliv där vänskapen och en svärmisk kärlek sitter i högsätet, men det finns också sällsynta tecken på de spänningar, erotiska och andra, som ligger under ytan.

De kommer tydligt i dagen i en besynnerlig berättelse i Malla Silfverstolpes minnesanteckningar. Passagen är inte med i den tryckta utgåvan av hennes memoarer, men finns i maskinutskrift på Kungliga biblioteket i Stockholm. Till formen är det en dramatiserad saga och till innehållet ett tillfälle då Malla Silfverstolpes salong hotar att falla samman som ett korthus.

Berättelsen är förlagd till mars 1822, då Mallas fredagsaftnar ännu inte blivit någon fast institution.

Just den kvällen ska alla vara uppriktiga. Det framgår av ett förspel, då en fé kommer ner genom spiseln i gula förmaket och berättar att hon hört värdinnan uttala en romantisk önskan om att hennes gäster skulle vara mer uppriktiga och våga säga sitt hjärtas innersta mening. Som straff för hennes obetänksamma förmätenhet låter fén värdinnan få sin önskan uppfylld – alla som stiger över hennes tröskel denna kväll måste tala sanning.

Då skingras de romantiska slöjorna och i mycket direkta ordalag redovisas de olika gästernas klagomål på Malla Silfverstolpes person och hennes salong, så som hon själv måste ha uppfattat dem.

Dramats personer anges i klartext och Malla Silfverstolpe själv är ständigt närvarande for att höra kritiken. Nu får hon höra att hon är trög och pedantisk, att rummen är kalla och mörka och salongslivet mestadels långtråkigt. Vännerna förebrår henne för att hon är otacksam och orealistisk i sin ständiga klagan över brist på kärlek och vänskap.

Bland gästerna finns också Alida Knös som tillsammans med sin dotter Thekla har en mindre magnifik men lika älskad salong i Uppsala. Den frekventeras av ungefär samma personer som besöker Malla Silfverstolpe, men där är rummen små och det serveras endast lite estetiskt te i spruckna kinesiska koppar. Vanligen uppfattades denna salong inte som någon konkurrens utan bara som ett mer anspråkslöst komplement, men denna kväll kommer alla spänningar i dagen och en viss rivalitet gentemot Alida Knös tar sig uttryck i replikväxlingarna. Det framgår att Alida Knös är irriterande populär bland herrarna och möjligen ägnar sin klädsel lite väl stor uppmärksamhet enligt damernas mening.

Ett mindre utdrag ur texten illustrerar ordväxlingens oväntade skärpa:

Atterbom. Hvem ville ej vara artig mot Fru Knös! Dessutom behöfs ingen artighet med den som är så intagande.

Alisa (Anna Lisa Geijer). Det är visst, att vi andra fruntimmer ej hafva skäl berömma oss öfver Atterboms artighet, den är blott egnad Fru Knös.

Gumælius. (skälmaktigt) Se der den quinliga afunden.

Alisa. (stött) Aldeles icke; jag tycker det är mig likgiltigt.

Börjesson. Och bör väl också vara det. Fru Geijer vet nog sjelf, huru söt hon är i allas ögon.

Geijer. Hör på bara. Min kära Börjesson, jag har aldrig märkt, att Du courtiserat min hustru förr.

Börjesson. Nej, ty fru Geijer är icke af de fruntimmer man courtiserar. Om man tycker aldrig så mycket om henne, ser hon så

anspråkslös och réservée ut, att den flyktigaste sprätt ej skulle våga säga henne fadaiser.

Geijer. (skrattar) Det är förboldt hvad den Börjesson kan vara aimable. (Malla Silfverstolpes memoarer IV s 1974f.)

Det är en skämtsam skildring, men den har en viss udd och i det följande får även herrarna sina sämre sidor belysta. Per Daniel Amadeus Atterbom framställs som självupptagen och ytlig i sin esteticism, Erik Gustaf Geijer som klumpigt oartig, Gustaf Wilhelm Gumælius anses behagsjuk och greve Hugo Hamilton adligt högfärdig.

Alla utsäger klart sina tankar och infall, stämningen hårdnar och situationen blir alltmer ohållbar. Slutligen uppmanar värdinnan sina gäster i samma oförblommerade och direkta ordalag att gå hem om de har tråkigt. Och hon tycks omedelbart bli åtlydd. Sällskapet drar sig mot dörren och det verkar som om alla ämnar följa hennes råd. Kanske är detta slutet för hennes litterära fredagsaftnar.

Männen säger sig aldrig vilja återkomma till en så underlig kvinna. Kvinnorna är mer tveksamma. Alida Knös är på väg att gå, men vänder på tröskeln. Som trogna vänner stannar Geijers hustru Anna Lisa och ytterligare några kvinnor. Som det sedan visar sig har även några av herrarna dröjt sig kvar. Geijer sitter tyst och ritar som han brukar. Efter ett tag kommer åtskilliga gäster tillbaka - Atterbom, Kernell, Hamilton, von Döbeln, Gumælius och Börjesson. Sämjan återställs, sällskapet samlas till supé och den lilla fén återkommer och avslutar kvällen genom att häva sin förtrollning och låta människorna leva med sina drömmar och illusioner.

Det är en märklig text att ha kvar i arkiven. En dröm, en berömd salongsvärdinnas mardröm, litterärt utformad av henne själv. De underströmmar som där kommer till uttryck visar i hur hög grad salongslivet var ett socialt och erotiskt spel, halvt på lek, halvt på allvar. Mot denna bakgrund är det kanske mer förvånande att skandalerna inte omgav denna krets så som de omgav de engelska romantikerna, Byron och Shelley.

Och ännu underligare är det att Malla Silfverstolpe verkar ha läst upp denna text för sina vänner som ett kvällsnöje vid en senare fredagskväll. Var det en subtil hämnd för den osäkerhet de fick henne att känna, för den utsatta position hon hade i salongens halvoffentlighet? Kanske undrade hon varje fredag om det alls skulle komma någon eller om professorerna och poeterna en dag skulle tröttna eller uppslukas av sitt arbete och sitt familjeliv så att hon skulle stå där ensam. Det är en osäkerhet som alla kan förstå som ordnat en litterär afton eller en kulturell begivenhet av något slag. För Malla Silfverstolpe var det viktigare än för de flesta. Hon var barnlös och sedan hon blev änka hade hon till stor del byggt upp sin tillvaro kring dessa fredagar och skapat sig en identitet som romantisk salongsvärdinna. Det kompenserade henne för många andra besvikelser i livet.

Men salongen var, som framgått av det ovanstående, inte bara viktig för dess värdinna. Det fanns manga grupper och enskilda som i denna särskilda offentlighet fick uttrymme för intellektuella och konstnärliga ambitioner. Där fanns roller för dem som kunde skriva och komponera, för dem som kunde sjunga och läsa, men också för de tysta, de vetgiriga och lyssnande. Allra viktigast var denna mångfald av roller i salongernas halvoffentlighet för de kvinnor som inte hade någon annan offentlighet att tillgå. I salongsmiljön kunde de på försök ta sig ur sina tysta, grå puppor och veckla ut sina skimrande fjärilsvingar till allmän beskådan.

Elisabeth Mansén
universitetslärare
Idé- och lärdomshistoria
Lunds universitet

Litteratur

Opublicerat material

Ulla von Helands dagbok, Kungliga Biblioteket, Stockholm. Thekla Knös' dagbok, Uppsala universitetsbibliotek. Malla Silfverstolpes dagböcker och läseanteckningar mm, kopia av originalen i Uppsala universitetsbibliotek; maskinutskrift av vissa delar i Kungliga Biblioteket, Stockholm. Brev från Thekla Knös till Curry Treffenberg 1.3.1854. Uppsala universitetsbibliotek.

Publicerade skrifter

Fröberg, Paul. *Minnen och bikt. En studie i Malla Montgomery-Silfverstolpes memoarer.* Stockholm 1975.

Hamilton, Agnes. *Efterlemnade anteckningar af T. K.* Uppsala 1881.

Holmquist, Ingrid. Att söka lycksalighetens ö. Malla Silfverstolpe och salongskulturen. I *Romantikens kvinnor. Studier i det tidiga 1800-talets litteratur.* Stockholm 1990.

Knös, Thekla. *Fotografier af det forna Upsalalifvet. Profkort.* Uppsala 1864.

W. Gordon Stiernstedt (red.) *Två släktled berätta.* Stockholm 1947.

Mansén, Elisabeth. *Konsten att förgylla vardagen. Thekla Knös och romantikens Uppsala.* Nora 1993.

Silfverstolpe, Malla. *Memoarer* 1-4. Redigert av Malla Grandinsson f Lindblad, Stockholm 1908-1911.

Öhrström, Eva. *Borgerliga kvinnors musicerande i 1800-talets Sverige.* Göteborg 1987.

Kvinnelitteratur og offentlighet

Av Helgard Mahrdt

All meinen Unmut geb ich preis
und träum hinaus in selge Weiten ...
O alter Duft aus Märchenzeit

Når man leser litterære tekster med offentlighetsbegrepet som ledetråd, må man først klargjøre dets historisitet og drøfte noen kriterier. Den private og den offentlige sfære befinner seg i en ømtålig likevekt, og grensene må stadig trekkes opp på nytt. Når kvinnelige forfattere – som her: Ingeborg Bachmann – avdekker patriarkalske strukturer, griper de inn i selve diskusjonen om det offentlige. I en tid da offentligheten står i fare for å forkrøples til medieshow, blir kvinnelitteraturen både en arena for selvforståelse og en påminnelse om de humanistiske idealer den borgerlige offentlighet opprinnelig var bærer av, arven fra opplysningstiden.

Å skrive om kvinnelitteratur og offentlighet betyr å bringe en sosialfilosofisk og en estetisk diskurs i dialog med hverandre. Dette viser seg fruktbart på flere måter For det første gir det ny forståelse av teksten å trekke inn begrepene om offentlig og privat sfære, som utvider perspektivet på litteraturen og muliggjør en kjønnsspesifikk lesemåte. For det andre er det viktig for den vitenskapelige diskurs å innrømme behovet for kunstens erkjennelsesmåte. Kunsten er nemlig i like høy grad sannhetssøkende, den åpner for nye sider av virkelighetserfaringen.

Offentlighetsbegrepet kan tjene som nøkkel til teksten, men forståelsen av tekstene virker også tilbake på forståelsen av offentligheten. I den hermeneutiske prosess gir dialogen med den estetiske tekst like mange tolkninger som det er lesere (Gadamer 1990). Om hermeneutikken altså ikke gjør krav på å etablere objektiv kunnskap, fordi det ikke dreier seg om verifiserbare utsagn, så kan den likevel avdekke symbolske sammenhenger i kunstverket. Forståelsen fullbyrder verket. Selv om den estetiske tekst har karakter av noe enestående, unikt, kan det innerste i den enkelte litterære tekst gripes og allmenngjøres. Dette er mulig fordi enhver historie kan leses som eksempel. For den enkelte historie inneholder noe typisk, som kan frigjøres fra sin sammenheng og overføres på andre. Man må ikke tenke seg denne

forløsningen av teksten som en mekanisk struktur som bestemmer helheten i verket, det er en prosess som krever at leseren er subjekt og yter noe av seg selv i tilegnelsen.

Tvetydigheten i den borgerlige offentlighet

Når hensikten med å undersøke den offentlige og den private sfære i kvinnelitteraturen er forbundet med en ideologikritisk interesse for «feministisk offentlighet», må man ta hensyn til at kvinnelig offentlighet er et utopisk eller såkalt perspektivisk begrep. Det er derfor rimelig å orientere seg ut fra samfunnsvitenskapens begrep om patriarkalske strukturer i en borgerlige offentlighet.

Min forskning er inspirert av Jürgen Habermas' og Richard Sennetts arbeider. Den sosialfilosofiske diskusjonen viser at «offentlighet» er et begrep som gjør det mulig å beskrive forholdet mellom samfunn, kultur og stat. Begrepet kan også brukes som historisk kategori og betegner da rammen for forståelsesforhold i et bestemt samfunn. Endelig kan det oppfattes transcendentalt og brukes som begrunnelse for kommunikasjon og kritikk i det hele tatt. Ikke minst er det offentligheten som strukturerer erfaringer, verdier og normer, og offentlighetsprinsippet tjente en gang som legitimering for borgerskapets dominans. I moderne språkbruk er ordet heller en verdinøytral betegnelse for dagens kommunikasjonsformer.

Selv om offentligheten er underlagt historiske forandringer, der siste fase antagelig betyr en innskrumping av intimsfæren og en deformering av den offentlige sfæren, så lar det seg gjøre å peke på noen alminnelige kjennetegn. Vi skiller mellom to sfærer i det borgerlige samfunn, den offentlige og den private. De står i vekselvirkning eller flyter over i hverandre, slik at grensen stadig må trekkes på ny. Det er enighet i forskningen om at den moderne offentlighet forutsetter et skille mellom det private og det entydig offentlige og står i gjeld til den moderne stat for dette.[1] Men vi må være klar over at «det offentlige» har to ulike betydninger: offentlighet som møtested for mennesker – på 1700-tallet institusjonaliserte samværet seg som klubber, lærde selskaper, akademier, teater, opera, og for en del av 1800-tallets vedkommende dessuten som litterære salonger – og offentlig som betegnelse for statens domene. I siste betydning er altså offentlighetsbegrepet en særlig kategori ved det politisk-sosiale liv (Hölscher 1979).

Helt fra begynnelsen av hadde den borgerlige offentlighet en tvetydig karakter. Den inneholdt på den ene siden en klart demokratisk idé, med alminnelig tilgjengelighet, ytringsfrihet og meningsutbytte, rett til kritikk og kontroll av statsmakten gjennom borgerne. På den andre siden var den samfunnsmessige basis motsetningsfull og delt opp i velbergede og eiendomsløse, i menn og kvinner. Ideelt sett var alle anerkjent som likeverdige deltakere i offentligheten, uavhengig av sin borgerlige status, men allerede måten offentligheten konstituerer seg på viser at det i realiteten bare var mulig å delta for de som hadde tilstrekkelig med penger og dannelse. Fra litteraturens sosialhistorie vet vi at leserne tidlig delte seg i en eliteklasse og en for underholdningslitteratur (Hauser 1958), og en side ved det borgerlige offentlighetsidealet, det kritiske resonnement, forsvant for den siste gruppen – en motsetning som eksisterer den dag i dag.

Tilbakeblikket på 1700-tallet viser at de nye formene for sammenkomster ikke bare var sosialt bestemt. De var også forbeholdt menn, med unntak av de halvoffentlige salongene under romantikken tidlig på 1800-tallet. Senere skulle Immanuel Kant – i sin berømte artikkel «Was ist Aufklärung»

(«Hva er opplysning») – beskrive idealtilstanden for den dannede offentlighet som en slags forventning, som må avklares i publikums gjensidige meningsutveksling og kritikk. I den grad 1700-tallets offentlighet svarte til dette, var det gjennom sin felles forståelse av praksis, der offentlighet hang sammen med fornuft og god dømmekraft. Da de borgerlige rettigheter ble garantert av forfatningen på 1800-tallet, kunne det utfolde seg en statsrettslig offentlighet, et offentlig liv i den politiske betydning av ordet.[2]

Samfunnsmessig basis for den politiske offentlighet er en organisasjonsform der den enkelte bare blir betraktet som en funksjon, forholdet til andre mennesker blir formidlet gjennom markedet, individet gjør seg gjeldende gjennom sine ytelser og de mellommenneskelige relasjoner blir bestemt av bytteforhold.[3]

Fra første stund lider offentligheten under denne splittelsen: På den ene siden er den basert på eiendom og dermed forbundet med maktforholdene i samfunnet, på den andre siden fører den med seg begreper som frihet, likhet, rasjonalitet og emansipasjon (Brandt 1989). Den er mer enn en fiksjon, for den bærer i seg som et slags løfte forestillingen om et fornuftig samfunn der fri meningsutveksling gir legitimt grunnlag for makt. Det fins altså en spenning mellom realitetene og det kritiske innhold man påberoper seg, og nettopp her kan kvinnene gripe fatt i idealene, i selvforståelsen i den patriarkalske borgerlige offentlighet, og bruke det teoretisk så vel som praktisk i sin kritikk av virkeligheten.

1800-tallet – en offentlighet uten kvinner

Gjennom hele 1800-tallet ble skillet mellom offentlighet og privatliv, mellom menn og kvinner, mellom politikk og familie mer og mer rigid, og kvinner ble mer enn noensinne tidligere trengt tilbake i privatsfæren (Hall 1991). Om familien i det førborgerlige samfunn nærmest var en hindring for individet i å leve sitt eget liv, så ble den nå i det kjønnsdelte samfunnet nesten et synonym for det private. Først når man forstår hvordan familien står i motsetningsforhold til det øvrige samfunn, blir det klart hvor tvetydig kvinnens rolle i hjemmet er: Hun oppdrar og disiplinerer barna og forbereder dem altså på samfunnets autoritære struktur, og hun har en sterk interesse i sin manns karriere så lenge hun er økonomisk avhengig av ham. Dermed støtter og styrker hun de bestående forhold. Samtidig er familien den siste tilflukt i en hardere og hardere verden. I familien skal man leve sammen uten å la seg styre av en behovsdefinert effektivitet. Om familien skal være stedet for «kjærlighet, tillit og lydighet»,[4] så er den allerede fra begynnelsen av den borgerlige epoke anakronistisk, i en viss forstand aristokratisk. Hvis man sier at hjemmet for 1800-tallets borgerskap var det sted hvor man kunne snakke om sine lidelser og pleie sine sår,[5] betyr den stadig sterkere samfunnsmakten likevel at familien ikke kan eksistere som en øy, men i sin innerste struktur er bestemt av samfunnsforholdene.

Hjemmet blir helt fra begynnelsen av opplevd forskjellig av kjønnene. Det er ikke tilfeldig at ordet «privat» opprinnelig betyr berøve. Det er den offentlige sfære som konstituerer betydning og gir evner og handlinger det nødvendige sted å utfolde seg (Arendt 1981). Likevel har kvinner skrevet, til tross for sin «huslige forvisning», og særlig på 1700-tallet bidro de til utviklingen av genrer som på grunn av sin intime karakter fikk et autentisk preg. Brevroman, dagbok, jeg-roman og selvbiografi er litterære former som forbeholder seg et subjektivt perspektiv.[6]

Som nevnt var de litterære salongene en

etappe av skrivende kvinners vei mot offentligheten på 1800-tallet. Utviklingen hadde sammenheng med politiske endringer, i perioden fram mot 1848-revolusjonen skrev kvinner en reiselitteratur som erobret seg plass i offentligheten på nivå med fiksjonslitteraturen. Dessuten oppsto for en kortere tid en kvinnepublisitet. (Geiger 1981)

1900-tallets medieoffentlighet

De store politiske, sosiale og kulturelle endringer som er skjedd siden 1800-tallet, kommer blant annet til uttrykk ved at det ikke lenger er demokratiske beslutninger i forfatningsorganene som utfordrer meningsdannelsen. Det har utviklet seg en kulturell offentlighet som sprer nye normer og holdninger og undergraver tradisjonelle verdier.

I dag pendler kvinner mellom den offentlige og den private sfære. Rolleforventningene i de to sfærene er ikke bare forskjellige, men står til dels direkte i motstrid med hverandre. I den sosiale offentlighet er det varehandelen som danner grunnmønster for kontrakter og bytte av tjenester, mens det i den politiske offentlighet ofte kreves en strategisk tilnærming for å nå et mål. Ingen av disse sfærer tar i bruk mennesket som «hel personlighet», de spør etter henholdsvis 'eieren' og 'borgeren'.[7] Kjærlighet og tillit, privatlivets grunnleggende prinsipper, opphever nettopp rettighetsprinsippet: Det finnes ingen rett til å bli elsket av den elskede, bare en bønn til en ukjent instans som kan oppfylle den i nåde.

Ikke bare er grensen mellom de to sfærene forskjøvet, offentligheten har også forandret seg og er i dag vesentlig en medieoffentlighet. Forholdet mellom individ og samfunn, som man i den førborgerlige offentlighetsmodell finner beskrevet som en fornuftig, demokratisk, tvangsfri praksis for åpen meningsutveksling og kritikk, blir i dag i stedet styrt av massemedier. Enten man kaller dette kulturindustri, bevissthetsindustri eller illusjonsindustri (Faulstich 1991), blir det ett dilemma som er karakteristisk for massemedia: På den ene siden gjør de krav på at alle kan delta i offentligheten, på den andre siden er de styrt av kommersielle interesser. Det kommer ikke lenger forskjellige interesser «på markedet», som i den tidlige borgerlige offentlighetsmodell, der disse interessene derved kunne bringes i samklang med hverandre. Nå søker mediene selv sine egne markeder.

Den opprinnelige offentlighetsteori så integrasjonsprosessen i samfunnet som en funksjon av offentligheten, og inneholdt tross alt en bevissthet om makt, klasser, ulikheter, særlig formidlet gjennom partienes og parlamentets rolle. Massemediene er derimot særlig egnet til å *late som om* samfunnet er integrert: Siden alle kan se fjernsyn, altså får samme vare for samme pris, kan vi *late som om* konsumet er klasseløst.

Det er vel kjent at moderne medier som film og fjernsyn når et langt større publikum enn boka. Likevel er de siste 25 års kvinnelitteratur ikke marginal, men deltar i holdnings- og bevissthetsendringene i samfunnet. Dette henger sammen med at kvinnelitteraturen ikke kan skilles fra kvinnebevegelsen med sine særlige kvinnemedier, kvinnebokhandlere, kvinnetidsskrifter, feministisk litteraturkritikk. I opposisjon til den borgerlige offentlighet har det utviklet seg kvinnenettverk som oppfatter seg som en motoffentlighet og som knytter an til opprinnelige idealer i den borgerlige offentlighet, som tilgjengelighet for alle og opplysning gjennom argumentasjon.

Kvinners litteratur spiller en viktig rolle ved å ta opp til åpen behandling emner som var tabuisert, som vold i ekteskapet, incest, seksualitet, kvinnelige kroppserfaringer. At den offentlige meningsdannelsen blir

påvirket av det, kan illustreres med to sitater. I *Sachwörterbuch der Weltliteratur* blir oppslagsordet «Frauenroman» forklart slik i 1969: «Den skildrer i utvasket følsomhet en kjærlighetshistorie slik den oppleves av en dame av det gode selskap, i en fjern tids billedboksaktige adels- og godseiermiljø eller i student- og kunstnerkretser uten nærmere lokalisering og uten innslag av erotisk realisme, alt uttrykt i klisjeer og oppstyltete replikker».[8] I 1980 heter det i et annet oppslagsverk om kvinnelitteraturen at den «streber etter å gi radikale uttrykk for kjønnsforskjeller, bryter med overleverte fremstillinger av kvinner og forsøker å fremstille kvinners kropp og psyke og verden på en måte som punkterer de forenklende normer for kvinnelighet som menns fantasi har påtvunget kvinner, og prøver dermed å skape en ny kvinnelighet. Den nye kvinnelitteraturen i Forbundsrepublikken dreier seg om en maktkamp mellom gamle diskurser som tradisjonelt bestemte hva kvinnelighet skulle bestå i, og kvinnenes krav på å fremstille seg selv.»[9]

Ingeborg Bachmanns prosa: Et feministisk blikk på den borgerlige offentlighet

I medieverdenen dominerer underholdning over informasjon (Postman 1991), og «kunnskap uten bevissthet» trer i stedet for sosial kunnskap eller samfunnsbevissthet. Ingeborg Bachmanns prosa, skrevet fra begynnelsen av 1960-årene til begynnelsen av 1970-årene, gir en fremstilling av degenerasjonsprosessen både i den offentlige og i den private sfære. Først nå, når den mannlige dominans i offentligheten er brutt og betingelsene for deltakelse i det offentlige liv er så radikalt forandret at også kvinneforskningen blir institusjonalisert, kan vi gripe aktualiteten i det hun skrev. Mottakelsen av hennes roman *Malina* i 1973 er et typisk eksempel på hvordan den mannlige forventningshorisont stilte seg i veien for forståelsen, når de overgrep mot en kvinne som er skildret i denne boka, av litterære kritikere ble avfeid som «personlig nevrose».[10]

Ved hjelp av offentlighetsteorien kan vi ikke bare vise hvordan hennes prosa egentlig handler om samfunnskonflikter, men også at det i fremstillingen fins en fundamental kritikk av det rådende politikkbegrepet, av offentligheten og dens ytringsformer.

I denne sammenhengen er det ikke mulig å ta for seg hele forfatterskapet, og enda mindre de kontekster det står i. Vi skal derfor se nærmere på to tekstavsnitt som både viser fremstillingen av offentligheten og kritikken av den.

Stambordet som halv-offentlighet

I fortellingen «Unter Mördern und Irren» (Blant mordere og gale) fra 1961 utspiller handlingen seg i en vinkjeller i Wien, der mennene treffes for å drikke. Vinkjelleren er, som kneipen, en kulturform i det borgerlige samfunnet. Mennenes stambord i Bachmanns fortelling kan betraktes som en slags halv-offentlighet, og deltakerne sitter i posisjoner som gir mulighet for makt. Kulturhistoriske undersøkelser har påvist at kneipen tradisjonelt er et sted der menn ikke bare kopler av fra arbeidet, men også fra hjemmet og familien. Åpningen av Bachmanns historie sier det samme:

Mennene er underveis til seg selv når de treffes om kvelden for å drikke og snakke og mene. Når de snakker om løst og fast, når de lar meningene stige mot taket sammen med røyken fra piper, sigaretter og sigarer, så verden forsvinner i røyk og snakk i landsbyvertshus, i kneiper, i fine

Ingeborg Bachmann (1926–1973). Kilde: «Ingeborg Bachmann. Bilder aus ihrem Leben». Piper Verlag, München 1983. (Foto: Heinz Köster)

restauranters bakrom og i storbyenes vinkjellere, da er de for seg selv.[11]

Kvinnene derimot sitter hjemme:

Barbeinte eller i tøfler, med opprullet hår og trøtte ansikter gikk kvinnene rundt i hjemmene, skrudde av gasskraner og kikket engstelig under sengen og i skapene, roet barna med noen spredte ord eller satte seg mutte ved radioen, for så til slutt å legge seg til med hevntanker i den tomme leiligheten.

Kvinnene sitter «inne» og har sin forbindelse med verden gjennom radioen, mens alle rundt stambordet er menn, som blir presentert gjennom sine samfunnsposisjoner og sine innbyrdes relasjoner. Etter en belastende deltakelse i den fascistiske fortid er de likevel kommet seg inn i viktige meningsdannende og bevissthetspåvirkende posisjoner i det østerrikske etterkrigssamfunnet: i pressen, kringkastingen, universitetet og kulturformidlingen. Ved å angi tidspunktet som «ti år etter krigen» og ved å sette disse personene, som var aktive under fascismen, inn i offentlige kulturposisjoner, utleverer Ingeborg Bachmann det karakteristiske ved en offentlighet som befester gamle strukturer – i stedet for å bearbeide skyld og sorg og forsøke å starte noe nytt.

Men offentlighetens kvaliteter er nettopp bundet til meningsdannelsens form og innhold. Den indre struktur i mennenes samvær viser seg å være maktorientert. Fremstillingen demonstrerer hvordan den hierarkiske strukturen stammer fra de fire herrer Bertonis, Haderers, Ranitskys og Hutters fortid, fra krigen, som mennene husker som kameratskapets verden, en verden der det gjaldt å være «modig, heroisk, lydig og ulydig».

Mennene blir ikke skildret i sine offentlige roller, men som private og subjektive vesener. Om Mahler heter det:

Og Mahler, det kaldblodigste og mest fryktløse menneske jeg kjenner, har fortalt at han dengangen i 1914 eller 1915, som ung sanitetssoldat, følte seg avmektig og tok morfin for å kunne holde ut arbeidet på lasarettet. Han gjorde to selvmordsforsøk og ble innlagt på nerveklinikk til krigens slutt.

Til den klassiske offentlighetskategorien hører et fornuftsbegrep som er avkledd emosjonalitet og subjektivitet. Disse mennene viser hva det koster: avspaltningen av

følelsene. Deltakerne i stambordsoffentligheten er splittede personligheter. Vi har sett på hvordan den borgerlige offentlighet skiller strengt mellom det offentlige og det private, i alle fall i sin oppfatning av seg selv. Når privatlivet blir gjenstand for diskursiv behandling i halv-offentligheten i denne fortellingen, blir også subjektets emosjonelle behov nærværende. I påvisningen av at diskursen har sammenheng med private interesser, ligger det implisitt en kritikk mot samfunnets forståelse av hva som er politisk og mot det gamle borgerlige slagord at en verdig diskusjon fullender atskillelsen fra den subjektive interesse.

Bachmanns fortelling trekker også tydelig i tvil det egalitetsprinsipp som den klassiske offentlighetsmodell etterstreber og som forutsetter alles deltakelse og en alminnelig tilgjengelighet. På bakgrunn av erfaringene med fascismen holder jeg-fortelleren fast ved forskjellen mellom offer og gjerningsmann. Men heller ikke innenfor gruppen av «offer» finner han likhet. Dette har følger for spørsmålet om hvordan man kan nå fram til en konsensus. Mens det ifølge sosialfilosofien både i 1700-tallets borgerskap og i 1800-tallets proletariat var mulig å komme til et felles mål, som gjaldt a priori, så formulerer Bachmanns fortelling den innsikt at det i dag, med det moderne samfunns vilkår og med individenes radikale isolering, må avgjøres fra tilfelle til tilfelle. Jeg-fortelleren fortsetter: «Vi er ikke i samme båt, for det fins ingen båt. Det er mye verre. Jeg tror at vi alle må leve med hverandre, og at vi ikke kan leve med hverandre. Hvert hode har sin verden og sine krav, som utelukker alle andre verdener og alle andres krav.»

Offentligheten som show og som tap av intimiteten – en katastrofe for kvinnen

Når Ingeborg Bachmann avslører de mannlig dominerte offentlighetsformene som morderiske for et kvinnelig jeg, griper hun samtidig radikalt inn i diskusjonen om sivilisasjonens frammarsj i det moderne samfunn. Den kvinnelige jeg-personen i romanen *Malina* sammenfatter summen av sine erfaringer slik: «Samfunnet er det aller største åsted for mord.»[12]

Verket var planlagt som en trilogi med en arkeologisk fremstilling over forbrytelser mot kvinnen, men *Malina* var det eneste som ble publisert mens forfatteren levde. Her fins en overflod av negative erfaringer med offentligheten. Det litterære marked er et «slaktehus», pressen har prisgitt sine tidligere ideer om å tjene opplysningen, offentlighetens idealer om god moral i handel er gått tapt, bytteprinsippet er trengt inn i mellommenneskelige relasjoner, kvinners tabuområder i privatsfæren er utlevert uten at de til gjengjeld kan dra nytte av en offentlighet i den opprinnelige betydningen, det vil si en kritisk prøving.

Ved begynnelsen av den borgerlige epoke var individet omgitt av en beskyttende krets av tradisjonsbærere som familie og menighet. Omgang, og påbud og forbud, var definert av kristen moral. Det rådde konsensus om at seksualitet og død tilhørte privatlivet, kroppen tilhørte det intime. Med sammenblandingen av den offentlige og den private sfære viser det seg at den borgerlige offentlighetsstruktur er drepende for det kvinnelige subjekt, den ødelegger intimiteten.

Den rasjonelle rettsstat som offentligheten hevder å representere, fungerer i Bachmanns fremstilling som overgrep, som «terror» mot kvinner. Dette blir særlig tydelig i drømmesekvensen i kapitlet «Den tredje mann». Her blir alle delområder i medieverden og kulturindustrien iscenesatt på en måte som gjør jeg-personen til et språkløst seksualobjekt for «Faren».[13] Han opptrer som intendant på operaen, som filmregissør og som eier av et motehus, og det heter

om ham: «Han er regissøren og alt går som han vil. Jeg har gitt meg igjen, for Far vil ta opp et par sekvenser med meg. Han bedyrer at ingen kommer til å kjenne meg igjen, han har en glimrende sminkør.» (3/199) Men denne avtalen bryter han, filmer henne naken og skryter av at scenen skal bli den mest interessante i hele filmen. Kvinnen forsøker forgjeves å verge seg verbalt ved å henvise til den avtalen de hadde inngått:

Jeg sitter og venter, er ennå ikke påkledd og sminket, har krøllnåler i håret, bare et håndkle over skuldrene, men plutselig merker jeg at Far utnytter situasjonen og allerede er begynt å filme. Jeg springer opphisset fram, finner ikke noe å dekke meg med, men likevel farer jeg bort til ham og kameramannen og roper: Hold opp, hold opp med en gang. Dette opptaket skal kasseres nå med det samme, det har ikke noe med film å gjøre, det er mot avtalen, denne biten må kuttes. (ibid.)

Men motstanden hennes nytter like lite som avtalen, og hun får heller ingen støtte i samfunnet, som her er representert av filmteamet. Først ved å gå til håndgripeligheter, da hun heller lut på apparatet og dermed ødelegger filmen, kan hun beskytte seg selv og sine verdier.

Når kvinnen har forlatt familien, der kjærlighetens og tillitens prinsipper gjaldt, gjør tapet av en beskyttende krets det ekstra nødvendig for henne å kunne stole på overenskomster. Jeg-personen reflekterer over dette når hun skriver til Lily:

Du kjenner min bakgrunn. Oppdragelse og familie, men også et bestemt sett av verdier var mine forutsetninger. Jeg var lett å manipulere fordi jeg var vant til en viss tone, en hensynsfullhet i omgangsformer. Brutaliteten i måten de ødela min verden på, den verden som også var din, var nok til å bringe meg halvveis fra forstanden. (3/224)

Det sterkeste billedlige uttrykk for hvordan kvinner blir revet i stykker fins i drømmescenen der Far opptrer som krokodille: «Flere ganger åpnet krokodillen smektende det store gapet, der det hang trevler av kjøtt fra de andre kvinnene, og jeg visste med det samme navnene på alle de kvinnene den hadde revet i stykker. I vannet fløt det av gammelt blod, men også friskt blod; jeg vet ikke hvor sulten Far er i dag.»

Farvel til den klassiske «kvinnelige» sosialkarakter

Å gjøre slutt på og overvinne de ødeleggende virkningene av en degenerert offentlighet og en privatsfære som ikke lenger yter beskyttelse er bare tenkelig som et felles, samfunnsmessig, politisk prosjekt. Det bør ikke undre noen at litteraturen ikke utmaler konkrete utopier. For den enkelte kvinne er det likevel antydet en slags retning i Bachmanns prosa. Etter analysen av mareritene i *Malina* formulerer den kvinnelige jeg-personens mannlige alter ego en mulig løsning slik: «Du skal ikke slåss mer. Hva slåss du mot? Du skal verken gå fram eller tilbake, tvert imot skal du lære deg å slåss på en annen måte.» (3/312)

1800-tallet trodde ennå på privatsfæren, det intime liv, som en nisje for subjektets emosjonelle behov, og litteraturen fremstilte ofte konfliktene som oppsto mellom sanselighet og borgerlige normer – vi kan tenke på Goethes *Wahlverwandtschaften* eller Theodor Fontanes *Effi Briest*. Ingeborg Bachmann synliggjør i sine verker dagens frontlinje mellom et ubeskyttet kvinnelig jeg og det samfunnet hun er trådt ut i.

Den siste kvinnelige hovedperson i Bachmanns fortellinger er Elisabeth i «Drei

Wege zum See» (Tre veier til sjøen), som ble skrevet mens hun holdt på med *Malina*. Denne fortellingen kan leses som (itterært eksempel på hvordan en kvinne kan leve i den brutale mannlige offentlighet slik den nå en gang er. Her blir det ikke anbefalt en tilbaketrekning fra offentlighetssfæren, hovedpersonen holder stand i samfunnet. For å overleve har Elisabeth lært å skjule sin evne til hengivelse, innskrenke sine følelser, å la seg lede av intellektet for ikke å gå til grunne av skuffelse. Hun har brutt med den 'kvinnelige' måte å forholde seg på som hadde forutsetninger i den borgerlige fiksjon om komplementariteten mellom den offentlige og den private sfære. Hun har lært at blind tillit er livsfarlig i offentligheten, hun venner seg av med den ekstatiske kjærligheten for å «gjøre fornuftig bruk av verden», som Bachmann uttrykker det.[14]

Til tross for perioder av tørke og tørst resignerer ikke Elisabeth. Det svarer til at Ingeborg Bachmann i sitt siste intervju i 1973 svarte slik på spørsmålet om det var kommet en slags resignasjon inn i hennes måte å se verden på: «Overhodet ikke. Jeg er selv et menneske som aldri har resignert, overhodet ikke er resignert, ikke kan forestille seg det. Jeg bare konstaterer at det er så mange mennesker som resignerer så forskrekkelig tidlig. Det er dét det gjelder.

Helgard G.H. Mahrdt
universitetsstipendiat
Institutt for språk og litteratur
Universitetet i Tromsø

Jeg takker professor Åse Hiorth Lervik for hjelp med oversettelsen.

Noter

1. Jfr. i tillegg til Habermas de omfattende forskningsresultatene som er publisert av Philippe Ariès og George Duby under tittelen *Geschichte des privaten Lebens*, spesielt Ariès' innledning til bind 3: Von der Renaissance zur Aufklährung, Frankfurt/M. 1991, s. 7 ff.
2. Om den systematiske atskillelsen av den private sfæren og den politisk-offentlige sfære se G.W.F. Hegel, «Grundlinien der Philosophie des Rechts» i *Werke*, Band 7, Frankfurt/M. 1970.
3. Th. W. Adorno går så langt at han vil gjøre byttеprinsippet, som ifølge Hegel gjelder for arbeidsprosessen, til det allmenne prinsipp og grunnleggende også i mellommenneskelige forhold, slik at mennesker blir utbyttbare for hverandre som i forretningslivet, der man forlater en posisjon når det byr seg noe bedre. Adorno: «Familie» i Horkheimer, Max og Theodor W. Adorno. *Soziologische Exkurse*, Frankfurt/M. 1956, 1974, s. 116 ff.
4. Se G.W.F. Hegel, op.cit. 307.
5. Se M. Horkheimer, *Autorität und Familie*, delvis gjenopptrykt i *Seminar: Familie und Gesellschaft*, hrsg. v. Heidi Rosenbaum, Frankfurt/M. 1978, særlig s. 430.
6. Becker-Cantarino bruker til og med uttrykket «feminisering av litteraturen» om 1700-tallet i denne sammenheng, se Barbara Becker-Cantarino, «Leben als Text. Briefe als Ausdrucks- und Verständigungsmittel in der Briefkultur und Literatur des 18. Jahrhunderts» i *Frauen Literatur Geschichte. Schreibende Frauen vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, hrsg. v. Hiltrud Gnüg und Renate Möhrmann, Stuttgart 1985, s. 83-104.
7. Se f. eks. Karl Marx' «Zur Judenfrage» i Marx/Engels *Werke*, Bd. 1, Berlin 1972, særlig s. 370.
8. Gero von Wilpert. *Sachwörterbuch der Weltliteratur*, Stuttgart 1969, s. 270 II.
9. Evelyn Tomton Beck/Biddy Martin. «Westdeutsche Frauenliteratur der siebziger Jahre» i *Deutsche Literatur in der Bundesrepublik seit 1965*, hrsg. v. Paul M. Lüzeler, E. Schwarz, Königstein 1980, s. 135 f.
10. Se Elke Atzler. «Ingeborg Bachmanns Roman Malina im Spiegel der Literaturkritik.» I *Jahrbuch der Grillparzer-Gesellschaft* 15, 1983.
11. Ingeborg Bachmann. «Unter Mördern und Irren». I *Werke Zweiter Band*, hrsg. v. Christine Koschel, Inge von Weidenbaum, Clemens Münster, München–Zürich 1978, s.159. Heretter blir sitater fra hennes verker henvist med bind og sidetall. Se også Hans Höller, Ingeborg Bachmann, *Das Werk. Von den frühesten Gedichten bis zum Todesarten-Zyklus*, Frankfurt/M. 1987.
12. Se Ingeborg Bachmann. *Werke Dritter Band, Todesarten: Malina und unvollendete Romane*, s. 276. Nylig er det kommet to viktige arbeider om

Malina: Sabine Grimkowski, *Das zerstörte Ich. Erzählstruktur und Identität in Ingeborg Bachmanns «Der Fall Franza» und «Malina»*, Würzburg 1992, og Gudrun Kohn-Waechter, *Das Verschwinden in der Wand. Destruktive Moderne und Widerspruch eines weiblichen Ich in Ingeborg Bachmanns «Malina»*, Stuttgart 1992.

13. Farsfiguren må ikke oppfattes empirisk, han er en imaginær figur, et tegn. Bachmann har sagt det slik: «En realist ville sannsynligvis fortelle en mengde forferdelig som hadde overgått en bestemt person. Her er alt puttet inn i denne store personen som gjør det samfunnet gjør.» *Wir müssen wahre Sätze finden. Gespräche und Interviews*, hrsg. v. Christine Koschel und Inge von Weidenbaum, München–Zürich 1983, s. 97.
14. Her mener jeg det er en forskjell mellom Ingeborg Bachmann og Christa Wolf, som i sammenheng med sin romantikk-resepsjon snarere inntar en eksilposisjon.
15. *Wir müssen wahre Sätze finden*, s. 118f.

Litteratur

Arendt, Hannah. *Vita activa oder vom tätigen Leben*. München 1981.

Bachmann, Ingeborg. *Werke in vier Bänden*. Redigert av Christine Koschel, Inge von Weidenbaum, Clemens Münster, München–Zürich 1978.

Brandt, Reinhard. Freiheit, Gleichheit, Selbständigkeit bei Kant. I *Die Ideen von 1789 in der deutschen Rezeption*, hrsg. v. Forum für Philosophie Bad Homburg, Frankfurt/M. 1989.

Faulstich, Werner. *Medientheorien*, Göttingen 1991.

Frederiksen, Elke. Der Blick in die Ferme. Zur Reiselitteratur von Frauen. I Gnüg, Hiltrud og Renate Möhrmann. (red.) *Frauen Literatur Geschichte*, Stuttgart 1985.

Gadamer, Hans-Georg. *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen 1990.

Geiger, Ruth-Esther og Sigrid Weigel. *Sind das noch Damen? Vom gelehrten Frauenzimmer-Journal zum feministischen Journalismus*. Frauenbuchverlag, München 1981.

Habermas, Jürgen. *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Neuwied und Berlin 1962.

Hall, Catherine. Trautes Heim. I Aries, Philippe og George Duby (red.) *Geschichte des privaten Lebens*. Bd. 4: Von der Revolution zum grossen Krieg. Frankfurt/M 1991.

Hauser, Arnold. *Sozialgeschichte der Kunst und Literatur*. Bd. 2, München 1958.

Hölscher, Lucian. *Öffentlichkeit und Geheimnis. Eine begriffsgeschichtliche Untersuchung zur Entstehung der Öffentlichkeit in der frühen Neuzeit*. Stuttgart 1979.

Kant, Immanuel. Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? I *Werke* Bd. 9, hrsg. v. Wilhelm Weischedel, Darmstadt 1975.

Postman, Neil. *Wir amüsieren uns zu Tode. Urteilsbildung in Zeitalter der Unterhaltungsindustrie*. Frankfurt/M. 1991.

Pusch, Luise F. (red.) *Feminismus. Inspektion der Herrenkultur. Ein Handbuch*. Frankfurt/M. 1983.

Sennet, Richard. *Verfall und Ende des öffentlichen Lebens. Die Tyrannei der Intimität*. Frankfurt/M. 1983.

Kvinnelige filmskapere og det feministiske prosjekt

Av Wencke Mühleisen

Et blikk inn i tre kortfilmer av tre norske kvinnelige regissører. Kan deres filmer betraktes som en del av et feministisk prosjekt? Her hentes det frem noen elementer fra filmenes estetikk og felles berøringspunkter. Kroppen som sted(et) for kunnskap og betydning i estetisk og politisk forstand utkrystalliserer seg som et fellestrekk.

Denne artikkelen tar utgangspunkt i min hovedfagsoppgave i medier og kommunikasjon ved Universitetet i Oslo: *Tre kortfilmer av kvinnelige filmskapere og det feministiske prosjekt.* I arbeidet med hovedoppgaven foretok jeg næranalyser av tre nyere norske kortfilmer av kvinnelige regissører. Jeg satte filmene inn i en internasjonal kontekst bestående av den i Norge ennå manglende dialog mellom feministisk filmforskning og praksis. Den teoretisk funderte filmforskningen faller i stor grad inn under den psykoanalytisk/semiotisk orienterte retningen innen generell filmforskning. Den viser seg å være et godt egnet redskap til å analysere de norske filmene. Analysematerialet i oppgaven består av fiksjonsfilmen *Dolce Vita* av Eva Dahr, dokumentarfilmen *Åndedrag* av Maria Fuglevaag Warsinski og oppdragsfilmen *Str. 38 - En fotnote for kvingeniører* av Rita Westvik. Av plasshensyn kan jeg ikke i særlig grad komme inn på selve næranalysene, i stedet vil jeg hente frem noen fellestrekk ved de ellers meget forskjellige filmene.

I likhet med andre sosiale bevegelser i det 20. århundret har også kvinnebevegelsen benyttet seg av filmmediet for å nå sine mål. Kvinnebevegelsens interesse for film har ideologiske så vel som estetiske årsaker. Især det nye visuelle mediets antatte påvirkningspotensiale, dets reproduserbarhet og kollektive resepsjon har gjort film til et spesielt attraktivt medium.

Filmverdenens tradisjonelle kvinnebilder provoserte feminister. I den normerte ikonografi som muliggjorde forståelsen av film i dens tidligste utgaver, ble kvinnelige stereotypier automatiske tegn som gikk inn i selve språkkoden. Også i filmhistoriens videre utvikling ble disse hårdnakket konservert, noe som ble et av utgangspunktene for kvinnebevegelsens kritikk. De mannlige klisjeer gjennomgikk derimot ganske snart differensieringer i forhold til eksempelvis karakterenes handlingsmuligheter eller yrkesvariasjoner. Sett fra et kvinneperspektiv presenterer Hollywood-filmene generelt sett kvinnebilder der vesentlige aspekter av kvinners erfaringsverden må sies å være fraværende også i dag.

Manglende dialog mellom forskning og praksis

Kvinnebevegelsens og den feministiske filmforskningens interesse for filmmediet har dannet grunnlag for en deloffentlighet, en *kvinneoffentlighet*. En slik deloffentlighet kan forstås som en organisasjon av kjønnsspesifikke erfaringer som ikke kommer til uttrykk i den generelle «kjønnsnøytrale» offentligheten. I habermask forstand definerer den generelle offentligheten seg som interesseløs (de Vibe 1993).

I land som England, Tyskland, Canada og USA har feministisk filmforskning siden 1970-tallet ført en aktiv dialog med kvinnelige filmskapere. Denne dialogen har dannet grunnlaget for en bred teoriutvikling innen feministisk filmforskning og ført til en rekke interessante og nyskapende filmproduksjoner. I noen tilfeller er teoretiker og regissør samme person, som for eksempel engelske Laura Mulvey, kjent for sin banebrytende artikkel «Visual Pleasure and Narrative Cinema» fra 1975. Her forsøker Mulvey å påvise hvordan psykoanalytisk teori kan benyttes til å avsløre hvordan konvensjoner i klassisk film er skreddersydd i forhold til den dominerende mannlige begjærstruktur.

De første feministiske filmene og den begynnende feministiske kritikk som sprang ut av kvinnebevegelsens interesse for film, hadde ingen større virkning i den generelle offentligheten i land som Tyskland, USA eller England. Filmene ble stort sett vist i kvinnegrupper, på kvinneseminarer og på de første kvinnefilmfestivalene. Gjennom slike sammenhenger skaffet kvinnene seg et større forum for organisasjon av sine filmatiske erfaringer og dannet nettopp en type kvinneoffentlighet som utgangspunkt for feministisk kunst.

Dialogen mellom feministiske filmforskere og kvinnelige filmskapere har *ikke* utviklet seg i Norge slik det har skjedd i andre land, men nyere forskning (Skretting 1992, Kolbjørnsen 1991, Hausken 1992) om norske filmer av kvinnelige regissører og om feministisk filmforskning generelt, er muligens i ferd med å skape en dialog. I Norge har eksempelvis Anja Breien og Vibeke Løkkeberg nok vært assosiert med kvinnebevegelsen, men uten at det dermed har utviklet seg et miljø som handler om å utveksle erfaring, kunnskap eller teoretisk fundert forskning i forhold til det å være kvinnelig regissør. I norsk kvinnebevegelse generelt ble film på 1970- og 80-tallet tatt lite seriøst. Kvinnebevegelsens tidsskrifter som *Kjerringråd* og *Sirene* viet så godt som ingen spalteplass til filmstoff.

En mulig årsak til denne situasjonen i Norge kan være fraværet av generell filmforskning. Først i 1973 kom den i gang i Norge gjennom opprettelsen av Institutt for drama, film og teater ved Universitetet i Trondheim. Det er problematisk å skape en feministisk filmforskning når det først nylig har utviklet seg en generell filmforskning. Utover forsknings- og kvinneoffentlighet finnes det imidlertid i dag en del kvinnelige filmanmeldere som er feministisk orientert i valg av innfallsvinkler og synspunkter.

Et annet problem som også kan iakttas er at det kan være vanskelig eller rett og slett stigmatiserende å bli satt i *«kvinnebås»*. Kvinnelige forfattere har formulert dette som et dilemma, og de har benyttet seg av ulike strategier som svar på konflikten. I forhold til en generell litterær offentlighet og kritikk kan det for kvinnelige forfattere innebære et negativt kvalitetsstempel å skrive «kvinnelitteratur» (Engelstad 1990). I det hele tatt er tradisjonelle uttrykk for feminisme og kvinnesak blitt uhyre problematiske begrep i offentligheten. Den yngre generasjon får gjerne assosiasjoner til en form for «statsfeminisme» basert på det som kan oppfattes som rigid likestillingsideologi, som skaper negative holdninger

til kvinneperspektiv generelt. I en slik situasjon kan det være et strategisk bevisst valg å markere sin uavhengighet og individualitet som utøvende forfatter eller regissør ved å fremstå som nettopp *ikke* feminist.

Finnes det et eget kvinnelig filmspråk?

Vesentlig i denne sammenheng er det å påpeke hvor «farlig» det er å blande sammen estetiske normer og vurderinger med kvinners muligheter til å uttrykke seg (de Vibe 1990). I den feministiske filmkritikkens tidlige fase på begynnelsen av 1970-tallet ble det utviklet en slags norm-«katalog» for hva som er «god» feministisk film. Det er mulig å kategorisere den feministiske filmforskningen i tre faser. Den feministiske filmforskningen generelt startet med normative vurderinger av klassiske filmfortellinger skapt av mannlige regissører. Det ble lagt vekt på et ofte sexistisk innhold og hierarkisering av mannlige (aktive) posisjoner og kvinnelige (passive) posisjoner. Feministisk filmforskning beveget seg i neste fase over til å studere kvinnebildets posisjon og konstruksjon som et betydningselement i filmrepresentasjonen ved å ta inn et bredt teoretisk felt hentet fra ideologikritisk, psykoanalytisk, poststrukturalistisk og semiotisk teori. Det ble hevdet at klassisk film besto av et lukket og selvreproduserende univers der kvinnen er henvist til objektstatus uten eget språk. Disse studiene ble til dels kritisert for reduksjonisme og determinisme. Etter dette har forskningen gått i retning av en nyansert teoridanning. Dermed har det åpnet seg tilnærmingsmåter både til det kvinnelige element i filmfremstillingen og til problematikken rundt den kvinnelige filmtilskuer og hennes filmgleder.

Feministisk filmpraksis har til dels beveget seg parallelt til teoridanningen på området, fra dokumentar-pregede, «bevisstgjørende» filmer til en allianse mellom feministisk filmpraksis og avantgarde-estetikk. Intensjonen for sistnevnte retning var å skape et eget «kvinnelig» filmspråk. I det som kan kalles den tredje fase feministisk filmpraksis ligger det en forståelse for alle filmers (teksters) dialogiske og intertekstuelle forhold til historie og tradisjon. Forsøket på å skape et eget kvinnelig filmspråk ved siden av det dominerende symbolspråket blir sett på som essensialiserende eller utopisk. Denne redefinisjonen av kvinnelig filmpraksis har resultert i filmer som tar opp i seg elementer fra tradisjonen. Samtidig søkes nye uttrykksmuligheter for kvinnelig erfaring som problematiseres i forhold til filmspråket.

Filmene

Dolce Vita (1989) av Eva Dahr er en atten minutters fiksjonsfilm. Det er en filmatisk jeg-fortelling med en sentral kvinnelig hovedperson. I sitt filmspråk minner den mest om eksperimentell avant-garde film og låner virkemidler fra stumfilmen. Handlingen i vanlig forstand er det vanskelig å referere til. Filmen er uten dialog og minner om en imaginær reise i et drømmelandskap der rasjonelle forklaringer er opphevet. Den «handler» om en kvinnelig skopusser som pusser mange sko, skøyter, hundelabber etc og kjøper en rekke esker med sko. Filmen kulminerer i hovedpersonens fortvilelse over å være «fanget inn» i videokamerates registrering av hennes ansikt og ender i et slags fangenskap i et utstillingsvindu. Filmen ser gjennom sine virkemidler ut til å handle om kvinnelig identitets- og subjektivitetsproblematikk som står sentralt i feminismen. *Dolce Vita* vant førsteprisen på kortfilmfestivalen i Grimstad 1990.

Åndedrag (1990) av Maria Fuglevaag

Warsinski er en tretten minutters dokumentarfilm. Heller ikke den følger en kausal, logisk handlingsrekke. Filmens valg og sammensetning av bilder bygger på assosiative, metaforiske prinsipper. Den er satt sammen av kontrasterende bilder og sekvenser av forurensede industriområder i Polen og fødende kvinner og deres nyfødte, syke barn innenfor sykehusets vegger. Det ligger et feministisk engasjement til grunn for filmen. Den går inn i et aktuelt, «tungt» og etter hvert prestisjefylt politisk saksområde – forurensning og miljøpolitikk. *Åndedrag* viser radikalt hvilke konsekvenser industriforurensningen har for reproduksjonen, der kvinner som fødende og omsorgspersoner bærer hovedbelastningen. *Åndedrag* ble i 1990 kåret til beste norske kortfilm og fikk Amandaprisen på filmfestivalen i Haugesund.

Str. 38 – En fotnote for kvingeniører (1988) er en sytten minutters dokumentarfilm i oppdrag fra Ingeniørrådet. Den er en didaktisk film egnet til bruk i videregående skoler og lignende fora. Filmen forsøker å overbevise om fordelen ingeniøryrket har for kvinner og behandler i den forbindelse kjønnsrelatert problematikk i forhold til et utradisjonelt yrkesvalg. Filmen er et innslag om likestilling. I så måte minner den om tidlige feministiske filmer, de såkalte bevisstgjøringsfilmene. *Str. 38* benytter filmatiske teknikker som hyppig ble tatt i bruk i disse filmene; kvinnelig voice-over, bevisstgjøringsintensjon, flere synsvinkler og intervjuformen. En tradisjonell kvinnelig rollemodell blir byttet ut og diskutert i forhold til en annen. Rita Westvik fikk i 1988 spesialpris for *Str. 38* ved næringslivets film- og videodager og vant førstepris ved den 29. internasjonale videofilm og video-kongress i Dublin i 1988.

Kvinnelige regissørers reformulering

Som nevnt innledningsvis ønsker jeg å peke på noen karakteristiske trekk ved de tre filmene jeg har analysert. Jeg vil også forsøke å sette filmenes felles betydningsplan, en kroppssentrert diskurs, inn i en generell samtidsoffentlighet for å finne berøringspunkter.

På grunnlag av filmanalysene kan jeg konstatere at alle filmene har et bevisst forhold til *filmfortellingens mekanismer*, dens koder og virkemidler. Dette ser jeg som en del av en feministisk gjenoppdagelse eller -oppfinnelse av filmens uttrykksmuligheter. Likeledes ser jeg filmene som en del av kvinnelige filmregissørers arbeid med å representere *kvinnelig begjær og erfaringer* fra kvinners synsvinkel. Dette har vært grunnlaget for mange kvinnelige regissørers arbeid og innebærer blant annet en utfordring av tradisjonelle filmgleder. Kvinnelige regissører har redefinert og utfordret noen av de grunnleggende sammenhenger mellom filmen og patriarkatet. Det er imidlertid neppe snakk om en avvisning av såkalte *voyeuristiske* eller *fetisjistiske* filmgleder. Begrepene voyeurisme og fetisjisme er hentet fra psykoanalysen og er sentrale begrep både i generell og i feministisk filmforskning. Voyeurisme i forhold til film refererer til den kikkeraktige posisjon filmtilskueren befinner seg i. Oftest er det kvinnekroppen som underlegges en form for kontroll og objektiviseres av det voyeuristiske (mannlige) blikket. Dette utelukker imidlertid ikke at kvinnelige tilskuere kan være bærere av et voyeuristisk blikk i forhold til kvinner eller menn på lerretet. Fetisjistiske filmgleder refererer til en utbredt mekanisme i klassisk film. Den kvinnelige figur blir utsatt for såkalt fetisjerende mekanismer der den kvinnelige form beundres og opphøyes til fetisjistisk, erotisk objekt. Dette blir gjerne betraktet som en mannlig forsvarsmekanisme, et mottrekk i forhold til frykt for kjønnsforskjellen. I de filmene jeg har

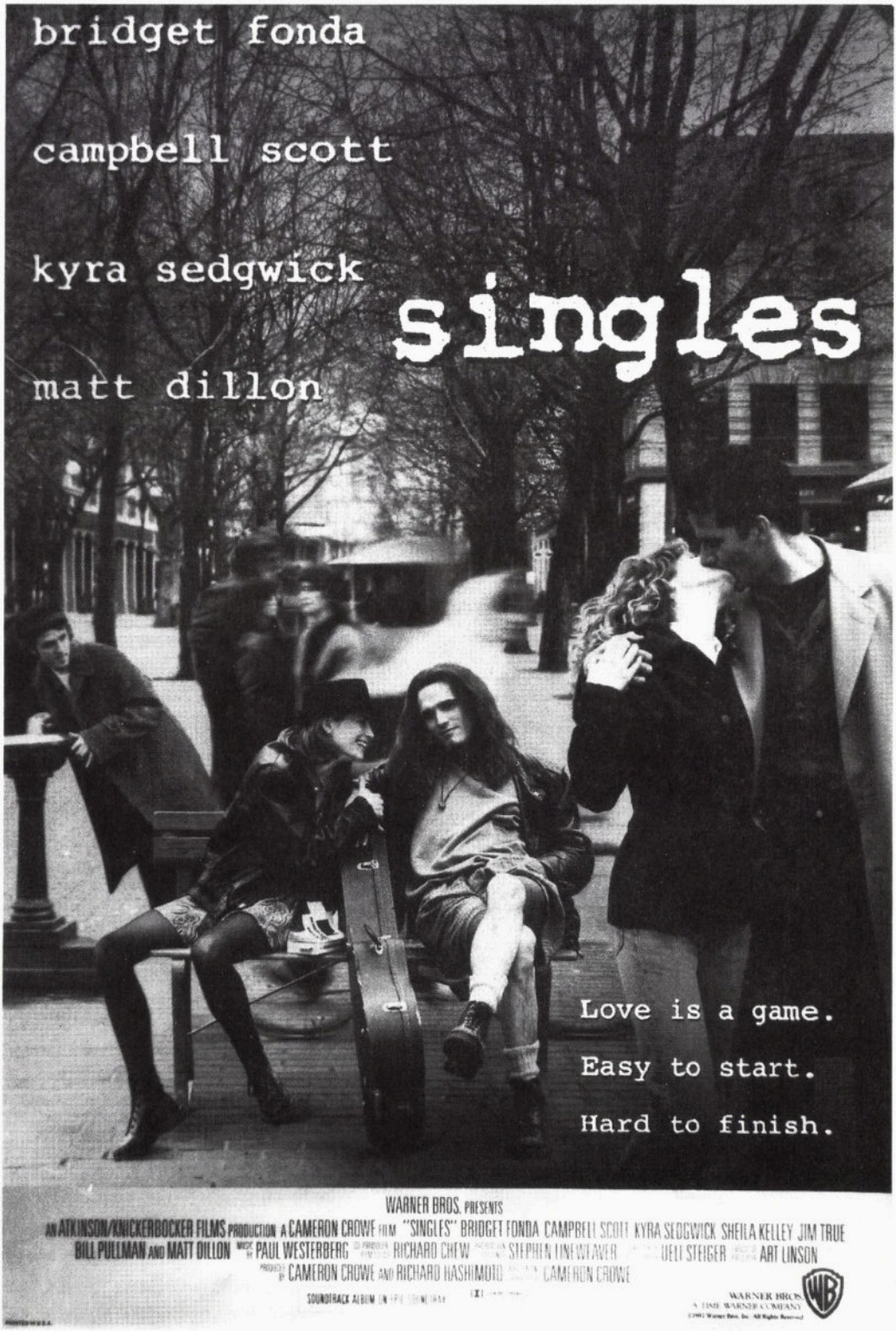
bridget fonda
campbell scott
kyra sedgwick
matt dillon
singles
Love is a game.
Easy to start.
Hard to finish.
WARNER BROS. PRESENTS
AN ATKINSON/KNICKERBOCKER FILMS PRODUCTION A CAMERON CROWE FILM "SINGLES" BRIDGET FONDA CAMPBELL SCOTT KYRA SEDGWICK SHEILA KELLEY JIM TRUE
BILL PULLMAN AND MATT DILLON
PAUL WESTERBERG
RICHARD CHEW
STEPHEN LINEWEAVER
ART LINSON
CAMERON CROWE AND RICHARD HASHIMOTO
CAMERON CROWE
WARNER BROS.
A TIME WARNER COMPANY

(Foto: NTB)

undersøkt er det i stedet for en avvisning av tradisjonelle filmmekanismer heller snakk om å åpne opp, stille spørsmålstegn ved og finne muligheter til å ta opp andre innfallsvinkler.

Jeg har funnet at filmene til dels bryter med den genre- og filmestetiske tradisjon de befinner seg i. I den forstand er det et felles utgangspunkt for disse filmene at de i forskjellig grad er *bruddbaserte*. Jeg synes imidlertid ikke jeg kan se dette som en kategorisk avvisning overfor den dominerende tradisjonen. Jeg ser det heller som en konsentrasjon om filmens virkemidler for å uttrykke de kvinnerelaterte tema og erfaringer filmene legger til grunn for sin diskurs. Filmene – muligens med unntak av *Dolce Vita* – er ikke vanskelig tilgjengelige. De kombinerer filmatiske virkemidler på en måte som gjør en oppmerksom på at disse ikke i og for seg er ideologisk fastlåst eller lukket for «gjenbruk» og reformulering. Med grunnlag i analysene av de tre filmene kan jeg si at filmene er delaktige i et *endringsprosjekt*: Gjennom sin estetikk og ved å formidle erfaringer som sjelden kommer til uttrykk i tradisjonelle fiksjons- eller dokumentarfilmer. Ved å ta de tre regissørers samlete filmbiografi i betraktning (se vedlegg) kan man konstatere at kvinnerelatert tematikk og bevisst arbeid med filmens virkemidler er et felles trekk for filmene de har laget.

Ønsket om endring ligger nettopp til grunn for feminismen, både som teori og som praksis. I filmestetisk sammenheng handler det om å bryte med dominerende diskursers representasjon av kvinnen og det kvinnelige. De analyserte filmenes tvetydighet, parodi og dekonstruksjon av det «ekte», det «naturlige» og den gitte tenkemåte; alle disse spørsmålene åpner for ny mening og ny virkelighet.

Kroppen som organisk tekst

Utover de åpenbare forskjeller i filmene mener jeg å finne et felles betydningsplan: Kroppen som sted(et) for *kunnskap og betydning*. Filmene fokuserer på ulike aspekt ved kroppens kjønnete koder, og de inviterer derfor til ulike teoretiske perspektiv i analysen. Under de forskjellige tilnærmingsmåtene ligger en forståelse for kropp(en) som en organisk «tekst», ikke som en beholder for et gitt innhold. Interessen for kropp og følelser som kunnskapsteoretisk relevant kategori, kroppen som stedet der kulturelle koder kan avleses og fremføres, er blitt sentralt for feministisk forskning. Første etappe besto av en kritikk av kvinnekroppens biologisering og tillegging av vesensmessige, «naturlige» egenskaper. Dernest ble forståelsen for kvinnekroppen som en sosial kategori utviklet, noe som nok er den styrende forklaring innen feministisk forskning i dag. Interessen for den fysiske kroppen og for hvilke fortolkninger vi gjør av den på følelser og tanker, viser at feministisk forskning er åpen for å utvide sin forståelse for kjønnsforskjellens betydning og konsekvenser.

Fokusering på kroppen ligger ikke bare i kvinnelige, moderne teoretikeres interessefelt. De franske postmodernister har i så måte hatt innflytelse på feministisk forskning og omvendt. Særlig Foucault har hatt en vesentlig betydning. Feministisk filmteori har i de senere årene delvis gått i allianse med *postmoderne og dekonstruktive* teorier som fokuserer på betydningens ustabilitet og flertydighet også i forbindelse med den kjønnete kroppen. Kaja Silverman (1988) og Mary Ann Doane (1987) har gjort vesentlige bidrag til å skape teoriene om det postmoderne (Drotner 1990). Kunstnere og teoretikere som ikke har vært spesielt opptatt av feminismen, trekker med andre ord inn «kropp» som element i både estetiske uttrykk og teoretisk diskurs. Filosofen Jacques Derrida benytter eksempelvis en kroppslig, kvinnelig metafor, «ymen», som

en del av sin dekonstruktivistiske strategi.

Det er utover dette tegn i samtiden som tyder på at kroppens betydningspotensiale, i hvert fall innen estetiske uttrykksmedier, er av generell offentlig interesse, *og* at det kanskje kan registreres en økende almen interesse for feministisk kunst. Våren 1993 arrangerte Kunstnernes Hus en utstilling av tre kvinnelige amerikanske fotografer: Louise Lawler, Laurie Simmons og Cindy Sherman. *Aftenpostens* George Morgenstern (26.3. 1993) tilla utstillingen stor betydning: «En meget tankevekkende utstilling, som nok kommer til å bli en av årets mest omdiskuterte kunstbegivenheter.» De tre fotografene kommenterer i sine verk på forskjellig vis kroppen og dens kjønnete kode, grenser og mangel på grenser, og politiske aspekt: «With all the holes in you already, there's no reason to define the outside environment as alien,» postulerer Jenny Holzer, en annen amerikansk kvinnelig kunstner, som tilhører samme generasjon New York-kunstnere som de tre fotografene (Morgenstern 1993).

I analysene har jeg hatt utbytte av noen forskeres arbeider som konsentrerer seg om kroppens betydningspotensiale. De fokuserer på kroppens kjønnete aspekt for å utvide forståelsene av estetiske verk og deres virkemidler og *virkning*. Av disse kan nevnes: Judith Butler (1990), Julia Kristeva (Moi 1986), Susan Bordo (1989), Judith Mayne (1990), Kaja Silverman (1988) og i norsk sammenheng Drude von der Fehr (1992) og andre. At hver av filmene arbeider med representasjon av det kvinnelige i en kroppslig forankret diskurs, synliggjør kroppens delaktighet i et *kulturelt drama* med høyst reelle konsekvenser: I *Dolce Vita* blir kroppens og subjektets kjønnete betydning et problem som både fortellingen og de filmatiske virkemidler kretser rundt. Kvinnekroppen ser i filmen ut til å være fanget i kulturens definisjon av det kvinnelige. Dette kommer tydelig frem i filmens «forfølgelsesscene» der den kvinnelige hovedpersonen forsøker å unnslippe en for tilskueren usynlig fiende. Dette lar seg forstå som selve kameraets og billedrammens måte å «ramme inn», «fange» kvinnebildet ifølge en ideologisk kodekatalog. Hovedpersonens forsøk på å innta både den («mannlige») begjærende og den («kvinnelige») mottagelige posisjon mislykkes i filmen. *Åndedrag* behandler miljøtrusselen, forurensningen i Polens industriområder, i et poetisk filmspråk. Dette er gjort slik at filmen tar opp i seg kroppslige og følelsesmessige grenseerfaringer som kan gi sterke emosjonelle effekter på tilskueren. Filmen legger kjønnsspesifikke kvinnelige erfaringer til grunn for sin diskurs: Gravide og fødende kvinner og deres konfrontasjon med miljøødeleggelsens (dødelige) konsekvenser. *Str. 38 – En fotnote for kvingeniører* skaper via sin kvinnelige rollemodell og gjennomgangsfigur i filmen en kvinnelig ikonografi basert på tvetydighet og parodi. Det finnes alle mulige måter å konstruere sin kvinneidentitet og kroppslige fremførelse på, slik forvirringen rundt det «ideelle» utseendet til en kvinnelig ingeniør i filmen viser.

Kropp, kjønn og marginalitet

Verkene i den såkalte Whithney-biennalen som ifølge Aftenpost-journalisten Jon Ove Steihaug «(...) hører til blant de mest ambisiøse forsøkene på å summere opp samtidskunsten i USA», er også kroppssentrerte: «Tema for mange av verkene er: Kropp, seksualitet, homofili, Aids, sort kultur og etnisk marginalitet.» (26.3. 1993) Kropp, kjønn, marginalitet og etnisitet presser seg frem i offentligheten som betydningsfulle, maktpåliggende diskurser. Dette i en tid der fortidige diskurser om nasjonal, etnisk og kjønnsmessig

homogenitet basert på intoleranse overfor det fremmede, den Andre, får ny aktualitet og legitimitet. Det som er blitt definert ut til offentlighetens grenser, blir nå erobret og blir estetisk og politisk relevant, som filmfortellingene til de tre kvinnelige regissører viser.

Slik synes jeg at Warsinskis, Dahrs, og Westviks filmer inngår i et feministisk *reformuleringsforsøk* som er sentralt og betydningsskapende nettopp i en almen estetisk og politisk forstand. Den kjønnete kroppen genererer i disse filmene på hver sin måte ny kunnskap og nye tanker. Dermed er disse filmene delaktige i et prosjekt som tillegges betydning i vår tid.

Wencke Mühleisen
Institutt for samfunnsforskning

Filmbiografi for Eva Fredrikke Dahr, Maria Fuglevaag Warsinski og Rita Westvik

Eva Fredrikke Dahr

1983: *Du er ikke alene.* Kortfilm, fiksjon.
1985: *Brennende blomster.* Spillefilm (co-regi)
1986: *Fremtidens Essostasjon.* Reklamevideo.
1988/1990: *På flukt.* Dokumentarfilm. To oppdragsvideoer for Det norske flyktningeråd.
1989: *Dolce Vita.* Kortfilm, fiksjon.
1989: *Kontraster 1940.* Multivisjon for Forsvarsmuseet.
1990: *Heimevernsøvelse i USA.* Dokumentarfilm. Oppdragsvideo for Forsvaret.
1990: *Bare en liten koffert.* Dokumentarfilm. Oppdragsvideo for Forsvaret.
1991: *Finnmark brenner.* Multivisjon for Alta museum.
1991: *Troll.* Kortfilm, fiksjon.
1992: *På vei i 1960.* Multivisjon for Norsk Veimuseum.
1993: *Portrett: Fjording.* Kortfilm, fiksjon.
1993 (kommer): *Kvinnemakt?* Dokumentar. Oppdragsfilm for Utenriksdepartementet.

Maria Fuglevaag Warsinski

1986: *Skriket.* Kortfilm, fiksjon. Video.
1987: *Den fortapte sønn.* Kortfilm, fiksjon. Video.
1987: *Kvinnene i tobaksfabrikken.* Dokumentarfilm.
1987: *Møtet.* Kortfilm, fiksjon.
1987: *Blomstereng.* Kortfilm, fiksjon. Video.
1988: *Det sorte fjellet.* Kortfilm, fiksjon.
1988: *Når natten er som dypest, kommer gryningen.* Dokumentarfilm.
1989: *Hun ga liv.* TV-teater.
1989: *Åndedrag.* Dokumentarfilm.
1991: *Et halvt årtusen.* Dokumentarfilm.
1992: *Gråtende akt.* Fiksjon. Oppdragsfilm for Kulturdepartementet.
1993: *Sigrid Undset – et kvinneliv.* Dokumentarfilm. Oppdragsfilm for Utenriksdepartementet.

Rita Westvik

1984: *Erzulie.* Kortfilm, fiksjon (co-regi). Video.
1985: *Rock on.* Dokumentarfilm. Video. Oppdragsfilm for Sosialdepartementet.
1985: *De usynlige menn. Myter og fakta om prostitusjon.* Forskningsformidling. Video.
1985: *The missing link. Om teletouch/telepresence.* Forskningsformidling. Video.
1985: *Kick it out.* Musikkvideo.
1986: *Det skjer ting i Rana.* Komedie. Oppdragsfilm for Rana kommune.
1986: *Hesten.* Musikkvideo.
1987: *Dadata kom til skolen.* Dokumentarfilm. Oppdragsfilm for Kirke- og undervisningsdepartementet.
1987: *Dadata II. En presentasjon av norsk pedagogisk programvare.* Informasjonsfilm. Oppdragsfilm for Kirke- og undervisningsdepartementet.
1988: *Str. 38. En fotnote for kvingeniører.* Dokumentarfilm. Oppdragsfilm for Ingeniørutdanningsrådet.

Litteratur

Bordo, Susan R. The Body and the Reproduction of Femininity: A Feminist Appropriation of Foucault. I Jaggar, Alison M. & Susan R. Bordo (red.) *Gender/Body/Knowledge. Feminist Reconstructions of Being and Knowing.* Rutgers University Press, New Brunswick, London 1989.

Butler, Judith. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity.* Routledge, London 1990.

Engelstad, Irene (red.m.fl.). *Norsk Kvinnelitteraturhistorie. Bind 3, 1940-1980.* Pax forlag, Oslo 1990.

Fehr, Drude von der. Kropp, kjønn og handling. Et pragmatisk syn. I *Nytt om kvinneforskning* nr.1, 1992.

Hausken, Liv. *En annen historie. En analyse av Anja Breiens «Hustruer».* Hovedoppgave i mas-

sekommunikasjon og kulturformidling. Institutt for massekommunikasjon, Universitetet i Bergen 1992.

Kolbjørnsen, Tone Kristine. *Levende kvinnebilder. Om Vibeke Løkkebergs filmer. Åpenbaringen, Løperjenten, Hud og mottagelsen av dem.* Hovedoppgave i massekommunikasjon og kulturformidling. Institutt for massekommunikasjon, Universitetet i Bergen 1991.

Mayne, Judith. *The Women at the Keyhole. Feminism and Women's Cinema.* Indiania University Press, Bloomington Indianapolis, 1990.

Moi, Toril (red.). *The Kristeva Reader.* Basil Blackwell, Oxford 1986.

Morgenstern, George. Kunst. Fotografier som sprenger grenser. *Aftenposten* 26.3.1993.

Mulvey, Laura. Visual Pleasure and Narrative Cinema. I: Nichols, Bill (red.). *Movies and Methods Vol. 2.* University of California Press. Berkely, Los Angeles, London 1985.

Silverman, Kaja. *The Acoustic Mirror. The Female Voice in Psychoanalysis and Cinema.* Indiania University Press, Bloomington and Indianapolis 1988.

Skretting, Katrine. Danning av kjønnsidentitet i lys av psykoanalytisk feministisk filmteori. *Skriftserie, nr.1.* Senter for kvinneforskning, Universitetet i Bergen 1992.

Vibe, Astrid de. Kvinner og offentlighet. Endringer i kulturelle mønstre. Prosjektsøknad til NAVFs KULT-program 1990.

Vibe, Astrid de. Den «ukritiske» offentligheten. Om Habermas og neglelakk. Artikkelutkast, Institutt for samfunnsforskning, Oslo 1993.

Kvinnelisten i Island

Av Sigthrúdur Helga Sigurbjarnardóttir

Kvinners inntreden i politikken de siste 15–20 årene har ikke ført til fundamentale endringer i den politiske kulturen. Kvinnelisten i Island er en manifestasjon av kvinners krav om selv å definere sin politiske handlingsramme – det å delta på egne premisser. For de islandske kvinnene dreier det seg om et forsøk på å integrere en voksende feministisk bevissthet i en praktisk politisk virksomhet. Ett av de spennende spørsmålene rundt Kvinnelisten i Island er om den kan sies å være underveis fra kvinnepolitikk til feministisk politikk.

De siste årene har feminister vært opptatt av under hvilke betingelser kvinner skal kunne bli premissleverandører i den praktiske politikken. Det gjelder både de som er politisk aktive, og de som mer konsentrerer seg om feministisk vitenskap. Kvinnelisten i Island er en del av kvinnebevegelsen som har gått inn i det politiske system uten fullstendig å ville innordne seg systemets premisser. Målsettingen har vært å forandre systemet innenfra. I denne artikkelen presenterer jeg kort Kvinnelisten og dens idégrunnlag. Jeg forteller om Kvinnelistens prosjekt, men først sier jeg litt om bakgrunnen for Kvinnelistens fremvekst.

Fra fremveksten av «den nye kvinnebevegelsen» og frem til i dag har det i de nordiske landene skjedd dyptgående forandringer i kvinners samfunnsmessige situasjon. Kvinner er blitt mer synlige på alle områder og kanskje spesielt i politikken. Men dette har ikke ført til endringer i fremherskende ideologier eller av samfunnsstrukturen.[1] Det ser heller ikke ut til at kvinner har fått nevneverdig større innflytelse over egne livsbetingelser. Dette er noe av konklusjonen fra boken «Det uferdige demokratiet» (Haavio-Mannilla 1983).[2] Der blir det også hevdet at kvinners avstand fra og avmakt i det politiske system avslører en grunnleggende svakhet ved de nordiske demokratier. I stedet for at stemmeretten har gitt kvinner politisk makt på lik fot med menn, har det i realiteten blitt «overgang fra avmakt uten deltakelse og representasjon i det hele tatt til relativ avmakt tross deltakelse» (samme sted).

Helga Hernes (1982) er også opptatt av kvinners muligheter til å påvirke den politiske dagsorden og til å forandre det politiske system. Hernes sier at kvinner verken har hatt adgang til prosessen frem mot definisjonene av de «offentlige interesser» eller til å artikulere sine behov. Det har heller ikke vært anerkjent at kvinner kan ha spesielle behov og/eller spesielle interesser. Den sosialistiske tankegang fremhever sammenhengen mellom individenes klasseposisjoner og deres politiske atferd. Det er først i og med den nye kvinnebevegelsen

at dette blir gjort gjeldende for kjønn også. Begrepet sosialt kjønn, som refererer til kjønnenes ulike samfunnsplassering og erfaringer, betegner den potensielle sammenhengen mellom kjønn, meninger og interesser, sier Hernes.

Kvinnelisten må ses som et forsøk fra kvinnenes side på å skape seg en posisjon som gjør det mulig for dem å være med på å skape politikkens premisser.

Kvinnelisten: En del av utviklingen av den «nye kvinnebevegelsen» i Island

Kvinnelisten er en del av utviklingen av den «nye kvinnebevegelsen» i Island. Rødstrømpebevegelsen ble stiftet i 1970 og var meget aktiv frem til 1975. Etter det ble aktiviteten mindre og i 1981 var det nesten ingen aktivitet.

Grunnen til denne lave aktiviteten innen den islandske kvinnebevegelsen var ikke at kvinner generelt sett var fornøyd med tingenes tilstand, det hadde de heller ingen grunn til. I 1981 var det 6% kvinner i folkevalgte kommunalpolitiske organer, og på Altingi[3] var det 3 kvinner av 60 representanter, eller 5%. For sammenligningens skyld kan det nevnes at det i Norge var 26% kvinner på Stortinget samme år. Kvinners stilling på arbeidsmarkedet var ikke bedre, i tillegg til en minimal barnehagedekning var det meget store lønnsforskjeller mellom kjønnene. I 1983 var menns gjennomsnittslønn nesten 60% høyere enn kvinners. Samme år utgjorde kvinner 43% av arbeidskraften, men fikk bare 29,3% av de årlige lønnsutbetalingene (Gudmundsdóttir 1985).

Rødstrømpenes problem var at deres medlemmer var meget ensartede, for det meste utdannede kvinner fra 25 til 40 år. Bevegelsen var konsentrert rundt Reykjavík og appellerte sjelden til den «vanlige» kvinne. Tvert imot kunne den ofte virke svært provoserende på kvinner. I lederen i Rødstrømpebevegelsens tidsskrift, *Ég er forvitin Raud*[4], nr. 4 1980 vises rødstrømpenes bekymringer over bevegelsens handlingslammelse godt. Der står:

En generell lammelse karakteriserer venstrebevegelsens virksomhet, selv om enkelte menn holder fanen oppe. Det samme er å si om Rødstrømpebevegelsen, det er som om håpløshetens lammende hånd har lagt seg over den. Selv om kvinners misnøye er stor og diskusjonene om likestilling raser, mangler bevegelsen en indre kraft.

Det var med bakgrunn i denne lammelsen innen den nye kvinnebevegelsen at noen rødstrømper tok initiativet til å samle kvinner til diskusjon om nye strategier for kvinnekampen. Resultatet ble først Kvinneframbod og siden Kvinnelisten.[5]

Kvinnelistens idégrunnlag

Kvinnelisten kom inn i islandsk politikk i 1983 som en erkjennelse av og et svar på det faktum at selv om kvinner i noen grad hadde klart å bane seg vei innen det politiske system,[6] hadde de ikke klart å føre frem noe fundamentalt nytt. Kvinnene hadde gått inn i et system som var formet av og for menn, og fikk i grunnen bare være med i spillet som mennenes medhjelpere. Slik kvinneliste-kvinnene så det, var ikke kvinnenes største problem at de ble utestengt fra deltakelse i partienes politikk. Erfaringene hadde tross alt vist at «flinke» kvinner fikk bli med. Kvinnene i Kvinnelisten mente at kvinners problem først og fremst var at de verken hadde vært med på å definere den politiske dagsorden eller å utforme politikkens arbeidsformer. Kvinnene mente at partienes struktur og arbeidsmåte passet dårlig for kvinner og derfor virket som effektive hindringer for

deres engasjement. Kvinnene sa også at det i og for seg var likegyldig hvor mange kvinner partiene stilte på sine lister, hvis det ikke samtidig fikk noen konsekvenser for partienes ideologi og program. Derfor var kjønn en nødvendig, men ikke tilstrekkelig faktor for å fortjene kvinners stemmer.

Den viktigste inspirasjonen for dannelsen av Kvinnelisten var kvinnenes møte med Berit Ås' kvinnekulturteori. I 1981 skrev Ås:

> På dette tidspunkt i kvinners historie vil jeg fremsette en teori om kvinnekultur som en *motkultur* (...) Hvis den blir fullt ut forstått, vil den gi kvinnebevegelsen et redskap til selvtillit, gruppeforståelse og en plattform for en fremtidig strategi (...) Å gjøre kvinnekulturen synlig er det første skrittet i kvinners felles kamp for frihet. (Ås 1981)

Kvinnene i Island tok imot utfordringen fra Ås om å gjøre begrepet kvinnekultur til en plattform for en strategi i deres politiske kamp. Dette gjør Kvinnelisten til en helt spesiell politisk bevegelse. Utgangspunktet for bevegelsen var at det finnes en kvinnekultur som er undertrykt og lite synlig i samfunnsmessig sammenheng. Denne kulturen vokser frem på grunn av kjønnenes forskjellige plassering i samfunnet og den derav følgende arbeidsdeling. Det er i den private sfære at kvinnekulturen vokser frem med sine normer for menneskelige relasjoner, sine verdier, sin logikk og sitt språk. Disse kulturelle aspektene er vesentlig forskjellige fra de som utvikles i den offentlige sfære, og som må betegnes som mennenes kultur, ifølge Kvinneliste-kvinnene. Ut fra denne bevisstheten ble målet for kvinnene i Island å gjøre kvinnekulturen like høyt verdsatt som mannskulturen ved utformingen av samfunnet.

Jeg velger å gi et eksempel på hvordan kvinnene selv presenterer sitt idégrunnlag. I 1984 ga de ut en liten brosjyre som het «Fra kvinne til kvinne. Kvinnelisten, historie - program - struktur.» Der står:

> Kvinners rolle har alltid vært å beskytte liv og å ta vare på liv. Kvinner bærer fram barna, føder og oppdrar dem. Deres arbeidsplass har tradisjonelt vært i hjemmene eller i nærheten av dem. Der har kvinner utviklet sine arbeidsmetoder når det gjelder matlaging, produksjon av klær, utøvelse av jordmoryrket og oppdragelse av barn. Det er kvinner som har hatt omsorg for syke og gamle. På tross av kvinners ulike livssituasjon er dette likevel deres felles erfaringsverden, en arv fra generasjon til generasjon, og det er denne virkelighet som har formet deres verdensbilde og kultur (...) Den ideologi som vår forening legger til grunn, bygger på det at kvinners og menns verdier og «livssyn» formes av deres tradisjonelle arbeidsdeling, oppdragelse og kjønn. Mennenes verden har vært mer «utvendig», der dominerer hard konkurranse, og mannens egen og familiens status er avhengig av at han klarer seg bra i konkurransen. I mennenes harde verden ser det ofte ikke ut til å være plass for menneskelig samhandling og følelser, noe som derimot er et dominerende aspekt ved tradisjonelt kvinnearbeid.

For en mer positiv utvikling av samfunnet mente kvinnene i Kvinnelisten at det var av avgjørende betydning at kvinner la verdier og normer fra sin kvinnekultur til grunn for sitt politiske arbeid.

Kvinnelistens prosjekt

Kvinnelistens målsetting var å integrere en voksende feministisk bevissthet i praktisk politisk virksomhet. Hva dette konkret betyr, er litt problematisk å få tak i. Det har sammenheng med at Kvinneliste-kvinnene aldri har definert noen utopi. De har satt i

gang en prosess og staket ut retningen, uten å vite hvordan målet vil se ut. Dette er forståelig i lys av det Sandra Harding (1986) har pekt på, nemlig at vi har ingen forestillinger om et samfunn hvor det råder likeverd mellom kjønnene. Kvinnene i Island har sagt at de i stedet for å ta systemets premisser og arbeidsregler for gitt, alltid vil spørre «hvorfor?» eller «er dette nødvendigvis slik?», for å bevisstgjøre seg selv i forhold til det etablerte. Dette står i motsetning til kvinner som har valgt å gå inn i de tradisjonelle partier for først å få makt på mennenes premisser for så å kunne arbeide for de saker de føler er viktigst.

Det er vanskelig å analysere Kvinnelisten i en kort artikkel. Deres uttalelser er ofte vage og bærer preg av at det er gjennom en prosess deres mål vil skride frem, nemlig et samfunn der kjønnene er likeverdige. Men når kvinnene snakker om sin målsetting om å delta i det politiske system «på egne premisser», er det i høy grad bevegelsens organisering og arbeidsformer kvinnene snakker om.

Når det gjelder organisering, definerer kvinnene Kvinnelisten som en kvinnebevegelse, og i tråd med det forkaster de partienes tradisjonelle pyramidestruktur. Kvinnelisten har ingen leder og ingen «autorisert» eller offentlig talskvinne. Bevegelsen har heller ikke noe sentralstyre, men det er landsmøtet som har øverste myndighet i utformingen av det politiske program. Landsmøtet er åpent for alle kvinnelistemedlemmer.

I Island, som andre steder, var den «nye kvinnebevegelsen» dypt skeptisk til hele det tradisjonelle politiske system. Kvinnene så det derfor ikke som mål i seg selv å få valgt inn kvinner i nasjonalforsamlinger eller lokale styringsorganer. Som Phillips (1991) har pekt på, mente kvinnebevegelsens kvinner at mulighetene for deltakelse og demokrati lå andre steder. Her bryter Kvinnelisten med kvinnebevegelsens holdning og praksis. Den søker makt for kvinner via deltakelse og representasjon i systemet. Når kvinnene likevel definerte Kvinnelisten som en kvinnebevegelse var det ikke minst for å markere uviljen mot å skape en ny hierarkisk organisasjon, som dermed ville stå i fare for å miste kontakten med kvinners virkelighet. Men det ligger noe uoppklart eller en svakhet i at bevegelsen ikke problematiserer overgangen fra å være en systemkritisk kvinnebevegelse utenfor systemet til å bli det samme innenfor systemet. Det er et dilemma at kvinnene går inn i et system de ikke godtar premissene til, for i og med at de går inn i det, gir de det i hvert fall en viss legitimitet, og dette ble ikke gjort til et problem.

Systemet skulle forandres innenfra, og det skulle kvinnene bl.a. gjøre gjennom «flat struktur», og ved å bruke sine egne arbeidsformer. Det innebar å gjennomføre grunnprinsippet om en maktspredning ved radikal rotasjon. Kvinnene argumenterer for rotasjonsprinsippet bl.a. ut fra den holdningen at i et politisk arbeid er det viktigste av alt å beholde kontakten med egne røtter og samfunnet «utenfor». Rotasjonen skal sørge for at kvinnene beholder kontakten med kvinners livsbetingelser og den «hverdagsvirkeligheten» de ønsker å forandre.

Ved å rotere håper kvinnene at deres representanter beholder sin «ferskhet», sin «utenfor»-opplevelse og dermed sin kreativitet innenfor systemet. Et annet viktig aspekt ved en slik rotasjon er at kvinnene også får med seg erfaringer og kunnskap fra systemet tilbake til bevegelsen. Det er da viktig at kvinner som har hatt posisjoner innenfor systemet, ikke forsvinner fra bevegelsen når de forlater sine posisjoner, men fortsetter å virke på grasrotnivå og er med på å utvikle prosessen videre.

Kvinnene argumenterer også for rotasjon som en ordning som «passer kvinner» bra. På grunn av sine forpliktelser og ansvar

overfor hjem og familie er kvinner avhengige av å være fleksible.[7] De må kunne være meget aktive i en periode for så å kunne ta «politisk ferie», som kvinnene kaller det. Og grunnen til at kvinner i Kvinnelisten kan ta seg «politisk ferie» for så å komme tilbake og fortsette sin politiske virksomhet, er at Kvinnelisten ikke har partienes hierarkiske rangordning eller oppbygning. Kvinnene slipper dermed den knallharde kampen om posisjoner som ofte foregår innen de tradisjonelle partier. Og det er nettopp denne rang- og ansiennitetsordningen som er ett av de mest effektive hindre for kvinners politiske deltagelse, ifølge Kvinneliste-kvinnene. Mange kvinner er ikke villige til å gi slipp på sin omsorgsfunksjon i familien for å kunne «ofre» seg for politikken. De ønsker et «både-og». Her bør det føyes til at Kvinneliste-kvinnene mener at politikk ikke bør være en «profesjon», men en aktivitet for «vanlige folk». Derfor mener de at partiene også burde følge rotasjonsprinsippet.

Men selv om rotasjon er viktig, må det alltid være en viss balansegang mellom erfaring og rotasjon. Dette er det bred enighet om innen Kvinnelisten. Diskusjonen har stort sett dreiet seg om hvor lenge av gangen det er fornuftig å inneha bestemte posisjoner. Det er først nå, de siste ett til to årene, at det også høres stemmer som sier at det kan være naturlig at noen sitter lenger i posisjoner enn andre, ikke minst når det tenkes på de som sitter i Altingi.

For å oppsummere kan man si at Kvinnelistens prosjekt er å virkeliggjøre sin rett til å fungere innenfor systemet på egne premisser. Det betyr at kvinnene kan beholde kvinnebevegelsens organisering og arbeidsformer. Noe av det mest grunnleggende for kvinnene er å få gjennomslag for det syn at kvinner, med grunnlag i kvinnekulturen, utvikler andre verdier enn de menn har. Disse verdiene har ikke vært representert der offentlige meninger og interesser blir definert. Dette har Kvinnelisten som målsetting å forandre på.

Fra teori til praksis

Til nå har jeg bare skrevet litt om Kvinnelisten som et fenomen, men ingenting om den virkelighet den har levd i, i snart 11 år. Det har jeg heller ikke tenkt å gjøre nå, bare å sette frem noen spørsmål og refleksjoner. Det er mange spørsmål som dukker opp. Hvordan har bevegelsen arbeidet og fungert innen det politiske system? Har den nådd sitt mål om ikke bare å bli sett og hørt, men også å bli tatt på alvor? Dette har å gjøre med balansegangen mellom på den ene siden å innordne seg systemet og lære dets spilleregler og språk tilstrekkelig til ikke å bli avfeid på en lettvint måte, og på den andre siden å holde kontakten med sitt eget språk og sine erfaringer som et grunnlag for reell nytenkning. Jeg vil hevde at denne balansegangen har kvinnene klart bemerkelsesverdig bra. Kvinnene blir tatt på alvor, selv om man også ser forsøk på å avfeie dem som «uansvarlige», når de ikke oppfører seg som forventet.[8]

Det er vanskelig å skrive kort om i hvor stor grad Kvinnelisten har lykkes med sitt prosjekt. Bevegelsen har klart å beholde sin organisering og arbeidsformer, noe som kanskje etter hvert begynner å bli et større problem for bevegelsen enn for omgivelsene. Nå i 1993 ropes det fra flere hold på mer struktur og større mulighet for styring. Det dreier seg f.eks. om større muligheter for formell delegering av makt og ansvar. Det er ikke minst kvinnene som sitter i Altingi som har tatt til orde for dette. De har sagt at de til tider føler seg overlatt til seg selv innen systemet. Det finnes ikke noe apparat innen bevegelsen som har forpliktelser til å stille opp i en avgjørelsesprosess, derimot kan alle gjøre krav på å få være

Kilde: Drude Dahlerup: «Vi har ventet lenge nok – håndbok i kvinnerepresentasjon. Nordisk Ministerråd 1989.

med. Men realiteten for de som er «inne i systemet», er at de altfor ofte står alene og føler at de i grunnen tar avgjørelser på en lite demokratisk måte.

Kvinnene har erkjent disse problemene og nå i sommer (1993) arbeider de med å gjennomgå bevegelsens organisering og arbeidsformer for å komme frem til bedre løsninger. Det er verdt å understreke her at dette er i tråd med bevegelsens målsetting om at Kvinnelisten ikke er en fasttømret institusjon, men at kvinnene akter å lære av erfaringene. Og det er langt fra sikkert at kvinnene kommer frem til at partienes hierarkiske organisering er den eneste mulige for en politisk bevegelse!

Politisk sett kan man spørre om Kvinnelisten er et reelt alternativ til de tradisjonelle partiene, dvs. på hvilken måte er den radikalt annerledes enn partiene? Kvinnene har nektet å definere seg på skalaen fra venstre til høyre. De avviser slik klassifisering som ufruktbar i dagens samfunn. Men hva skiller Kvinnelisten fra de andre i «realpolitikken»? To ting skiller i hvert fall Kvinnelisten fra de andre: Hvordan de legger frem og argumenterer for sine saker, og hvordan de oppfører seg i en offentlig politisk debatt. Kvinnene viser større grad av respekt for andres meninger enn det man er vant til med andre politikere, og det er i hvert fall meget sjelden de kan beskyldes for arroganse. Dette har gjentatte ganger kommet frem i opinionsundersøkelser.

Kvinnelistens politiske program ligner på sosialistenes, men når det gjelder den faktiske stemmegivning i Altingi, ser man at Kvinnelisten har en klar tendens til å stemme lenger til venstre enn sosialistene (Schneier 1992).

Avslutning

Hvor står så kvinnekampen i Island i dag? Hvilke erfaringer har islandske kvinner gjort ved at de på denne måten har ført kvinnekampen inn i det politiske system? Hvilket rom er det for en reell kvinnekamp innen systemet? Dette er spørsmål som noen kvinner i Island begynner å stille. Det handler om hvilke konsekvenser Kvinnelisten har hatt for kvinnekampen andre steder i samfunnet, om det er mulig for en uavhengig kvinnebevegelse å leve side om side med Kvinnelisten. Noen mener at Kvinnelisten nå virker som en hindring for fremvekst av andre former for kvinneengasjement. Det kan skyldes at kvinners samfunnsmessige engasjement lett blir identifisert med kvinnelisten og dermed gjort

«politisk» på en måte ikke alle kvinner ønsker. Det kan også være fordi andre kvinners initiativ blir fremstilt som en motsetning til Kvinnelisten og dermed som illojalt overfor den. De som hevder dette, mener det er meget viktig nå å skille «kvinnekampen» fra det «politiske» arbeid. Nå er Kvinnelisten inne i en nødvendig omdefineringsprosess som kan bli meget avgjørende for bevegelsens fremtid.

Det er ikke anledning til å reflektere over Kvinnelistens «resultat» i denne artikkelen. For det første er det et definisjonsspørsmål hva som er «resultat» og for det andre trengs det betydelig mer forskning før man kan analysere Kvinnelistens innflytelse innen det politiske system og i samfunnet forøvrig. Jeg vil likevel konkludere med å si: Kvinnelisten har ført islandske kvinner betydelige skritt videre. Rundt om i hele Island er det mange kvinner som er blitt aktivisert enten direkte av Kvinnelisten eller som følge av Kvinnelistens virksomhet. De som følger med i den politiske debatten i Island, vet nå at det finnes et «kvinneperspektiv» i samfunnsspørsmål. Det er viktig.

Det er verken nytt eller spesielt for Island at kvinner stiller sine egne lister til valg,[9] men det er bare i Island at kvinnene på denne måten har klart å bli en politisk faktor. Det gjør Kvinnelisten i Island til noe helt spesielt.

Sigthrúdur Helga Sigurbjarnardóttir
sosiolog
Institutt for samfunnsforskning

Noter

1. Hege Skjeie (1992) har vist at en økt kvinneandel i politikken i høy grad påvirker den politiske dagsorden, men det jeg her sikter til er mer fundamentale forandringer av samfunnsstrukturen.
2. Boken er et resultat av et samarbeidsprosjekt mellom nordiske kvinneforskere. Selv om boken nå er 10 år gammel mener jeg at konklusjonen i høy grad fremdeles har gyldighet.
3. Altingi er den islandske nasjonalforsamlingen.
4. «Jeg er nysgjerrig Rød».
5. I 1982 stilte kvinner i to byer, Reykjavík og Akureyri, opp lister ved kommunevalg under navnet Kvinneframbod. Her viser jeg bare til Kvinnelisten som ble stiftet før valg til Altingi i 1983. Dette fordi målsettingen og idégrunnlaget var det samme (det dreiet seg for det meste om de samme kvinnene) og fordi det er under betegnelsen «Kvinnelisten» kvinnene fremdeles er virksomme i den islandske politikk.
6. Selv om de ikke satt i formelle politiske verv eller posisjoner, fantes de tross alt litt lengre nede på valglister og innen partiene.
7. Jeg nevner som et svakt punkt at etter min mening har ikke kvinnene foretatt en kritisk vurdering av kvinners stilling i familien. De står i fare for å bli oppfattet som en konserverende faktor på det området.
8. Dette «uansvarlighetsstempelet» ble i særlig grad brukt i 1987 og i 1988, da kvinnene deltok i regjeringsforhandlinger uten å gå inn i regjering.
9. Audur Styrkársdóttir har skrevet en lengre artikkel med oversikt over kvinnelister rundt om i verden. Artikkelen er under utgivelse.

Litteratur

Gudmundsdóttir, Gudrun. Atvinna og laun Kvenna. I *Konur Hvad nú?* Reykjavik, 1985.

Harding, Sandra. *The Science Question in Feminism.* Open University Press, 1986.

Hernes, Helga. *Staten – Kvinner ingen adgang?* Universitetsforlaget, 1982.

Haavio-Mannila, Elina (red.). *Det uferdige demokratiet.* Oslo, 1983.

Phillips, Anne. *Engendering Democracy.* Politi Press, 1991.

Schneier, Edward. *Icelandic Women on Brink of Power.* Scandinavian Studies, summer 1992, vol 64, no 3

Sigrubjarnardóttir, Sigthrúdur Helga. *Kvinnelisten i Island. Underveis fra kvinnepolitikk til feminisk politikk?* Hovedoppgave i sosiologi H-1992, Universitetet i Oslo

Sigurjónsdóttir, Helga. Raudsokkahreyfingin á Islandi. Artikkel i tidsskriftet *Vera* 3/87.

Skjeie, Hege. *Den politiske betydningen av kjønn.* Institutt for samfunnsforskning, 1992.

Styrkársdóttir, Audur. *Kvennaframbod: Barátta um vald.* Artikkel under utgivelse 1993.

Tidsskriftet *Ég er forvitin Raud.* Utgitt av Rødstrømpebevegelsen i Island, 1980.

Ås, Berit. *Kvinner i alle land...* H.Aschehoug & Co, Oslo, 1981.

BØKER

En modig och självsäker pionjärinsats

Ved Marianne Liljeström

Ida Blom (red.):
Cappelens kvinnehistorie
Bind I, II og III.
Cappelen, Oslo 1992–1993

Kvinnohistorien har redan sin egen historia. Den har uppkommit efter två årtionden av intensiv forskning och teoretiska diskussioner om kvinnornas historia världen över. Resultatet är en enorm uppsättning av monografier, artiklar och antologier med olika infallsvinklar och teoretiska utgångspunkter om de mest divergerande teman, motiv och problem. Det krävs kolossala mängder av självtillit att på basen av all denna forskning sätta sig ner och producera en sammanfattande och syntetiserande framställning, och därtill i global skala. En eloge bör de norska och danska historiker ha som med professor *Ida Blom* som redaktör tagit sig an ett dylikt gigantiskt projekt. Resultatet av deras arbete är *Cappelens kvinnehistorie* i tre band. Band I omfattar tiden från «alla tiders början» till 1500-talet, band II kvinnornas historia framför allt i Europa, men även i Nord- och Latin-Amerika och i de muslimska samhällena i Mellanöstern och Nord-Afrika från den «nya tidens» början till dags dato, samt band III utvecklingen i kvinnornas situation och status i Asien, Afrika och den Tredje världen från 1500-talet till våra dagar.

Populärhistoria och «akademisk historia»

Cappelens kvinnohistoria är skriven med tanke på en möjligast bred läsekrets. Den är ett mycket läsarvänligt arbete, där fakta broderas ut med narrativa framställningar till en behagligt fortlöpande text. Några problem föreligger dock. Kanske det mest

omedelbara är att en redogörelse för val av teoretiska synvinklar och utgångspunkter utelämnats. Uppfattningar om kvinnor, om kvinnoförtryck, om kvinnors erfarenheter och om kvinnor som agerande subjekt är avgörande för det perspektiv eller den synvinkel ur vilken kvinnornas historia skrivs. Därför borde en explicit framställning av dessa ha inkorporerats i arbetet. Om tanken har varit att en dylik skulle bli för «tung» för läsarna, uppfattar jag det som en undervärdering av oss. Dessutom kan även teoretiska utläggningar skrivas i en lättläst form. Denna brist har betydande konsekvenser: om vi avser det eller inte, får en historieskrivning utan resonemang om dylika frågor (än en gång) en «problemfri», «objektiv» och «enhetlig» karaktär. Här opererar den konventionella historieskrivningens vanor och traditioner mera än enskilda historikers uppriktiga avsikter. Den dominanta generaliserande Världshistorien – särskilt i form av läroböcker – har inmatat i oss en uniform bild av Historien, där skillnader i historiska erfarenheter inte direkt förnekats, men förbisetts som irrelevanta. Styrkan i denna historieuppfattning är så stor, att den aktivt och explicit bör utmanas.

Strukturer och aktörer

Kausalitetsförhållandet i Cappelens kvinnohistoria är i första hand enspårigt. I inledningen till band I ställs de frågor som man vill att boken skall ge svar på: «Hur förändrades förhållandet mellan könen då samhället utvecklades? Vad betydde det för kvinnors och mäns vardag då mera fast organiserade samhällen uppstod? Vilken roll spelade den kristna och muslimska religionen för könens förpliktelser och rättigheter?» osv. Utan tvivel är fastställandet av de stora omständigheternas, de överhängande strukturernas inverkan på kvinnornas situation och status av enorm betydelse. Men vi bör nog handgripligen även «vända på steken» och fråga oss hur de hierarkiskt organiserade könsförhållandet har påverkat historiska händelser och omständigheter samt producerat mer eller mindre djupgående sociala och strukturella brytningar. Frågan om växelverkan mellan strukturer och aktörer, mellan samhällsmönster, diskurser och människornas påverkningsmöjligheter gäller i allra högsta grad även valet av historieperspektiv. Lägger vi tyngdpunkten i kvinnorna som aktörer, beskriver vi en historia där kvinnornas kollektiva röster gradvis – men inte lineärt – blir starkare. I band II finns denna synvinkel närvarande: från och med 1600-talet i Europa började kvinnorna uttrycka sig både i tal och skriverier samt genom aktioner. Det var allt mindre fråga om enstaka, exceptionella röster och det växande antalet kvinnoröster blir mera högljudda. I enlighet med denna synvinkel avslutas band II med den moderna feministiska rörelsens framväxt fr.o.m. 1960-talet. Men frågan om var den historiska förändringen ligger, förblir diffus: finns den framför allt på de «stora» ekonomiska och politiska händelsernas nivå eller är den ett resultat av en växelverkan mellan denna nivå och vardagslivets «nivå». Framkomsten av den moderna feminismen är sannerligen en viktig händelse i kvinnornas historia. Men vad är dess relation till «historisk förändring», är den en orsak eller en verkan, eller kanske båda, och i så fall på vilket sätt? Om denna fråga inte adresseras explicit, blir historieframställningen «automatiskt» lineär till sin karaktär. Dessutom sammanhänger denna fråga direkt med den eventuella nya periodisering av åtminstone Europas historia, som kvinnohistorien kunde ge anledning till.

Männens makt och kvinnornas «makt»

I olika repriser kan man i Cappelens

kvinnohistoria läsa om att det genom historien har existerat en viss «maktbalans» mellan könen. Det finns konstateranden om att «kvinnosfären inte var en underordnad värld», utan att männens och kvinnornas sfärer kompletterade varandra (Band I, s.72). Det talas om existensen av en «parallell hierarki», om existensen av olika, men lika viktiga sektorer och maktsfärer (ibid, s. 337). Jag finner detta problematiskt. Syftet med dylika betoningar är troligen att undvika «eländighetsbeskrivningar» och den inom kvinnohistoriska forskningens tidigare skede rätt typiska «offeransatsen». Detta är givetvis viktigt. Men en betoning på maktbalans mellan könen, som ofta baserar sig på en biologistisk uppfattning om könen som sinsemellan kompletterande, påvisar samtidigt en diffus uppfattning om vad kvinnoförtryck är. Återigen skulle vissa centrala begreppsutredningar ha varit nödvändiga. Själv anser jag att det skulle ha varit synnerligen viktigt att betona *asymmetrin* mellan könen. Hur skall vi annars kunna förstå uttrycken för det kvinnoförtryck som genomsyrar alla kulturer. Det skulle ha varit av stor betydelse att utförligt utreda karaktären av kvinnornas «makt» (som jag hellre skulle benämna inflytande, påverkan, prestige, förmågor etc.) och hur kvinnornas inflytande stod i relation till männens Makt. Hur skall kvinnornas «makt» beskrivas? I form av motstånd, kompensation, samtycke eller «motmakt» i form av listighet och slughet? Och vad hade allt detta att skaffa med ett reellt inflytande på beslutsfattande, både inom familjen och senare inom offentligheten? Det är enligt min uppfattning svårt att kalla ett sådant inflytande för makt som varit dolt och diffust, då man använder samma begrepp för männens vidkommande där det betecknar något entydigt, synligt och framför allt avgörande. En konsekvens av det diffusa maktbegreppet är det motsatsförhallande som impliceras i epilogen till band III mellan den typ av kvinnohistorisk forskning, som betonat en utröning av maktförhållanden mellan könen och det slag av forskning, som poängterat kvinnornas betydelse för samhällsutvecklingen (s. 337). En kvinnohistoriker kan knappast vara *för* upptagen av att utreda och problematisera maktrelationerna mellan könen och *därmed* av karaktären och uttrycksformerna för manlig supremati och kvinnlig underordning.

Europa och den övriga världen

Cappelens kvinnohistoria är en globalhistoria, en sammanfattande (men kanske inte alltid syntetiserande) rekonstruktion av kvinnornas historia inom olika kulturer. I vår «krympande» värld är innehållet i band III i form av informativa, väldisponerade och välskrivna bidrag, särskilt värdefullt. Detta band förmedlar viktig kunskap om kvinnoförtryckets uttrycksformer i för oss fortfarande avlägsna och ofta okända kulturer. Beskrivningarna av sådana för oss nordbor främmande och upprörande former av kvinnoförtryck som änkebränningen i Indien, fotbindningen i Kina och klitoridektomin i Afrika framställs utan anspelningar på ett accepterande - som alltså skulle basera sig på en absolutisering av det specifika i den kulturella kontexten. Personligen uppfattar jag detta avståndstagande från kulturrelativism som positivt. Denna kvinnornas globalhistoria har oundvikligen skrivits från en nordisk/europeisk synvinkel. Den eurocentristiska infallsvinkeln är emellertid inte gömd bakom falska pretentioner om applicering av ett «perspektiv från månen». I stället uttalas denna synvinkel explicit, vilket gör den även fullständigt acceptabel (se inledningen till band II).

Kvinnohistoria och könshistoria

Med växlande sinnestämningar har jag således plöjt igenom ca. 1500 sidor av global kvinnohistoria – inte könshistoria. Detta trots att Ida Blom i sin inledning skriver att arbetets avsikt är att visa hur *könsförhållanden* blivit sådana de är och att «Ariadnes tråd» i framställningen utgörs av frågan om vad det betytt för *människorna* i det förgångna att de vara födda som kvinnor eller män. Med dessa ord hänvisar hon till den tyngdpunktsförskjutning som skett inom kvinnohistorisk forskning, särskilt under 1980-talet, från en poängterad synliggöring av kvinnornas liv och erfarenheter till en betoning av mera relationella synvinklar om förhållanden mellan män och kvinnor. Men arbetet är *kvinno*historia, det är kvinnornas liv och leverne som utgör fokuseringen och som belyses. Att skriva «könsförhållandenas historia» är väl knappast heller möjligt på något annat sätt, da kvinnor diskursivt utgör *könet*. Arbetets rubrik är således accurat och överensstämmer med innehållet. Uttryckligen för att det är kvinnohistoria det handlar om, så bidrar detta arbete till att utmana otillräckligheten och partiskheten i konventionella «världshistoriska» framställningar och uppfattningen om att historiens aktör varit en universell figur – Mannen. Kvinnohistoriens utgångspunkter finns likaledes i partialitet och icke enhetliga visioner, i skillnader både mellan könen och bland representanter för dessa kategorier. Häri ligger den kvinnohistoriska forskningens kunskapsteoretiska utmaning och det är sannerligen ingenting att ringakta.

...och till slut

vill jag säga, att trots vissa kritiska anmärkningar och adressingar av några problematiska frågor i denna typ av generaliserande historieskrivning, så uppfattar jag Cappelens kvinnohistoria som en betydelsefull pionjärinsats. Den tar kål på uppfattningar och myter om att könsförhållanden skulle vara biologiskt bestämda och därmed ahistoriska eller oföränderliga samt att indelningen i den «privata kvinnosfären» och den «offentliga manssfären» skulle ha en naturgiven grund. Den övertygar oss om kvinnornas historiska närvaro, om kvinnors inflytande på historiens sociala, ekonomiska och politiska processer samtidigt som den vederhäftigt synliggör mångfalden av uttrycksformer för det världsomspännande kvinnoförtrycket. Av detta är det boreala kvinnoförtryckets historia fortfarande oskriven. Det förefaller mig som om nästa uppgift vore att skriva ett samlingsarbete med rubriken «Kvinnornas historia i Norden».

Onde øyne

Ved Toril Jenssen

Birgit Petersson:
Misundelse
Munksgaard, København, 1992.

Med forventning gikk jeg til lesningen av et tabubelagt tema, behandlet med referanse til spennende fag- og skjønnlitteratur, såvel som til religiøse tekster og avisartikler. Det lovet godt. Men akk, jeg ble aldri helt fenget. Bokas tittel er *Misundelse*. Forfatteren er Birgit Petersson, dansk spesiallege i psykiatri og lektor i medisinsk kvinneforskning ved København Universitet. Hun arbeider også som privatpraktiserende psykoterapeut og har dermed omfattende erfaringer med kvinners psykiske problemer. Særlig har hun beskjeftiget seg med misunnelsen på det individuelle plan i sitt psykoterapeutiske arbeid.

Boka omhandler ulike sider ved de livsprosesser der misunnelsen spiller seg ut. Det er f.eks. i vennskapsforhold, i arbeidssituasjoner, i forbindelse med selvdestruktiv atferd, sosial kontroll, makt og forsvarsmekanismer. Janteloven behandles, falskheten hos misunnelige mennesker, den hyklerske ros som gis til misunnelsesverdige medmennesker og det å bli «syk av misunnelse». Kapitlene åpner ofte med en klientbeskrivelse, et «case» fra terapeutens kliniske virksomhet, som deretter fortolkes i lys av forskjellige teoretiske og litterære bidrag.

Med boka ønsker Birgit Petersson å skape større bevissthet om misunnelsens innvirkning på menneskelivet. Misunnelsen er en destruktiv følelse og den styrer de fleste av oss, hevder hun. Den medfører hat og ødeleggelse av andre og hindrer oss i å modnes som mennesker. Bare hvis vi blir bevisst dette, kan vi begrense den, ja, til og med vende den om til en kraft vi kan bruke til å endre på utålelige forhold – en kreativ misunnelse. Omdannet kan misunnelsen rett og slett brukes i kampen for et fredeligere samfunn. Forfatteren erklærer: «Kun ved at være bevidste om misundelsen kan vi hindre krige.» Sterke ord!

Å miselske i vår vestlige kultur

Hva er misunnelse? Det er å begjære noe som andre har. I og for seg ikke spesielt destruktivt. Det er når vi ikke unner denne andre det som vi selv ikke har, at det blir farlig. Når andres lykke må ødelegges for å gjøre en tilfreds.

Misunnelse må ikke forveksles med sjalusi. Ved misunnelsen føler man at man mangler noe. Ved sjalusien har man noe, som man føler eller frykter at man mister. Sjalusien kan man bebreide andre, men misunnelsen faller tilbake på en selv. Derfor er det heller ikke så skamfullt å være sjalu som å være misunnelig. Men like vanskelig å la være!

Fra ordets betydning i forskjellige språk utmaler Birgit Petersson hva misunnelse egentlig er. Det handler om å miselske, dvs. å hate eller kaste «onde øyne» på. Boka er krydret med fine illustrasjoner. Her er mange hatefulle blikk og ondskapsfulle

grimaser. Det samfunnsmessige grunnlaget for misunnelsen i dag, knytter forfatteren til trekk ved vår vestlige kultur. Menneskene er blitt urolige, forflytter seg stadig fra sted til sted, lukker sin sanne natur inne i seg, reflekterer lite, kommuniserer overflatisk. Dette begrenser den personlige modningsprosessen, gir oss angst for forskjellighet, og gjør at vi stadig mer sammenligner oss med hverandre. Mennesker vurderes ut fra en rekke målbare statussymboler. De møter ikke engang seg selv som person, men som bærer av status og posisjon. Si meg hva du gjør, så skal jeg si om jeg liker deg! Personlighet defineres gjennom ytre staffasje. I et slikt samfunn kan vi oppleve andres verdi som en trussel. Det får misunnelsen til å gro.

Misunnelse i relasjon til kjønn

La meg trekke fram hvordan forfatteren beskriver den ødeleggende misunnelsen i parforhold. Selve forelskelsen oppstår fordi den andre utfolder noen egenskaper eller sider ved personligheten som man selv ikke kan få til å utfolde seg. Og selv om vi i forelskelsens rus kan få til en viss kreativ og skapende livsutfoldelse, blir det snart litt av en påkjenning å være sammen med det mennesket som daglig minner oss om det vi ikke kan få til å fungere hos oss selv. Kjærlighet betyr å glede seg over den andres evner og lyst. Hvis vi ikke selv modnes og tør dette, dør forholdet og vi blir bitre og utilfredse. Så bekjemper vi hverandres kvaliteter ved å kritisere, noe som kan føre til at den som blir kritisert, retter seg etter kritikken og imiterer den andres ønsker. En barnslig og umoden reaksjon som gjør at vi blir farveløse og mister den andres interesse, for det var jo nettopp forskjelligheten som skapte gjensidig tiltrekning.

Om menns og kvinners misunnelse nevnes penismisunnelsen hos jenter som en av de mer kjente, men den blir forklart som et eksempel på hvordan voksne tolker barns tanker. Mer realistisk er at kvinner misunner menn deres sosiale makt i samfunnet. Men den mest interessante formen for kjønnsbestemt misunnelse er den menn føler over at bare kvinner kan bære og føde barn. Kanskje er dette den vesentligste årsak til den kvinneundertrykkelse vi møter overalt i verden, antyder forfatteren.

Hun behandler også spørsmålet om undertrykkelse fra motsatt ende. Hvorfor velger man, under forhold der det ikke synes nødvendig, å la seg undertrykke? Det kan være hustruen som ikke forlater mannen som mishandler henne, og det kan skje i større sammenhenger hvor store grupper lar seg undertrykke. Selv om det er mulig å flykte eller gjøre opprør, så blir man. Birgit Petersson tror det henger sammen med angsten for misunnelsen, angsten for forskjelligheten og ønsket om å tilhøre gruppen. En opprører blir misunt for sitt mot og blir møtt med vrede fordi andre konfronteres med sin egen svakhet. De misunnelige våger ikke å berøres av det ukjente, men blir ved med å tåle det kjente, blir i tryggheten i den lille eller store gruppen, fremfor å ta belastningen ved å bryte ut. Angsten for å stå helt alene kobles med misunnelsen mot de som våger. Hitler var den som best kjente massens betydning. Vi er nødt til å innse disse tingene hos oss selv og hverandre, er Birgit Peterssons budskap.

Selvrefleksjon og selvrespekt

Hun forbinder misunnelse med menneskelig umodenhet. Hos den modne vil erkjent misunnelse føre til selvrefleksjon, og personen vil finne kanaler til å få oppfylt sine ønsker eller finne andre former for livstilfredsstillelse. Også overfor den ubevisste misunnelsen vil selvrefleksjon være til hjelp. Å dyktiggjøre og utdanne mennesker

er derfor en måte å overvinne misunnelsen på. Da vil vi kunne skape et mer likt samfunn, et samfunn hvor vi tør åpne oss, og hvor vi kan utfordre hverandres kreativitet direkte, ikke gjennom misunnelsens intrigemakeri. Økt selvfølelse gir økt selvrespekt og minsker misunnelsen.

Luftige betraktninger

Kanskje er det nettopp det besnærende referansemangfoldet som gjør framstillinga litt sprikende, litt overflatisk. Henvisninger i så mange retninger gir en av og til følelsen av at de brukes vel manipulerende, til støtte for nokså vidløftige antakelser. Slutninger virker litt løse, begrunnelsene ikke alltid overbevisende. Jeg forstyrres av min egen tvil. Er dette misunnelse? Kan det ikke like gjerne være noe helt annet? Hva med moralske eller faglige vurderinger og berettiget kritikk? Noen ganger blir forfatterens tolkninger for bombastiske. Eks.: «Grådighet kan også være en forsvarsmekanisme mod misundelsen. Man ser det meget konkret og udtalt hos mennesker med spiseforstyrrelser. Grovæderiet hos kvinder (og nogle få mænd) med spiseforstyrrelser er en beskyttelse mod forbudte følelser, og her er det meget tydeligt misundelsen, der er en fremtrædende følelse.» Hva kan ikke tilskrives misunnelsen! «Også drikkepengesystemet har nok sin oprindelse i angsten for misundelse. Modtageren av drikkepengene, fx en tjener, er jo én, der betjener den, der giver, altså en form for ydmyg position, underlegenhed i forhold til en anden. Omvendt er tjeneren også i en position, hvor han kan skade den, han betjener.» Er det ikke også en beskyttelse mot misunnelse når vi sender postkort hjem fra ferie, eller at vi tar gaver med? spør Birgit Petersson.

Alt i alt bidrar boka til å skape oppmerksomhet på hva ved våre reaksjoner og handlinger som kan ha noe med misunnelse å gjøre. Antakelig er det mer enn vi vil være ved. En slik oppmerksomhet var det også forfatterens intensjon å skape. Men la oss ikke miste andre perspektiver av syne. Boka kan med fordel leses, selv om den ikke har noen sterk overbevisningskraft. Den rommer interessante, men noe ubearbeidede refleksjoner om viktige drivkrefter i vårt sosiale liv. Og hva vet jeg. Når tvilen eller kjedsomheten melder seg under lesningen, kan det kanskje være av misunnelse over at noen våger å være så luftig og fri i sine faglige betraktninger?

Moderne damer

Ved Torill Steinfeld

Liv Køltzow:
Den unge Amalie Skram.
Oslo 1992.

Mary Kay Norseng:
Dagny Juel. Kvinnen og myten.
Oslo 1992.
Original: *Dagny.* Washington University Press, Seattle & London 1991.

Da jeg nylig leste Mary Kay Norsengs bok om 1890-åras norske «bohemdronning» Dagny Juel (1867-1901), dukket den tyske sosialistlederen August Bebel uventet opp i hukommelsen. Uventet, fordi det er over hundre år siden Bebels voluminøse verk om kvinnen og sosialismen kom ut første gang og rundt tjue år siden jeg selv leste det. I tiåra rundt siste århundreskifte skulle Bebels verk få en klassikerstatus i arbeiderbevegelsen, også her i Norden.

Bebel tilhørte den kvinnevennlige del av den sosialistiske bevegelsen. Kanskje var det derfor han plukket opp tråden fra det tidlige 1800-tallets utopister, inkludert visjonen om patriarkatets død, familiens oppløsning og driftslivets frigjørelse. Kjønnsdriftens tilfredsstillelse er en privatsak som ingen skal behøve å avlegge regnskap for, kan vi lese i 1909-utgaven av *Kvinnen og sosialismen.* Liksom det er min egen sak hva jeg spiser og drikker, hvordan jeg sover og kler meg, slik er også mitt forhold til en person av det annet kjønn min egen sak, forkynte Bebel. Og så tilføyde han et poeng mange oversså: så lenge min adferd ikke skader andre.

Det uforglemmelige ved Bebel er ikke hans syn på driftslivet. Blant 1880- og 1890-åras radikale, mannlige kunstnere og intellektuelle ble parallellføringen mellom inntak av mat og drikke og utløp for sæd et identifikasjonspunkt, et broderskapets emblem om vi vil. Koblingen preget også metaforikken i kjønnsdebatten, som når tidens moderne mannfolk seg imellom jamførte seksuelle forhold til kvinner med «fortid» med det å drikke vann av glass som var tilsmusset av mange lepper, eller når de enkeltvis forklarte sine elskerinner in spe, hvordan de «tørstet» og hvor urimelig det var at hun ikke ville gi dem «drikke».

Det jeg aldri har glemt hos Bebel, er noe ganske annet. Til forskjell fra mange andre av datidens mannlige intellektuelle prøvde nemlig Bebel å ta høyde for at seksuelle forhold kan resultere i barn. Og *her* blir han minneverdig, i sin optimistiske tro på hvordan fremtidens frie kvinne vil takle barneomsorgen, ubundet som hun vil være. Slik tenkte han seg løsningen, i svensk oversettelse:

«Kvinnan är sålunda fullkomligt fri, och de barn, hon äger, kunna ej beröva henne denna frihet; de kunna endast öka hennes glädje till livet. Sköterskor, uppfostrarinnor, venninnor och den uppvaxande kvinnliga ungdommen bistå henne i de fall hon behöver hjälp.» (*Kvinnan och sosialismen*, 1972, s. 518)

Med Dagny Juel i minnet kan vi også føye bestemødre og tanter til Bebels liste over kvinnelige omsorgsfigurer. Begge de barn Dagny Juel fødte, etterlot hun i sitt eget barndomshjem på Kongsvinger, da de bare var tre måneder gamle, for selv å leve sammen med sin promiskuøse, selvopptatte og alkoholiserte ektemann, den polske forfatteren Stanislaw (Stach) Przybyszewski. I lange perioder så verken hun eller ektemannen barna, mens de flakket rundt i Europa. «Å Gud som vi leker sammen. Vi har bevart så mye av barnet i oss begge to», skrev han begeistret til en venn i 1895 og overlot til Dagny å forhindre at hensynet til barna skulle komme i veien for hans eget behov for en lekekamerat og en muse. Hun støttet ham for øvrig også da hans elskerinne, som hadde født ham tre barn, tok livet av seg med gift og vennene for en tid vendte ham ryggen.

Historien om ekteskapet mellom Dagny Juel og Stach Przybyszewski illustrerer et poeng vi også kan lese ut av Bebel: at kvinnene og barna skulle bli rammet av patriarkatets oppløsning, den ansvarsfraskrivelsen som ikke minst 1890-åras europeiske, radikale mannlige intelligensia tok på forskudd og feiret. Den tradisjonelle pater familias-rollen ble avlegs, til fordel for en seksualisering av mannsbildet, borgerlig pliktetikk skulle vike for en favorisering av lysten. Heretter skulle mannen i sitt forhold til kvinnen først og fremst være elsker og lekekamerat, også i ekteskapet. Omkostningen viste seg i den infantilisering av mannen som seksualiseringen av ekteskapet åpnet for. I ekstreme tilfeller – som det ikke var så helt få av i 1890-åras kunstnerkretser – kom det til å stå om livet. Det er et poeng hos Mary Kay Norseng at Stach Przybyszewski overhodet ikke så det som sin oppgave å verne kone og barn, verken ektefødte barn eller de som ble født utenfor ekteskapet. Han utsatte dem for farer og lot Dagny ta sjanser som ville vært helt uaksettable i de patriarkalsk borgerlige kretser Dagny Juel hadde vært hjemmehørende i før hun giftet seg. Ansvaret for at Dagny ble myrdet av en oppskrudd venn og at Przybyszewskis elskerinne tok sitt liv, kan dermed langt på vei skrives på kontoen til 1880- og 90-talls-avantgardens oppfatning av kjønnsforholdet: at det er seksualiteten og ikke barna som binder mann og kvinne sammen, og at seksuallivet er en privatsak på linje med ens spise- og drikkevaner. Slik sett handler Dagny Juel-boken om den første generasjon som prøvde å utforme og leve opp til et moderne syn på forholdet mellom mann og kvinne.

Moderne damer

Både i Mary Kay Norsengs Dagny Juel-biografi og i Liv Køltzows Amalie Skram-verk, som kom med første bind i 1992, møter vi det seine 1800-talls moderne damer. Begge tilhørte den første generasjon kvinner som prøvde å omgås menn på like fot, kvinnene som ville lese, røyke, elske og drikke. Noen av dem hadde også kunstneriske ambisjoner; de ville male, skrive eller komponere. Både Amalie Skram og Dagny Juel ble forfattere.

Skram og Juel er også representative for mange kvinnelige kunstnere fordi de kom inn i sentrale kunstneriske miljøer i samtiden; Amalie Skram i Kristiania og København, Dagny Juel i Berlin og Krakóv. Påfallende mange av tidens kvinnelige kunstnere var gift med, elskerinner til eller var søstre til kjente mannlige kunstnere eller intellektuelle.

De to likner hverandre også fordi ingen av dem var gift med menn som kunne forsørge dem. Begge var underkastet tvangen til selv å tjene penger på skrivingen eller på annen virksomhet; Dagny Juel gav for eksempel pianoundervisning.

Begge var de usedvanlig vakre; de ble beundret, men også avskydd, av menn de

møtte. Sladder og slarv florerte, og de ble utlevert i andres diktning, en Strindberg og en Przybyszewski for Dagny Juels vedkommende, en John Paulsen for Skram. Paulsens roman om *Moderne Damer* (1883) ble lest som en nøkkelroman om fru Amalie Müller, en fraskilt frue med litterære interesser, som røyker og drikker, forsømmer sine barn og leker med menns følelser, ifølge romanen. Som fysisk tiltrekkende kvinner ble de to også rammet av den ambivalens vis-à-vis kvinnens seksualitet som ble den nye seksuelle frilynthetens følgesvenn; har noen generasjon menn synes kvinner var så *ekle* som generasjonen rundt århundreskiftet? I hvert fall synes det å være en følelse av ekkelhet og uhygge som styrer Stach Przybyszewskis kommentarer til Munchs Madonna, og han var langt fra original i sine synspunkter:

«...det finnes øyeblikk da kvinnen opphører å være vampyr. Idet hun gir seg fullt og helt til en mann, blir det urene vasket bort og hennes ødeleggelsestrang og skam forsvinner sporløst, hennes ansikt skinner av unnfangelsens fryktelige skjønnhet.» (sitert etter Norseng, s. 163)

Nå skal ikke likheten mellom Dagny Juel og Amalie Skram overdrives. Ekteskapshistoriene deres forløp for eksempel forskjellig, på avgjørende punkter. Rett nok var begge gift med moderne, mannlige forfattere, av den typen som var besatt av tidens fysiologi-interesse, med de konsekvenser det fikk for syn på drift og kjønn – «Fysiologen i hvem der stak en Trubadur», sa Georg Brandes om Erik Skram (Køltzow, s. 361). Begge opplevde utroskap, og begge brøt opp fra ekteskapet. De likner hverandre også fordi begge hadde ektefeller som støttet sine koner i skrivingen, i hvert fall de første år av ekteskapet. Men til forskjell fra Przybyszewski prøvde aldri Erik Skram å gjøre hustruen til sin egen muse. Erik Skram forventet ikke at kunstneren i henne skulle vike for ham, snarere tvert om; det framgår blant annet av den korrespondansen Køltzow legger fram. Også i farsrollen skilte Erik Skram lag med mange; han tok sin del av ansvaret for deres felles barn. Sammen med Amalie Skrams egen besluttsomhet og hennes tro på eget talent, ble Erik Skrams støtte – så lenge den varte – en viktig drivkraft for Amalie Skrams store forfatterskap.

En slik drivkraft synes Dagny Juel å ha savnet, om vi skal tro Mary Kay Norseng. Nå kan vi naturligvis ikke vite hva Dagny Juel ville fått utrettet om hun hadde levd lenger; hun døde i en alder da de fleste betydelige forfatterinner ennå ikke hadde debutert, Amalie Skram inkludert. Men slik det nå gikk, så fikk hun aldri etablert seg som dikter. Et par små skuespill, noen prosadikt, en novelle og en del lyriske dikt er det som ble overlevert etter henne, og det hele var glemt inntil Ole Michael Selberg og Martin Nag sørget for at tekstene ble utgitt i Norge i 1970-åra. Samme tiår kom for øvrig polske Ewa Kossaks biografi om henne.

Også brevmaterialet etter Dagny Juel er spinkelt, ifølge Mary Kay Norseng. Det kommer blant annet av at Dagny Juels mor sørget for at mange brev ble tilintetgjort etter datterens død. Å bli skutt av en mannlig venn på et hotellværelse i Tiblis etter tidligere å ha forlatt ektemannen, var en skandale, og familien så helst at minnet om Dagny ble dysset ned – ikke helt urimelig, for Dagny Juel synes å ha skjult sine ekteskapsproblemer godt, selv for sine nærmeste. Mens Liv Køltzow har kunnet bygge sin biografi på Amalie Skrams bindsterke skjønnlitteratur, et stort brevmateriale og en omfangsrik Skram-forskning, har amerikanske Mary Kay Norseng måttet starte på temmelig bar bakke i sitt forsøk på å rekonstruere et bilde av Dagny Juel som kvinne og forfatter. Tydeligvis har det vært

et arbeid som har ført henne vidt omkring, hun har jaktet på Dagny Juel over store deler av Europa.

To biografier

Kildematerialet forfatterne har kunnet bygge på, kan antakelig forklare noe av forskjellen i bøkenes oppbygging. Mens Liv Køltzows bok er en kronologisk beretning om Amalie Skrams liv fram til ekteskapet med Erik Skram, har Mary Kay Norseng prøvd å bygge sitt verk rundt en konfrontasjon mellom myten om Dagny Juel som bohemdronning og den livshistorien hun selv nøster opp. Det biografiske stoffet samles i egne kapitler, og Norseng analyserer også Dagny Juels diktning i et par kapitler.

At Dagny Juel er så ukjent, mens Amalie Skram forlengst er kanonisert, har rimeligvis også fått betydning for bøkenes perspektiv. Norseng må legitimere at hun skriver om Juel, og gjør det ved å gjøre henne til prototypen på en kvinnetype og bærer av en kvinnemyte. Dagny Juel er kvinnen som både former og fanges av myten om «den moderne kvinne, et vesen som var intellektuelt, seksuelt og åndelig frigjort» (Norseng, s. 13). Liv Køltzow har antakelig ikke møtt et tilsvarende behov for å begrunne prosjektet sitt; boken hennes synes å forutsette at leseren som selvfølge skal være interessert i å få mest mulig kunnskap om en kjent forfatters liv. I den grad hun perspektiverer Skram som kvinneskjebne, skjer det først og fremst via en jamføring med henne selv i et forsøk på å spørre etter hva som er likt og ulikt i det å være ung pike og ung kvinne den gang og i 1950- og 60-åra.

Begge oppleggene har sine fordeler og ulemper. Køltzows kronologiske framstilling fører leseren jevnt framover, med Amalie Alver/Müller/Skram i fokus hele tiden. Men stundom kan det hele føles som en ganske langdryg affære, selv om leseren jo merker at *dikteren* Liv Køltzow er med på å føre pennen i boken. Perspektivet blir for nærsynt, ikke minst i de lange passasjene hvor Liv Køltzow refererer brevvekslingen mellom Erik Skram og Amalie. Dette er et materiale som er lite utnyttet før, og som Liv Køltzow fortjenestefullt henter fram. Men det er sjelden hun får løftet stoffet opp, hun diskuterer lite det hun «finner» og setter det aldri i relieff mot det andre har funnet ut om det seine 1800-tallets forfatterinner. Det refereres ikke til nyere nordisk eller nyere internasjonal forskningslitteratur om perioden, og litteraturlisten er forbausende mager for en så «tung» biografi. Dermed blir boken for «trang», synes jeg; den er merkverdig uanfektet av den rike forskningen som har foregått de siste par tiår om kvinnelige forfattere.

Jeg savner også en videre horisont rundt flere av mennene som opptrer i Liv Køltzows bok. Eksempelvis dukker både Edvard og Georg Brandes jevnlig opp i framstillingen, men uten at de noen gang egentlig *presenteres* for leseren og uten at leseren får vite hvor *de* er i sine liv når de kommer i kontakt med Amalie Skram. En skal for eksempel ha en god del kunnskap på forhånd om Edvard Brandes og det danske Venstre for å kunne «avkode» Køltzows informasjoner om Brandes' overgang fra *Morgenbladet* til *Politiken*.

Mange tilløp til poenger følges heller ikke opp i framstillingen. Det ligger for eksempel en antydning i boka om en sammenheng mellom Amalie Skrams pietisme og naturalisme, som kunne være vel verd en diskusjon. Tilsvarende synes jeg at Køltzows poeng om den skam som var knyttet til tuberkulosen, kunne ha vært utdypet. Hun sier nesten – og det er antakelig riktig – at en tuberkuløs «familiearv» for kvinnene kunne spille en tilsvarende rolle som syfilis for mannen. I begge tilfelle dreide det seg om sykdommer som «burde» hindre

ekteskap og graviditet og derfor ble fortiet. Summa summarum er Køltzows bok informasjonstett og velskrevet, den virker pålitelig og grundig, og detaljeringsnivået er høyt, men *hvorfor* informasjonene er interessante, er ikke alltid like innlysende, og mange av poengene skal leseren anstrenge seg litt for mye for å få med seg.

Også Mary Kay Norsengs bok har sin store fordel i de informasjoner som her er samlet og lagt fram. Det som er absolutt verst med den norske utgaven, er den skandaløst dårlige oversettelsen. Her har forlaget gjort sitt aller «beste» for å ødelegge en ellers lesverdig bok. Ikke bare er syntaksen klosset, språkføringen omstendelig, og ortografi og tegnsetting altfor ofte ukorrekt. Oversetteren Hanne Bramnes bidrar også til at Mary Kay Norseng, som er førsteamanuensis i skandinavisk litteratur ved University of California (Los Angeles), framstår som selvmotsigende og uskolert når det gjelder teori og metode. Rett nok ligger det en spenning hos Norseng selv mellom en (post)moderne tanke om at en aldri kan fange inn noen stabil sannhet – og slett ikke sannheten om en forlengst avdød forfatter – og et ønske om å «rekonstruere» et «autentisk» bilde av Dagny Juel (s. 17), men Bramnes skjerper denne motsetningen fordi nyanser i språket forkludres i oversettelsen. I følgende sitat skal for eksempel begrepet *sannhet* når det opptrer uten anførselstegn, utelukkende skrives på Bramnes' egen regning:

«'Sannheten' om Dagny Juel Przybyszewska finner vi ikke bare i strømmen av hendelser, men snarere i myten hun inspirerte til, myten om den moderne kvinne, og i de motsetningsfylte reaksjoner hun dermed utløste. Vi kan skimte *sannheten* i den voldsomme uoverensstemmelsen mellom myten og realitetene i hennes liv, om det var forholdet til dem hun var glad i, hennes motsetningsfylte personlighet, ...» (s. 18, min kursivering).

I originalen unngår Norseng en slik veksling mellom «sannhet» og sannhet, i hvert fall innenfor det enkelte avsnitt. Hun skriver dessuten godt, til forskjell fra sin oversetter:

«The 'truth' about Dagny Juel Przybyszewska does not lie in the mere forward flow of events, but rather in the myth of the modern women she inspired and the attending ambivalence she provoked (chapters 1 and 2); in the shattering discrepancies between the myth and the realities of her life, be they her relationships to those she loved, her own conflicted personality, ...» (s. xviii)

At forlaget har sløyfet litteraturliste og navneregister i den norske utgaven for å spare et par sider, gjør også at leseren bør foretrekke originalutgaven.

Men selv om en ser bort fra oversettelsesfiaskoen, reiser Mary Kay Norsengs bok en del metodiske problemer. Problemet med å «rekonstruere» et troverdig bilde av en avdød utfra et spinkelt kildemateriale, er også originalens, og stundom virker det som om Norseng deler skjebne med mange av dem hun anklager: Mangelen på fakta gjør det fristende å dikte opp historier om Dagny Juel. Eksempelvis er det vanskelig å godta påstanden om at Dagny Juel var så reservert, med brevene hennes som belegg, når vi vet at det meste av brevmaterialet etter henne ble tilintetgjort av hensyn til ettermælet. Rimeligvis har nettopp brev som gikk på personlige forhold blitt borte: «Dagny avslørte svært sjelden hva hun følte, selv ikke i de få brevene til familie og venner som er bevart» (s. 64) («Dagny seldom revealed her feelings, even in the few surviving letters to her family and friends.» s. 49).

Kanskje er det også mangelen på faktisk

viten som stundom gjør at Norsengs hang til å gi psykologiske forklaringer, kan virke både luftig og bastant. Eksempelvis vet vi at Dagny Juel hadde et vanskelig ekteskap, og det virker som om hun har hatt et godt forhold til sin far, men kan en derfor forklare ekteskapsvanskene med at faren nok må ha overbeskyttet henne og at hun av den grunn ble ansvarsløs? Hvis Dagny hadde hatt en dårlig far, kunne en jo også brukt dette til å forklare nøyaktig samme forhold. Poenget er i og for seg banalt: forfatteren påtar seg å forklare for mye på for spinkelt grunnlag.

Når det er sagt, skal Mary Kay Norsengs bok i likhet med Liv Køltzows hilses velkommen fordi de begge bidrar til å øke vår viten om hva det innebar å være kvinne og kvinnelig forfatter i forrige hundreår. Hvis vi ser bort fra den norske oversettelsen av Dagny Juel-biografien, skal det også noteres at begge har skrevet bøker som kan leses med interesse av et forholdsvis bredt publikum. Mange vil synes det er både spennende og tankevekkende å følge de to forfatterne på sporet etter to så fargerike, talentfulle og dristige kvinneskikkelser som Amalie Skram og Dagny Juel.

Filosoferende kvinner i rikt monn

Ved Elin Svenneby

Else M. Barth:
Women Philosophers
A Bibliography of Books through 1990
Bowling Green, Philosophy
Documentation Center, Ohio 1992.

Else M. Barth er professor i logisk og analytisk filosofi ved Universitetet i Groningen i Nederland. Hun er, så vidt jeg vet, den eneste norske kvinnelige filosof som innehar et professorat i filosofi. Det var derfor med stor forventning jeg åpnet bibliografien: Endelig, her ville jeg finne mine kvinnelige fagfeller samlet mellom to permer i et brukervennlig format. Etter hvert som jeg bladde meg sakte framover og raskere bakover i boken igjen, begynte jeg imidlertid å undres: Holder boken hva tittelen *Women Philosophers* lover? Jeg forventet – vel ikke uten rimelig god grunn – en bibliografi over kvinnelige filosofers bøker, og vi *får* også informasjon om dem, men ikke bare. Det viser seg at det også finnes kvinner i boken som ikke er filosofer, og dessuten enkelte menn. Jeg bladde tilbake til innledningen, men fant ingen diskusjon av omfanget av «filosof». Det sies at bibliografiens hensikt har vært trefoldig: Å bidra til at kvinners tenkning og tekster kan bli kjent og slik kanskje integreres i «the main body» av filosofisk tenkning, å øke synligheten og bruken av publikasjoner laget av kvinner og minoriteter og å vise mangfoldet i tilnærmingsmåter, begreper og metoder i disse publikasjonene. Men stopp litt – hvor ble det av *filosofene*? Her nevnes bare *kvinner*! Og hvorfor «minoriteter»? Og hvorfor kommer dertil «feminister» (*feminists*) i forordet raskt til anvendelse, til forskjell fra «kvinner» (*women*)?

Som en av sine kilder henviser Else M. Barth til Mary Ellen Waithes *A History of Women Philosophers*. Dette verket har fått en blandet mottagelse, nettopp på grunn av uavklarte utvalgskriterier, men også i forhold til kvalitetsvurdering og grad av etterrettelighet. Det hadde nok vært på sin plass med en liten note om det. Blant de andre kildene hun nevner har jeg best kjennskap til Ulla Holms oversikter, som jeg kjenner som meget seriøse.

Bokens klassifikasjonsmønster

Boken åpner med oversikter over bibliografier, ulike håndbøker og en liste over tidsskrifter som særlig publiserer kvinnefilosofi. Meget nyttig. Men hvorfor er *Newsletter* fra det amerikanske nettverket for kvinner i filosofi tatt med, mens det engelske, som bl.a. hyppig publiserer store mengder gode anmeldelser av ny kvinnefilosoflitteratur, mangler? Den komplette oversikt er selvfølgelig ikke mulig å fremskaffe, og klassifikasjonen som er brukt er

selvfølgelig også bare en blant mange mulige, men hvorfor ikke gjøre et filosofisk poeng ut av det? Else M. Barth har valgt å bruke det vanlige klassifikasjonsmønsteret som brukes i filosofi i Nederland. Det ser ut til å følge en ganske tradisjonell oppfatning av filosofifaget, og ser slik ut:

A: Systematiske disipliner (teoretisk og praktisk filosofi):

AI: Teoretisk filosofi; herunder analytisk filosofi, kosmologi, epistemologi, språkfilosofi, logikk, metafysikk, fenomenologi, vitenskapsfilosofi etc.

AII: Praktisk filosofi; herunder estetikk, etikk, politisk filosofi, samfunnsfilosofi etc.

B: Historiske disipliner; herunder generell filosofihistorie, antropologisk filosofi, de enkelte filosofers verker i alfabetisk orden (B6) samt en oversikt over filosofiske tradisjoner i andre deler av verden.

Bibliografien pretenderer altså å klassifisere kvinnelige filosofers verker innenfor de etablerte filosofiske kategoriene. Dette undret meg, av flere grunner. Utviklingen av faget viser at grensene mellom de ulike etablerte disiplinene utfordres og brytes ned. Det kan ikke ha vært noen lett oppgave å få utvalget til å passe inn i de etablerte strukturene. Det gjøres som nevnt lite poeng ut av metodeproblemer og overveielser i så henseende. Jeg trøster meg med at hensikten med bibliografien snarere har vært *synliggjøring* enn å etablere ny orden. Men denne lesemåten viser seg også å bryte sammen. Det er nemlig ikke bare fagfilosofer som er inkludert i bibliografien, men også andre forskere med fagbakgrunn som psykologer, biologer, historikere og sosiologer.

Smaksprøver

Med hovedinteresse i fenomenologisk tenkning, slo jeg opp under AI 16: Fenomenologi. Dessverre er ikke sidetallene angitt i innholdsfortegnelsen. Det var irriterende. Men jeg fant det da, fra side 78. Her står Hedwig Conrad-Martius, men ikke den jeg primært var på utkikk etter, hennes kollega og gode venn fra Göttingen-tiden, Edith Stein. Jeg måtte tilbake til innholdsfortegnelsen for å finne krysshenvisningene til fenomenologi: Antropologi, metafilosofi og intensjonalitet. Under «antropologi» er det imidlertid 8 underavdelinger; hvor skulle jeg begynne? Jeg forsøkte «metafilosofi» i stedet: AI 11: Ingen Edith Stein. Hva med «intensjonalitet»? (AI 13d, under «Mind»): Heller ikke her. Tilbake til «antropologi»: AI 4: Heller ikke her. Så hvor er hun? Jeg slo opp i den alfabetiske navneindeksen bakerst. Her står hun med ett oppslag, og med sitt navn som katolsk nonne (Sister Teresa Benedicta) i parentes. Jeg blar tilbake. Overskriften er «generell epistemologi». Det er avhandlingen fra 1917 om innfølingsproblemet som er eneste nevnte verk. Edith Stein var en like sentral fenomenolog som Hedwig Conrad-Martius. Hun skrev en lang rekke bøker og artikler som nå gis ut som hennes samlede verker, og som burde ha vært med. For øvrig var hun på det tidspunkt den nevnte avhandlingen ble skrevet, ikke karmelittiner. Smaksprøven ga litt bitter ettersmak.

Neste prøvesmaking: Jeg slår opp i navneindeksen (sikkert den tryggeste veien å gå hvis en er ute etter enkeltpersoner) på Hannah Arendt. Det er syv henvisninger. Alle henvisninger stemmer, hennes viktigste verker er med, de ser ut til å ha fått en rimelig plassering, og det er dertil tatt med seks kommentatorer til hennes tanker, alle relativt nylig publisert. Nydelig, rund smak på den prøven!

En tredje smaksprøve, og for oss her til lands kanskje den mest interessante: Hvilke norske kvinnelige filosofer har kommet med i denne internasjonale bibliografien?

Det presiseres i innledningen at det er inkludert enkelte doktoravhandlinger, men ikke artikler. For Norges vedkommende finner jeg at det også dreier seg om enkelte magisteravhandlinger. Jeg tellet til 22 personer av norsk opprinnelse (det kan være flere blant de til sammen cirka to tusen som er nevnt i indeksen). Av disse 22 har fire doktorgrad og fem magistergrad. De andre 13 er meg bekjent ikke filosofer, men altså blant annet psykologer, sosiologer, litteraturvitere og religionsforskere.

Enkelte menn er med, så utvalgskriteriet kan ikke ha vært bare *Women* Philosophers. Og kriteriet for utvalg kan ikke ha vært bare avlagt doktorgradseksamen eller magistergradseksamen i filosofi + kvinnekjønn, men snarere en filosofisk eller feministisk interesse uavhengig av fagbakgrunn og tildels kjønn.

I det nordiske nettverket av kvinner i filosofi, som ble etablert i 1991, har vi også diskutert hvem som skal kunne være med: Bare kvinner med fagutdannelse i filosofi (profesjonskriteriet) eller også andre, f.eks. litteraturvitere, sosiologer, religionsvitere som har sterk interesse for filosofi (interessekriteriet)? Vi har foreløpig valgt det siste. Det kunne også være greit i en slik bibliografi, men kanskje ikke hvis det fortrenger kvinnelige fagfilosofer som burde ha vært selvskrevne – og helt sikkert ikke når det ikke diskuteres i boken. Slik det nå står, kan det se ut til at alle de opplistede er fagfilosofer – og ingen andre. Slik er det ikke! Smaksprøvens resultat: Noe tam.

«Vi är många»?

Etter min smak var inntrykket altså variabelt. Vi har etter hvert mye kunnskap om og bibliografier over feministiske forskere i andre fag. Det er kvinnelige fagfilosofer og kolleger vi nå føler behov for å bli bedre kjent med, behovet for å etablere en identitet som kvinnelig filosof blir sterkere. Men når vi fortsatt *er* få; hvorfor ikke heller synliggjøre det? Ved å gi inntrykk av at vi er flere tusen, gis det et helt galt bilde av dagens ensomhetssituasjon. Dermed kan en slik «uskyldig» bibliografi faktisk brukes som argument for det motsatte: Vi er jo så mange.

Etter min oppfatning er utvalget derfor ikke bare uheldig når det gjelder de som ikke er nevnt, men faktisk også når det gjelder de som nevnes. Er de blitt forespurt om de vil inkluderes i en slik sammenheng? Dyktige fagpersoner er de kanskje alle. Men av den grunn filosofer? Vil de mene det selv? Det hadde kanskje vært mer saksvarende om boken hadde fått et annet navn, for dette er ikke en bibliografi over bare kvinnelige filosofer. Det er en bibliografi over mange kvinner i filosofifaget, enkelte menn i filosofifaget og ikke så få kvinner i andre fag.

Som et nyttig hjelpemiddel har boken fått sin plass i bokhyllen mellom fagfilosofi på den ene siden og allehånde kvinne- og mannsforskning på den andre. Brukt skal den bli, og la den herved være anbefalt til både insidere og outsidere i et fag som trenger å diskutere profesjonsgrenser med både kvinner og menn, både i og utenfor eget og andre fag. Slik vil boken kunne bidra til identitetsdannelsen for kvinnelige filosofer på en indirekte måte og dermed kanskje oppfylle sitt navn likevel.

LITTERATUR KOMMENTARER

Offentlighet og kjønnsteori

Institutt for samfunnsforskning har i sin rapport nr. 93:4 samlet innleggene fra en konferanse i mars 1992, som hadde samme navn som rapporten. Konferansen var et ledd i prosjektet «Kvinner og offentlighet – endringer i kulturelle mønstre», initiert og finansiert av Kultur- og tradisjonsformidlende forskning (KULT) i Rådet for humanistisk forskning i NAVF. Målet for konferansen var å drøfte i hvilken grad og på hvilke premisser kvinner deltar i den allmenne offentligheten. Hvordan har kvinners integrasjon i offentligheten – også den litterære – utviklet seg historisk? Hvordan kan denne utviklingen spores i estetiske uttrykk om og av kvinner? Hvilke bilder avtegnes i media ved kvinners rolleekspansjon i politikk og næringsliv? Hvilke kvinnebilder tegnes i kvinneoffentlighetens egne organer?

KULT-forskningen er tverrfaglig, og de tredve forskerne fra inn- og utland som deltok på konferansen, var faglig forankret i samfunnsfag og humaniora. Den brede sammensetningen gjenspeiler prosjektgruppas egen sammensetning ved ISF – prosjektgruppa består av en antropolog, en historiker og en litteraturviter – samt ønsket om å belyse kjønn og offentlighet fra ulike faglige vinklinger.

Stoffet er delt i to. Del I: Kvinner og offentlighet, inneholder diskusjon av det mangetydige offentlighetsbegrepet, i form av historiske analyser og diskusjoner av offentlighetskonstruksjonen og forståelsen av skillet mellom den offentlige og den private sfæren. Her finner vi følgende artikler:

Arne Johan Vetlesen: Habermas' «borgerlige offentlighet» i lys av feministiske kritikker

Hanne Rimmen Nielsen: Debatten om de ugifte mødre 1880-1940. Kvindebevægelse og kvindeoffentlighed

Hilda Rømer Christensen: Among Flappers and Respectable Girls. Gender and Culture in the Danish YWCA 1880-1940

Astrid de Vibe: Fra *KjerringRåd* til *Kvinner og klær*. Fra kritisk til manipulatorisk offentlighet?

Gry Heggli: Ukebladet – et skriftlig eller muntlig medium? Et folkloristisk perspektiv på populærlitteratur

I Del II handler det om kvinner på mannlig grunn, og om hvilke kvinnebilder som avtegnes når kvinner beveger seg på tradisjonelt mannlige enemerker som politikk, rock, toppidrett og nyhetsformidling. Her finner vi følgende artikler:

Kirsten Gomard: Kvindelige politikere i dansk TV. Arbejdsvilkår og kommunikationsstrategier

Anne Krogstad: «Lille speil på veggen der». Margaret Thatchers politiske image

Kathrine Skretting: Madonnas kvinnelighet

Jorid Hovden: Kropp, kjønn og modernitet. Kvinnelege toppidrettsutøvarar og moderne kjønnsidentitet

Anita Werner: Kvinner og menn som produsenter og mottakere av debattprogrammer i fjernsyn

Lise Widding Isaksen: Evig eies kun det tapte. Om teknologisamfunnets emosjonalitet og kvinners individualitet

Rapporten kan bestilles fra Institutt for samfunnsforskning (ISF), Munthes gate 31, 0260 Oslo. Telefon: 22 55 45 10. Fax: 22 43 13 85.

Offentlighet og kjønnsteori
Rapport fra en konferanse
Anne Krogstad og Astrid de Vibe (red.)
ISF, rapport nr. 93:4
Oslo 1993

«1980-tallet: Mot større likestilling på arbeidsmarkedet, men fortsatt langt igjen»

Kvinners rett til lønnet arbeid på lik linje med menn har stått sentralt i den norske likestillingspolitikken gjennom 1970- og 1980-årene. En uttalt målsetting har vært å redusere ulikhetene mellom kvinner og menn på arbeidsmarkedet gjennom en jevnere fordeling av det lønnete arbeidet og en større utjevning mellom kjønnene i ulike sektorer, yrker og stillingsnivåer. Ved begynnelsen av 1990-årene er likelønn et av de mest aktuelle spørsmål på den likestillingspolitiske dagsorden.

I boka *Arbeid, lønn og likestilling belyst ved statistikk og forskning* gir forfatterne Randi Kjeldstad og Jan Lyngstad en samlet beskrivelse av utviklingen i kvinners og menns arbeids- og lønnsforhold gjennom 1980-årene og fram til i dag. Ved hjelp av tilgjengelig statistikk og forskningsresultater belyses spørsmål som:

- Er deltidsarbeid fortsatt like utbredt blant kvinner?
- Arbeider fortsatt de fleste kvinner i typiske kvinneyrker og kvinnenæringer, og menn i typiske mannsyrker og mannsnæringer?
- Er menn fortsatt sjefer, og kvinner underordnede?
- Er lønnsforskjellene mellom kvinner og menn blitt mindre?

I bokas første del belyser Randi Kjeldstad de endringene som har skjedd i kvinners og menns situasjon på arbeidsmarkedet i løpet av 1980-årene og stiller spørsmålstegn ved hvor langt utjevningen mellom kjønnene er kommet i dag. I bokas andre del beskriver Jan Lyngstad lønnsforskjeller og lønnsutvikling for kvinner og menn. Har det skjedd en lønnsutjevning mellom kvinner og menn på 1980-tallet? Svaret ses i sammenheng med endringer på arbeidsmarkedet og i lønnspolitikken.

Likestilling mellom kjønnene – en utvikling i tre faser

Den historiske prosessen fram mot arbeidsmessig likestilling mellom kjønnene kan beskrives som en utvikling i tre faser. Likestillingens første fase er gjennomført når det er oppnådd lik rett og like muligheter til lønnet arbeid for kvinner og menn, det vil si når kvinnene er fullt integrert på arbeidsmarkedet. Fase to kjennetegnes av en nedbrytning av det kjønnsdelte

arbeidsmarkedet. Dette innebærer at valg av yrke ikke bestemmes av kjønn, og at kvinner og menn har like muligheter til avansement i stillingsstrukturen. At fase en og fase to er gjennomført, er en forutsetning for fase tre: nemlig en jevnere fordeling mellom kjønnene av det totale arbeidet og inntekten i samfunnet. Men det forutsetter også at arbeidsdelingen i hjemmet endres. I likestillingsrådets virksomhetsplan for 1992 beskrives målet for likestillingsprosessen slik: «Det overordnede målet er at begge kjønn skal kunne delta i lønnet og ulønnet arbeid uten at det oppstår systematisk skjev fordeling av makt, ansvar, omkostninger og belønninger mellom kjønnene.»

En alternativ strategi for likestilling?

Randi Kjelstad hevder i sin oppsummering at når forskningen på begynnelsen av 1980-årene konkluderte med at utviklingen på arbeidsmarkedet i 1970-årene hadde brakt likestillingens første fase et godt stykke framover, må konklusjonen på begynnelsen av 1990-tallet være at utviklingen fra 1970-årene har fortsatt gjennom 1980-årene, og at kvinnenes rolle som yrkesaktive og fullverdige deltakere på arbeidsmarkedet er blitt befestet. Men hva har skjedd med fase to i likestillingsprosessen? Har utviklingen på arbeidsmarkedet i 1980-årene bidratt til at de tradisjonelle grensene for hva som er kvinnearbeid og hva som er mannsarbeid er blitt svekket? Kjeldstad hevder at svaret i dag må bli både ja og nei.

På utdanningsområdet har det skjedd ting som tyder på en viss oppmyking i det kjønnsdelte utdanningsmønsteret blant de unge. Men valg av yrke og muligheter til avansement i stillingsstrukturen er fremdeles svært forskjellig for kvinner og menn. Det er således langt igjen til fase to i likestillingsprosessen nærmer seg målet.

Den politiske hovedstrategien for økt økonomisk likestilling i Norge har i en årrekke vært å oppheve kjønnssegregeringen på arbeidsmarkedet. Men det viser seg å være en lang og møysommelig, om ikke umulig, prosess, ifølge Kjelstad. Hun sier videre at det kan diskuteres hvorvidt en fullstendig likedeling av alle arbeidsoppgaver i samfunnet er ønskelig, og om det er en nødvendig forutsetning for økonomisk utjevning mellom kvinner og menn. I alle fall har arbeidsmarkedsutviklingen på 1980-tallet synliggjort behovet for alternative strategier for inntektsutjevning mellom kjønnene. *En* alternativ strategi er å sette søkelyset på, og oppvurdere, kvinners arbeidsinnsats, utdanning og erfaring. En slik strategi tar i større grad sikte på å heve lønnsnivået i typiske kvinneyrker enn å påvirke til utradisjonelle yrkesvalg, sier Randi Kjelstad til slutt i sin oppsummering.

Likestilling og likelønn

Målet om at kvinner og menn skal kunne forsørge seg selv og sine barn gjennom eget arbeid, forutsetter, i tillegg til at kvinner og menn deltar i lønnet arbeid i like stor grad, at de får like godt betalt for det arbeidet de gjør.

Lik lønn for kvinner og menn har vært ett av de mest sentrale likestillingskravene. I likestillingsloven er det lovfestet at kvinner og menn i samme virksomhet skal ha *lik lønn for arbeid av lik verdi*. Regelen skal sikre kvinner mot ren diskriminering i lønnsfastsettingen; slik innleder Jan Lyngstad sin beskrivelse av lønnsforskjeller og lønnsutvikling for kvinner og menn på arbeidsmarkedet. Og han fortsetter: Likestilling på arbeidsmarkedet er ikke bare et spørsmål om lik lønn for likt arbeid. Kvinner og menn skal også ha like muligheter for utdannelse, tilsetting og avansement, dvs. de samme mulighetene til å få det mest attraktive og best betalte arbeidet.

Kvinners arbeidsinntekt

En ting er formell likestilling, noe ganske annet den faktiske fordelingen av arbeid og lønn mellom kvinner og menn. Selv om det på mange måter har skjedd en viss tilnærming mellom kvinners og menns utdanningsvalg og deres tilpassing på arbeidsmarkedet, er det fortsatt store forskjeller de to gruppene imellom. Og disse forskjellene har konsekvenser for kvinners evne til å forsørge seg selv og sine barn gjennom eget arbeid.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn: Kvinners valg eller kvinnediskriminering?

Statistikk viser at det fortsatt er lønnsforskjeller mellom kvinner og menn. Langt flere kvinner enn menn er lavtlønnet, og kvinners gjennomsnittlige timelønn ligger på ca. 80% av menns timelønn. Lyngstad viser i sin undersøkelse at disse lønnsforskjellene mellom kvinner og menn har sammenheng med at kvinner og menn er ansatt i ulike næringer og yrker, og at yrkesaktive menn i gjennomsnitt har høyere utdanning enn kvinner og oftere enn kvinnene er ansatt i overordnede eller andre godt avlønnede stillinger. Kvinner er oftere ansatt i offentlig sektor, menn i privat sektor. Kvinners omsorgsarbeid i hjemmet fører til at de oftere enn menn har avbrudd i sin yrkesaktive karriere, og oftere arbeider deltid. Dette får konsekvenser for deres karriere- og lønnsutvikling.

Etter å ha tatt hensyn til forskjellene mellom kvinner og menn når det gjelder utdanning, yrkeserfaring, type arbeid osv., har menn fortsatt høyere lønn enn kvinner. Det er dette som gjerne kalles «mannstillegget» eller »kvinnefratrekket «.

Tilnærming mellom kvinners og menns lønn på 1980-tallet

Selv om det ennå er langt igjen til kvinner og menn i like stor grad bidrar til å forsørge seg selv og sine barn gjennom inntektsgivende arbeid, har det funnet sted en lønnsmessig utjevning mellom de to kjønn i løpet av 1980-tallet. I hvert fall tyder *levekårsundersøkelsene* på det. *Lønnsstatistikken* tyder også på at det har funnet sted en utjevning mellom kvinners og menns lønn i de fleste næringer.

Lavtlønnsoppgjørene på slutten av 1980-tallet har trolig også bidratt til å utjevne lønnsforskjellene mellom kvinner og menn innen de enkelte næringene og mellom kvinnelønn og mannslønn generelt. Men, hevder Lyngstad, verken lønnsstatistikken eller levekårsundersøkelsene gir hver for seg grunnlag for å hevde at det har funnet sted en tilsvarende utjevning mellom den gjennomsnittlige kvinnelønnen og mannslønnen dersom en ser 1980-tallet under ett. Begge datakildene er, hver på sitt vis, et for usikkert grunnlag for en slik konklusjon. Men begge datakildene peker i retning av en slik konklusjon, og sett i sammenheng gir de derfor, ifølge Lyngstad, et godt nok grunnlag for å kunne hevde at *lønnsforskjellene mellom kvinner og menn er blitt mindre i løpet av 1980-tallet.*

Boka er utgitt av Universitetsforlaget i samarbeid med Statistisk sentralbyrå (SSB) som et ledd i samarbeidet mellom de to institusjonene, der en tar sikte på å formidle resultater av forskning og analyse utført som del av eller i tilknytning til SSBs virksomhet. De viktigste målgruppene for utgivelsene er studenter, lærere og forskere i samfunnsfag, samt planleggere og andre som arbeider med samfunnsspørsmål i forvaltning, næringsliv og interesseorganisasjoner.

Randi Kjeldstad og Jan Lyngstad
Arbeid, lønn og likestilling belyst ved statistikk og forskning
Universitetsforlaget, Oslo 1993

SOLVEIG

Nya utmaningar inför nästa Nordiskt Forum

Under mottot «Kvinnors liv och arbete – glädje och frihet» kommer tusentals kvinnor att mötas på NORDISKT FORUM i Finlands äldsta stad Åbo under första veckan i augusti 1994. Nordiskt Forum är också denna gång, såsom sommaren 1988 i Oslo, ett öppet arrangemang. Detta innebär att vilka teman som lyfts fram beror på oss deltagare själva.

Klart är redan nu att frågor kring den nordiska välfärdsstaten och kvinnornas socioekonomiska ställning kommer att få en framträdande plats i programmet. Sedan senaste Forum har världen och också Europa genomgått djupgående förändringar. Här hemma i Norden står vår traditionella välfärdsstat som ideologisk konstruktion och praktisk samhällspolitisk modell inför betydande utmaningar och kan i flera avseenden anses vara hotad. Många kvinnopolitiker och -forskare förutspår stora omstruktureringar av den välfärdsstat som hittills i en så hög grad baserats på kvinnors arbete och som i ett internationellt perspektiv gett nordiska kvinnor unika möjligheter att kombinera betalt lönearbete med barn och familj. Samtidigt är det allt mer uppenbart att den nordiska jämställdhetspolitiken snarare utvecklats som en följd av nationella ekonomiska och samhällspolitiska strategier (välfärdsstatsbyggande, den sociala korporatismen) än av en medveten emancipatoriskt eller feministiskt orienterad politik. Följaktligen är det ingalunda självklart att den könspolitiska modell som under efterkrigstiden vuxit fram i våra länder kommer att bestå i en förändrad ekonomisk och politisk situation.

Ett uttryck för den «backlash» som på senare tid förefaller ha drabbat också de nordiska kvinnorna är att projektet «kvinnorna tillbaks till hemmen» åter vädrat morgonluft. I Finland har kvinnornas förvärvsarbete – och till skillnad från övriga Norden, deras heldagsarbete – långa traditioner och är ingalunda någonting som brett ut sig först från och med sjuttiotalet. Det är därför desto intressantare, att de gamla idéer vi trodde var för evigt begravda, nu plockas upp från malpåsen framför allt i detta land. En av landets ledande företagsledare, verkställande direktör Martin Saarikangas för det idag norskägda Kværner Masa Yards, uttryckte på vårvintern i offentligheten sin förhoppning om att också i Finland borde den ena av föräldrarna få stanna hemma med barnen. Enligt honom skulle detta öka livskvaliteten i de finländska familjerna. Detta uttalande av en person som många upplever som en nationalhjälte som man hoppas skall bringa

Finland till ett nytt industriellt uppsving, symboliserar de nya ideologiska vindar som börjat blåsa. Samtidigt har många kvinnors ögon öppnats för vad som håller på att hända. I Finland reagerade till och med republikens första dam, fru Tellervo Koivisto, på Saarikangas' tal. Fru Koivisto, som vanligen inte brukar yttra sig i politiska frågor, fördömde på Morsdagen hans förslag, som hon (trots de könsneutrala formuleringarna) tolkade vara avsett att återförvisa kvinnorna till hemmet.

I de nordiska länderna är det knappast fråga om något organiserat motstånd mot jämställdheten eller några direkta antifeministiska rörelser. Detta gör det svårare att få grepp om vad som håller på att hända, vilket i sin tur gör backlashen ännu mer effektiv. Väldigt mycket av backlashen i nordisk tappning sker under täckmanteln av en fördjupnande recession och välfärdsstatens ideologiska och ekonomiska kris. Daghem och sjukhus läggs ned. Den «tärande» offentliga sektorn utsätts för kritik och nedskärningar, vilkas omfång vi ännu inte kan blicka. Till exempel i Finland går idag tjugo procent av den arbetsföra befolkningen utan avlönat arbete och arbetslösheten ökar relativt sett snabbast i de kvinnodominerade sektorerna i samhället.

Trots dessa dystra bilder får Nordiskt Forum inte enbart bli en genomgång av aktuella problem och svårigheter. Nordiska kvinnor är inte beredda att ge avkall på den samhällsmodell, som trots allt innehållit många kvinnovänliga drag. Det förefaller mig som om kvinnoaktiviteten och den nya feministiska medvetenheten idag är mest utbredd i Sverige av de nordiska länderna (Stödstrumpe- och Nätstrumperörelser, Kvinnopartier, Kvinnotribunaler...). Men också i det övriga Norden har många kvinnor fått nog. Nordiskt Forum kan utgöra en plattform för de nya rörelser och nätverk som uttrycker kvinnornas ökade vrede och rädsla inför vad som håller på att hända. Men också de glädjeämnen som trots allt finns mitt i all dysterhet bör komma fram under Forum-veckan. Målet är att Nordiskt Forum utformas till en manifestation för nordiska kvinnors drömmar, visioner och utopier samt upplevs som en inspirationskälla av oss alla som dagligen arbetar med jämställdhetsfrågor, feminism och kvinnopolitik.

Solveig Bergman
Koordinator
för nordisk kvinnoforskning

MØTER

SEMINARER - KONFERANSER

Informasjonsdag for jenter på NTH

Sivilingeniørutdanningen ved Norges tekniske høgskole (NTH) er fremdeles sterkt mannsdominert. Gjennomsnittlig er bare 24% av studentene kvinner, og de siste årene har det heller ikke vært noen økning i kvinneandelen. Andelen kvinner varierer sterkt fra fakultet til fakultet. Ved Fakultet for kjemi og kjemisk teknologi og Fakultet for arkitektur er rundt 50% av studentmassen kvinner, mens det bare er 10% kvinner ved Fakultet for elektro- og datateknikk.

Det viser seg at flere jenter enn gutter takker nei til studieplassen på NTH når de får tilbud om opptak. I sommer samarbeidet de fire mest mannsdominerte fakultetene – Fakultet for maskinteknikk, Fakultet for marin teknikk, Fakultet for bygningsingeniørfag og Fakultet for elektro- og datateknikk – og Studieadministrasjonen, NTH om en informasjonsdag for jenter som var kommet inn på ett av de fire fakultetene. Formålet var selvsagt å få flest mulig av jentene til å takke ja til tilbudet om studieplass ved NTH.

Rundt 200 jenter ble invitert til Trondheim og NTH 23. juli. De 78 jentene som kom, fikk dekket kostnader til nødvendig reise og opphold. Dagen ble fylt med informasjon om NTH, studentlivet faglig og sosialt og hva de enkelte fakultetene kan tilby sine studenter. Jentene fikk mye tid til å stille spørsmål og diskutere med kvinnelige studenter fra det fakultetet de selv hadde kommet inn på. De fikk også en omvisning på NTH og Studentersamfundet.

Tiltaket har en viktig effekt ved at jentene får mulighet til å komme til NTH og bli kjent med medstudenter, før alvoret begynner. For de fleste nye studenter virker NTH stort og uoversiktlig, med mange mennesker. Det kan være godt å se et kjent fjes i massene.

Vi vet at svært mange av jentene som kom på informasjonsdagen senere takket ja til studieplassen de var tilbudt, men det er vanskelig å si noe sikkert om årsaksforholdet. Kanskje det var de jentene som hadde bestemt seg for å ta studieplassen på forhånd som kom på informasjonsdagen, mens de som var i tvil, ikke kom? Dessverre har ikke jenteandelen ved de fakultetene som var med på arrangementet økt, men vi hindret muligens en nedgang? Målet for neste år er å få flere av de inviterte jentene til å komme på informasjonsdagen og begynne på studiet.

Sissel Waagbø
Koordinator i informasjonsteknologi
Norges forskningsråd

Refleksjoner etter konferansen «Kvinner og offentlighet» på Lysebu

10.–12. oktober 1993

Tåka utenfor letnet knapt i løpet av de to dagene et snes kvinneforskere fra Norge, Danmark og Island var samlet på det dansknorske Lysebu konferansesenter i Nordmarka ved Oslo for å diskutere offentlighetsfenomener og -begrep. Men innenfor husveggene ble konturene av ulike tankelandskaper klarere enn skoglandskapene utenfor, og debattens temperatur steg mens peisvarmen bredte seg.

Wencke Mühleisen ble første kvinne ut, da danske Drude Dahlerup satt fast på flyplassen i Århus og ventet på klarvær. Vi fikk en frisk start på dagen gjennom innlegget om «Vibeke Løkkeberg som riksheks» og en analyse av pressedekningen ved lanseringen av filmen *Der Gudene er døde*. Mühleisen la vekt på kritikernes dreining fra filmens innhold mot Løkkebergs person. Drude von der Fehr kommenterte innlegget, og brakte straks en rekke teoretikere inn i rommet, som Habermas, Apel og sogar Aristoteles. Hun etterlyste refleksjoner over filmskaperne selv og deres deltagelse «på begge sider» i offentligheten, og hvordan Løkkeberg bryter mot offentlighetens kunstneroppfatning ved selv å uttale seg i den på en slik måte at hun samtidig iscenesetter seg selv. Kanskje Løkkeberg skaper og viderefører bildet av kvinnen som i et selvdestruktivt speil, kommenterte Jorun Solheim. Det kom innsigelser mot å bruke Habermas og Apel uten videre, da dette handler om massekommunikasjon, og diskursetikkens kommunikasjonsbegrep kanskje blir for elitært.

Gro Hagemann hadde kalt sitt innlegg: «Om å utfordre fornuften. Kvinneforskningen som kritisk motoffentlighet». Hagemann formulerte feminismens evige dilemma som faren for å gjenta de samme typer bilder som vi ønsker å bekjempe. Forståelsen heftes når vi opponerer mot en abstrakt mannlighet med en like abstrakt kvinnelighet. For forskeren er spørsmålet etter den gode vitenskapens kriterier påtrengende. Hva er forskjellene mellom fornuft og følelser, hvor går grensene mellom det beskrivende og det normative? Debatten om «Kvinner i Akademia» dannet rammene rundt Hagemanns refleksjoner. Torill Steinfeld rettet i sin kommentar søkelyset mot det problematiske i å snakke om «vitenskap*en*» eller «*en felles* diskurs» for hele forskersamfunnet. Forskersamfunnet er ikke én offentlighet. Hver profesjon har sine grenser mot andre, og innenfor hver profesjon går grensene skarpt mellom ulike retninger og områder, sa hun.

Etter lunsj var det undertegnedes tur. Jeg presenterte Hannah Arendt som politisk tenker og forsøkte å gi substans til hennes offentlighetsbegrep ved å plassere det ved siden av ulike feministers. Hannah Arendt kan leses innenfor en tradisjonell forståelse av det private og det offentlige som to helt ulike steder, men hun kan også leses ut fra en mer spørrende innstilling om hvor grenser går, hvor de bør gå og hvorfor. Det er forskjellene mellom oss som nødvendiggjør en offentlighet der vi kan snakke og tenke sammen, ikke likhetene. Her er et spor å følge. Dertil at det gjennom hele hennes filosofi går en rød tråd: Jødenes skjebne. Som for jøden, har det for kvinnen som undertrykket kjønn stått tre posisjoner åpne i offentligheten: Å godta sin posisjon som umælende paria; å bli oppkomlingen som forsøker å snakke som mannen eller makthaveren; og å kjempe mot begge disse posisjonene som *bevisst paria*. Ut fra denne analysen er det mulig å gå videre med to offentlighetsbegreper: Ett der kvinner er i opposisjon og et annet der vi er i ulike posisjoner, som makthavere eller som maktesløse.

Så var Drude Dahlerup kommet, og alle

så fram til hva hun hadde å si om offentligheten. Hun skulle snakke om «Kvinneoffentlighet - kvinner i offentlighet» ut fra sin pågående undersøkelse om de danske «rødstrømpene» på 1970-tallet. Offentligheten er ikke en arena, sa Dahlerup, men en prosess. Diskursen eller debattene kan foregå overalt. Hun ville ikke akseptere skillet mellom det private og det offentlige og at det skulle gjelde ulike regler for dem. Med et maktteoretisk utgangspunkt i massekommunikasjonssamfunnet hevdet hun at offentligheten er overalt, og at det dermed blir et ubrukelig begrep. Hun ville derfor heller bruke kulturbegrepet og skjelnet mellom subkultur, motkultur og «mainstream» kultur. Dersom vi vil bruke offentlighetsbegrepet, må vi iallfall inkludere arbeidsmarkedet i analysen. Gro Hagemann kommenterte med at hun etter dette snarere var blitt mer overbevist om nytten av offentlighetsbegrepet, men at det krever at vi redefinerer forskjellen mellom privat og offentlig. Astrid de Vibe oppfattet offentligheten som «der noe artikuleres» og blir gitt nye begreper, og kanskje ny syntaks. Med kulturbegrepet kan vi komme i skade for å redusere kvinners tale så den igjen blir «taus». Bente Rosenbeck minnet om at det er konteksten som bestemmer om noe er sub- eller motkultur. Kontekst da kanskje som det før nevnte; posisjon eller opposisjon. Irene Iversen trakk fram det historiske i offentlighetsbegrepet: Det passet på 1800-tallet, da borgerskapet var i gang med å formulere sine prinsipper og normer, men ikke i dagens samfunn. Jorun Solheim så brukbarheten i offentlighetsbegrepet så lenge forskjellen mellom privat og politisk gjør en forskjell, så lenge det gir mening å si at «det private er politisk!» Det er i dag mange offentligheter og grader av offentlighet. Det henger sammen med meningsbrytning, og muligheter for slike. Det finnes alltid store mengder «doxa», uuttalte forutsetninger som tas for gitt, også blant kvinneforskere. Vi lever i ulike informasjonsstrømmer. Kanskje bør vi skjelne mellom diskurs og språk, der det er diskursen eller offentligheten som har en intensjonal aktør, mens språket eller kulturen «bare» har mening.

Plutselig var det dagen etter, og Astrid de Vibes lune humor smøg seg inn med overskriften «Kvinnebevegelse. Kvinnetidsskrifter. Kvinneoffentlighet.» Hun hadde ikke noe imot offentlighetsbegrepet: «Hva mer kan man forlange i denne bransjen enn å få jobbe med et begrep som ikke er enkelt?» Som sitt forskningstema hadde hun valgt *KjerringRåd* (1975-1986), *Kvinnefront* (1975 1985) og *Sirene* (1973-1983). Hun så spesielt på lederne, blant annet for å undersøke hvordan redaksjonene henvendte seg til sitt publikum. Med ironisk distanse fikk hun latteren til å sitte løst hos et publikum som delvis gjenkjente seg selv. Et av hennes funn var den gjentagne *klagingen* i lederen koblet med *trusler* om at bladet ville måtte gå inn dersom leserne ikke skjerpet seg og hjalp til med distribusjon og salg! Dersom kvinneoffentligheten skal «tematisere og begrepsfeste kvinners egne erfaringer og interesser», gir det imidlertid mening av redaksjonene å oppføre seg slik, fordi det da er etablert et interessefellesskap mellom dem og leserne. Men når redaksjonen anbefaler leserne å «handle i stedet for bare å bli sittende og preike», kan en kanskje spørre seg om intensjonen med å lage tidsskrift. De Vibe minnet om det selvfølgelige og derfor lett glemte, at det må være kvinner i en kvinneoffentlighet, både som aktører og som publikum. Spørsmålet blir hvor tilgjengelig denne «del»-offentligheten er og bør være? Kvinnebevegelsen er den politiske organiseringen av kvinner - som kommer særlig til syne i perioder, mens kvinnekulturen kan uttrykkes med begreper som myke verdier, det som er ikke-eksisterende i offentligheten og undertrykt under mannsimperialismen.

Med spørsmålet om hvordan forandring skapes i et samfunn, trakk hun fram den franske filosofen Bourdieus tanker som viktig motvekt mot den tyske Habermas-Apel-tradisjonen. I offentligheten er det konflikt, krise og kamp. Det som faller utenfor er *doxa* så lenge det ikke er formulert. Ikke bare kvinneoffentligheten er en deloffentlighet, det er mange deloffentligheter samtidig, det er *heterodoxi*. Gjennom en kollektiv artikuleringsprosess – tidligere kalt «bevisstgjøring» – konstitueres de kritiske posisjonene som er betingelser for at det skal være en offentlighet. I begynnelsen må interne konflikter skjules, men på et bestemt punkt må det gå an å offentliggjøre konflikter. Det er dette som gir dynamikken i deloffentlighetene. Her støter de «rare lojalitetsbåndene» an mot den intellektuelle debatten. Forskjellen mellom de kritiske kvinnebladene og de manipulatoriske damebladene er ikke lenger så opplagt. Genrene flyter over i hverandre, aktørene likeså.

Astrid de Vibes innlegg hevet temperaturen flere grader, uten hjelp fra peisen. Flere av aktørene fra den kritiske kvinnetidsskriftperioden var til stede i forsamlingen og kjente seg igjen. De satte søkelyset på drivkreftene hos aktørene, på definisjonen av det feministiske prosjektet. Hva var krisen som krevde en helt ny tale om kvinneligheten som førte til at «likestilling» ble *kvinnefrigjøring* og at «fri abort» ble *selvbestemt abort*? Hva var merkesakene, hvordan ble de formulert, hvordan ble spørsmålene stilt, hva var symbolsakene? Ideologikritikk av ukebladene ble understreket. De Vibe forsvarte seg med at det var representasjon, snarere enn representativitet hun hadde vært ute etter. Jorun Solheim meglet ved å se klagingen på publikum i lederne som et kulturelt datum, et godt funn til bruk i offentlighetsdiskusjonene.

Etter pausen beveget vi oss i tankene til Island. Sigthrúdur Helga Sigurbjarnardóttir fortalte om Kvinnelisten. Utgangspunktet var den spontane kvinnestreiken i 1975, men det er tradisjoner for kvinnelister i Island lenger tilbake. Omsorgs- og kvinnekulturperspektivet har stått sentralt; «mødrahyggja». Berit Ås' kvinnekulturteori var den viktigste teoretiske enkeltinspirasjonen for den nye kvinnelisten, hevdet hun. Hun knyttet også an til Sandra Harding angående Kvinnelistens manglende «program» med å si at vi ikke har noen forestillinger om et samfunn med likeverd, og at det derfor er prosessen som må føre oss dit. Dermed blir det også vage uttalelser, for Kvinnelisten ønsker ikke å avgå ved definisjonsdøden! Torill Steinfeld minnet om at Island er et lite land, og at dette må skape problemer for en offentlighet der mer eller mindre alle har en tante som er gift med en politiker som kjenner en redaktør som har et forhold til en onkel til en kollega en ikke liker eller omvendt!

Audur Styrkarsdóttirs kommentar til innlegget åpnet en diskusjon om forskjeller og likheter mellom land og kjønn i historie og samtid med overskriften: «Hva er en feministisk politikk?» Med dette spørsmålet fortsatt surrende i bakhodet inntok vi lunsjen, gjenoppdaget tåken både utenfor og innenfor og så med forventning fram til Bente Rosenbecks oppklarende sluttkommentarer til konferansen.

Hun ga oss et nytt begrep ved å se Habermas – eller enhver annen teoretiker – som en «dåseåbner». Spørsmålet er hvilke (hermetiske!) «bokser» en teori egner seg til å åpne og hvilke den ikke får opp. Hun mente at det må være «en viss kjemi» mellom teori og praksis, og anbefalte oss *dynamiske* forståelser. Hun innrømmet at det hadde vært to viktige menn i hennes liv: Habermas og Foucault. Mange nikket, men ingen hadde så langt nevnt den siste. Den økonomiske historien og den politiske historien har ulike offentligheter. Dette har både med klasse, rase og kjønn

å gjøre. Det er fortsatt få kvinner i politikken, vi trenger en ny kulturhistorie som integrerer det politiske! Hun anbefalte oss å se offentlighetsbegrepet som en parasoll, snarere enn en paraply. Om offentlighet som «paraply»-begrep over de ulike innslagene vi hadde hørt på Lysebu, ikke stemmer helt, hva gjør vel det"? La oss innføre parasoll-begrepet og se om tåka letner!

Takk til Institutt for samfunnsforskning for en velorganisert konferanse i behagelig tempo, der skjønne omgivelser og godt stell la grunnlag for tankeutvekslinger med humor og snert, langt inne i tåkeheimen.

Elin Svenneby

KOMMER

Bokmesse i Australia

The 6th International Feminist Book Fair vil bli holdt i Melbourne, Australia, i the Royal Exhibition Buildings fra 27. til 31. juli 1994.

Kontaktperson:
Susan Hawthorne
Management Committee
6th IFBF
PO.Box 212
North Melbourne
VIC. 3051
Australia
Tel/fax: + 61-3-329-6088.

Internasjonal konferanse i Canada

Det blir holdt en internasjonal konferanse i Canada fra 13. til 16. august 1994 med tittelen *Social change/Women's studies/Feminist research*.

Kontaktperson:
Greta Hofmann Nemiroff
Joint Chair in Women's Studies
University of Ottawa and Carleton University
Ottawa, Ontario
Canada KlN 6N5

Konferanse for kvinneforskere i kunsthistorie

Indoors – Outdoors: On the way. Women and their spaces in the perspective of history of art er tittelen på en konferanse som blir holdt fra 17. til 20. mars 1994. Stedet er Graz, Østerrike, og konferansen arrangeres av Institut für Kunstgeschichte der Technischen Universität Graz & Arbeitskreis Architektur der Sektion Frauenforschung im Ulmer Verein.

For detaljert program, kontakt:
Irene Nierhaus
Institut für Kunstgeschichte der TU-Graz
Technikerstrasse 4
A 8010 Graz
Østerrike
Tlf. 095 43 316 873 6279.

Kvinneforskere i Arktis

Med kvinneforskere i de arktiske regionene som målgruppe holdes *International Conference on Women in the North: Northern Women, Northern Lives* i mai/juni 1994.

Nærmere informasjon fra:
Beverly McClintock
c/o Northern Studies Program

University of Alaska
Fairbanks
601 Gruening Building
Alaska 99775
USA

Konferanse om dokumentasjonssentre for kvinner

International Conference on Women, Information, and the Future: Collecting and Sharing Resources Worldwide er tittelen på en konferanse som avholdes fra 17. til 21. juni 1994 i Cambridge, USA. Temaer er «kvinneinnrettede bibliotek», arkiv, informasjons- og dokumentasjonssentre osv.

Videre informasjon fås fra:
Women, Information, and the Future
Schlesinger Library on the History of Women in America
Radcliffe College
10 Garden Street
Cambridge
MA 02138
USA

Nordisk Forum 1994 tar form

Nordisk Forum 94 er i ferd med å ta form. Det er Nordisk Ministerråd som i tiden 1.–6. august 1994 innbyr til kvinnekonferansen, med tema «Kvinners liv og arbeid – glede og frihet». Målet med konferansen er blant annet å sette på dagsorden sider ved kvinners liv og arbeid som blir viktigst i 90-åra, og å følge opp likestillingsarbeidet fra Nordisk forum i Oslo i 1988. Unge kvinner blir spesielt oppfordret til å delta på konferansen, som blir åpen for alle, skriver den norske koordinatoren Gerd Gjøsund i denne presentasjonen.

Nordisk Forum ble første gang avholdt i Oslo sommeren 1988, med 10.000 deltagere fra de nordiske land. Konferansen tok opp tema som omhandler kvinners hverdag på godt og vondt. Nå er vi godt i gang med forberedelse til et nytt Nordisk Forum. Målet er at dette skal bli en enda større suksess enn konferansen i 1988. Vi oppfordrer alle kvinner, ung og gammel, organisert eller ikke, til å begynne å jobbe med saker som kan være aktuelle for konferansen. Konferansen i 1988 ble startskuddet til en frigjørende fase i arbeidet for likestilling. Nordisk forum 1994 blir en enestående sjanse for nordiske kvinner til å møtes igjen og utveksle ideer og erfaring. Alle kvinner, og også menn, har med denne konferansen sjansen til å sette på dagsorden de sider av kvinners liv og arbeid som er viktigst i 90-åra. Vi oppfordrer spesielt unge kvinner til å delta.

Temaer

Innholdet i konferansen skapes av deltagerne fra de forskjellige land, det er derfor viktig at vi klarer å få frem kvinners liv og virke i vårt eget land. Nordisk Ministerråd har satt opp noen mål for Nordisk Forum 94. Målene er blant annet:

- å følge opp likestillingsarbeidet fra Nordisk Forum 1988
- å gi ny inspirasjon til alle som arbeider med likestilling og stimulere til å synliggjøre kvinners og menns visjoner om det likestilte samfunn år 2000 ved å fokusere på bestemte temaer
- å gi muligheter for kontakt over grensen for kvinner og kvinneorganisasjoner i Norden og Nordens nærområder
- å få nye grupper med i likestillingsarbeidet både nasjonalt og på nordisk nivå
- å engasjere unge til aktivt likestillingsarbeid
- å styrke interessen for likestillingsspørsmål

- å inngå som en del av den nordiske forberedelsen til FNs kvinnekonferanse i Peking i 1995.

I tilknytning til Nordisk Forum 94 arrangerer Nordisk Ministerråd også denne gangen en offisiell likestillingskonferanse med deltagelse av nordiske likestillingsministre og eksperter. Her skal man drøfte hvor langt man er kommet i Norden i forhold til «Handlingsplan for Nordisk likestillingsarbeid 1989-1993», og legge planer for fremtidig likestillingsarbeid. Det blir lagt stor vekt på informasjon, og vi trenger hjelp til å spre den. Hjelp oss med navn på nettverk, organisasjoner og kontaktpersoner, slik at vi kan få sendt vår informasjon ut. Vi oppfordrer også lokale grupper til å arrangere åpne møter for å skape kontakt og samarbeid mellom grupper og enkeltpersoner, og hvor aktiviteter til Nordisk Forum planlegges.

Foreløpige programposter

Den offisielle konferansen:

1) De nordiske lands likestillingsministre og parlamentarikere skal diskutere aktuelle likestillingsspørsmål. De skal vedta et nytt samarbeidsprogram for det nordiske likestillingsarbeidet. Konferansen avholdes 4. og 5. august. Kvinneorganisasjonene blir invitert til å delta på denne konferansen.

2) Nordisk kommunalpolitisk konferanse: 2. og 3. august.

3) En temadag: «Den nordiske velferden».

4) En temadag: «Verdens urbefolkning». Fredsprisvinneren Rigoberta Menchu er invitert.

5) En temadag: «Kvinnen i den tredje verden». Gertrud Mongella, ansvarlig for FNs internasjonale kvinnekonferanse i Peking 1995 er invitert.

6) Åbos «Kunstens natt» arrangeres natten mellom torsdag og fredag.

Kulturelle aktiviteter

Grupper eller enkeltpersoner som ønsker å lage kulturelle innslag, oppfordres til å sette i gang med forberedelsesarbeidet. Først og fremst fordi det kan ta tid å skaffe midler til arrangementene, men også fordi arrangementene kan stille spesielle krav til lokaliteter og utstyr i Åbo. Arbeider dere i øyeblikket med en god idé eller konkrete forslag, skriv noen ord til oss i det norske sekretariatet, så formidler vi dette videre.

Kulturfond

Nordisk kulturfond er et tilbud til arrangement hvor mer enn to nordiske land er med. Fondet skal fremme det kulturelle samarbeid mellom de nordiske land. Bidrag kan bevilges for nordiske samarbeidsprosjekt innen kultur, forskning og utdanning. Bidrag kan også bevilges for nordiske samarbeidsprosjekter med internasjonalt perspektiv, og som har til oppgave å presentere kultur og kultursyn.

Forslag til kulturinnslag

I forbindelse med seminaret i Åbo i oktober 1992 og i arbeidet i de nasjonale planleggingsgruppene etter seminaret har det kommet frem forskjellige forslag til kulturinnslag på Forum.

Varde: Alle besøkende tar med en stein fra sitt distrikt og lager et minnesmerke til Nordisk Forum 94.

Stort lappeteppe: Alle som vil, tar med sin «rute» i bidrag til det store lappeteppet. Selges til offentlig utsmykking.

Workshops, f.eks. matkultur, kunsthåndverk, lære å spille et instrument, lære ulike typer dans, multi-media-teknikk.

Utstillinger: Kvinnelige fotografer dokumenterer kvinners liv og arbeid. Grafittimaling. Kunst. Kvinnelige forfattere. Multimedia. Kvinner og planlegging.

Happenings: Karneval, fakkeltog, gateteater, viseklubber hver kveld, rockekonserter med «jenterock», fotballandskamper,

«Friskis & svettis»-aktiviteter, «Kunstnernes natt», maratondans & «kvinnemilen», Speaker's Corner.

Festivaler: Filmfestival, bokfestival, videofestival, computerfestival, musikkfestival, dansefestival.

Det er også planer om å arrangere morgen- og kveldsandakter med kvinnelige prester.

Arrangement

Nordisk Forums sekretariat har reservert plass for seminarer og workshops på Åbo Universitet og Åbo Handelshøyskole. Kulturarrangementer og forestillinger blir det ordnet plass til andre steder i byen. Seminarene og forelesningene kommer som regel til å bli gjennomført mellom klokken 9 og 17 på universitetsområdet. Deretter flytter deltagerne til andre steder inn mot sentrum av Åbo og stranden ved Aura elv, der det vil bli ulike kulturelle aktiviteter. På Nordisk Forums område blir det plass for spontane arrangementer som f.eks. forestillinger, arbeidsgrupper etter seminarene osv. Lokalitetene som er reservert, er gratis.

Nordisk Forum er i prinsippet ikke et kommersielt salgsforum, men styringsgruppa har lagt til rette for noe salg av eget arbeid. Dette gjelder først og fremst deltagere fra Grønland, Island, samiske kvinner og baltiske kvinner. Ved stranden av Aura elv er plassen reservert for at de skal kunne selge egenproduksjon av håndarbeid og litteratur.

I forbindelse med vårt arbeid rettet mot unge kvinner, har styringsgruppa utlyst en nordisk stilkonkurranse for aldersgruppen 16–19 år. Tema for konkurransen er «Unge kvinner i Norden – visjoner om kvinneliv år 2000». Vi ønsker beskrivelse av den unge kvinnens visjon om kjønn og likestilling i fremtiden. Hvor er kvinnene på vei, hva ønsker de for egen del og hva venter de seg av fremtiden? Emnet er fritt, men skal falle inn under Nordisk Forums tema: «Kvinners liv og arbeid – glede og frihet.» Det er satt opp tre priser. 1. pris: 5.000 DKK, 2. pris: 3.000 DKK og 3. pris: 1.500 DKK, samt gratis deltagelse på Nordisk Forum 94 i Åbo.

Praktiske opplysninger

Reise: Det forhandles med reisebyrå, flyselskap og rederi om billigst mulig reise til Åbo. Vi har ennå ikke fått bekreftet tilbud. Det vi vet er at det fortsatt er sommertilbud på reiser frem til 15. august; det lover bra. (Sommertilbud på fly Oslo/Åbo tur/retur er på NOK 1600 i år.)

Overnatting: Hotellene har tre standarder. Det er forhandlet frem cirkapriser fra 130–200 FM (vanlige priser på hotell i Åbo er pr. i dag 400–500 FM).

Mat: Det vil bli opprettet flere serveringsboder med variert mat. Det arbeides for å få til en billig fast pris. Det forhandles med restaurantbransjen for å få rimelig servering på kveldstid.

Deltageravgift: Deltageravgift for hele uken er 100 FM. For den som ønsker å besøke Forum bare en dag koster det 25 FM pr. dag. Barn og unge som kommer til Nordisk Forum sammen med foreldre, betaler ikke deltakeravgift.

Husk at alle kan delta, man må ikke være medlem i noen organisasjon for å delta.

Personlig påmelding: Påmeldingen skal skje på egen blankett, og siste frist er 1. mai 1994. For den som melder seg på etter 1. mai, kan en ikke garantere å skaffe overnatting.

Det blir utarbeidet en egen påmeldingsblankett som skal sendes til det felles nordiske sekretariatet i Finland. Den kommer senere, kontakt koordinatoren.

Tidsfrister

Siste frist for påmelding av aktiviteter er *1. februar 1994.* Siste frist for påmelding av personer er *1. mai 1994.*

Forslag til workshops og andre aktiviteter sendes snarest mulig til det norske sekretariatet:

Nordisk Forum 94
Barne- og familiedepartementet
Postboks 8267 Hammersborg
0129 Oslo
Tlf. 22 34 25 55
Fax: 22 34 27 18

Gerd Gjøsund
Norsk koordinator
for Nordisk Forum 1994

Women working for change

Internasjonalt seminar for å bedre kvinnenes stilling og deltakelse
9.–19. mai 1994

Bakgrunnen for dette seminaret er at FNs kvinne-tiår satte søkelyset på kvinners endrede roller i verden, at økonomiske og juridiske reformer har skapt noen nye muligheter for noen kvinner, men at det fortsatt er en lang vei å gå.

Vi nærmer oss Beijing-konferansen i 1995. Situasjonen viser at kvinner er sterkt underrepresentert i offentlighet og beslutningsprosesser og at kvinners interesser fortsatt ikke teller i verdensmålestokk. Deres økonomiske bidrag til samfunnet som helhet undervurderes også.

Seminarets mål er å skape et internasjonalt forum for utveksling av ideer og erfaringer som kan gi et fokus for å bedre utviklingen i retning av endringsstrategier til beste for kvinner.

Temaer som vil bli diskutert er blant annet:

- kjønn og utvikling
- kvinner og ledelse
- likestillingspolitikk
- kvinnenettverk
- fagforeninger og politiske partier.

Det er begrenset plass. Språket er engelsk.

Interesserte kan kontakte adressen nedenfor *innen 24. januar 1994.*

International Seminars Department
The British Council
10 Spring Gardens
London SW1A 2BN, UK.
Tlf. + 44 71 389 4264/4352/4162
Fax: + 44 71 389 4154

LITT AV HVERT

Nytt tidsskrift for sosialpolitikk på trappene:

Social Politics

International Studies in Gender, State & Society

Tidsskriftet blir redigert av Barbara Hobson, Ann Shola Orloff og Sonya Michel. Det kommer med sitt første nummer våren 1994.

Målgruppen er forskere og studenter i ulike disipliner som historie, statsvitenskap, sosiologi, filosofi, geografi, antropologi og jus.

Det første nummeret vil inneholde følgende artikler:

Linda Gordon og Nancy Fraser: «The Historical Career of the Concept 'Dependency'»

Ilona Ostner: «Back to the Fifties: Gender and Welfare in Unified Germany»

Chiara Saraceno: «The Ambivalent Familialism of the Italian Welfare State».

Trudie Knijn: «Fishes Without Bikes: Single Mothers and (In)dependency in the Dutch Welfare State»

Norge er representert i tidsskriftets internasjonale redaksjonsråd ved Helga Hernes og Kari Wærness.

Tidsskriftets adresse:
SOCIAL POLITICS
University of Illinois Press
54 E. Gregory Dr.
Champaign, IL 61820
USA
Tlf: + 217 333 8935
Fax: + 217 244 8082

PUBLIKASJONER

Bøker

Diane Richardson and Victoria Robinson
Introducing Women's Studies
Macmillan, London 1993.

Tidsskrifter

Feminist Review, No. 44, Summer 1993.

Häften för kritiska studier, nr. 1-2/93.

Kvinnovetenskaplig tidskrift, nr. 1/1993: «Mansforskning II».

Materialisten, nr. 1-2 /93.

Samkvind, nr. 13: «Kvinder og dygtig udvikling».

Signs, Volume 18, No. 4/Summer 1993.

Utvikling, nr. 1/93.

The Women's Review of Books, vol. 10, No. 9, June 1993.

The Women's Review of Books, vol. 10, Nos. 10- 11, July 1993.

Atle Døssland: «Examinerede jordmødre på landsbygda» Møre og Romsdal Distriktshøgskules skriftserie. Publikasjon nr. 43.

Issues, fall 1993: «The holy wars».

Forum for Development Studies, nr. 1/1993: «Health and development» Norwegian Institute of International Affaires.

Norsk Senter for Barneforskning
Nytt fra Forskning om barn i Norge, nr. 2/1993.

Feminist Review, No. 45 Autumn 1993: «Who would you like me to be today?» Thinking through ethnicities.

Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift, nr. 3/93.

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

Mari Teigen og Olaf Tvede
«Framtid i forskningen?»
NAVFs utredningsinstitutt, rapport 6/93.

Jens-Christian Smeby
«Undervisning ved universitetene»
NAVFs utredningsinstitutt, rapport 7/93.

Svein Kyvik og Ingvild Marheim Larsen
«Nye styringsformer på instituttnivå»
NAVFs utredningsinstitutt, rapport 8/93.

Anne Krogstad og Astrid de Vibe
«Offentlighet og kjønnsteori»
Rapport fra en konferanse
Institutt for samfunnsforskning, rapport nr. 4/93.

Liselotte Jakobsen och Jan Ch. Karlsson
«Jämställdhetsforskning – Sökljus på Sverige som jämställdhetens förlovade land»
Høgskolan i Karlstad, Forsknings Rapport 5/93

Maud Landby Eduards och Gertrud Årström
«Manga kände sig manade, men få blevo kallade – en granskning av arbetet för ökad kvinnorepresentation»
Stockholms universitet, juni 1993.

Lithuanian Department of Statistics
«Women and Family» Vilnius 1993.

Lithuanian Association of University Women
«The paths of women: east and west»
Vilnius University Women's Studies Centre, Vilnius 1993.

Hilde Lidén og Anne Øie
«Fritid på Skolen – en evaluering av skolefritidsordninger»
Norsk senter for barneforskning, rapport nr. 30.

«Evaluering av AVHs Senter for kvinneforskning»
Universitetet i Trondheim, Den Allmennvitenskapelige Høgskolen. Trondheim, 29.05.93

«New Literature on Women – A Bibliography» 1993:2
Kvinnohistoriska samlingarna, Göteborgs Universitetsbibliotek

Asbjørn Grimsmo i samarbeid med Bjørg Aase Sørensen og Odd Løkke
«Det moderne tjenerskap: varm på beina, kald i hjertet?
Arbeidsforskningsinstituttet, rapport 12/92

«European Women's Studies» – Guide
Women's International Studies Europe, 1993.

Ann-Marie Laginder
«Kvinnor och Pedagogisk Praktik»
Nordens folkliga akademi, Göteborg.

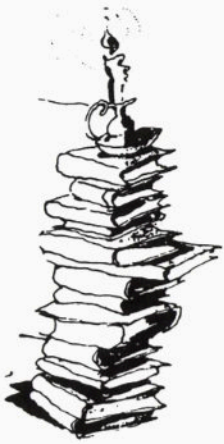

EGNE PUBLIKASJONER

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 2/81:
Kvinner, overgang og aldring.
Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 1/83:
Humanistisk konferanse om kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:
Kvinneforskning for samfunnsplanlegging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 1/84:
Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo 20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 5/84:
Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 2/85:
Kvinner i medisinsk forskning.
Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 5/85:
NAVFs støtte til kvinnelige forskere og kvinneforskningen. Oppgaver og organisering etter 1986.
Opptrykk.

Arbeidsnotat nr. 3/86:
Framtidas Norge – på kvinners vilkår?
Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 3/87:
1. norske seminar i medisinsk kvinneforskning.

Arbeidsnotat nr. 3/88:
Oversikt over samfunnsvitenskapelig forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 4/88:
Oversikt over humanistisk forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 6/88:
Rekruttering av kvinner til forskning innen matematikk og fysikk. Rapport fra arbeidsmøte.

Arbeidsnotat nr. 1/91:
Veiet og funnet for lett – og for tung. Kjønn og vitenskapelig bedømmelse.
Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/91:
Karriereveier for kvinner i medisinsk forskning. En konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 3/91:
Kvinner, miljø og utvikling. Rapport fra en nordisk forskerkonferanse.

Arbeidsnotat nr. 4/91:
5. nordiske seminar i medisinsk kvinneforskning.
Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 1/92:
Kjønn i kjempers fødeland.
Forskerblikk på kultur og tradisjon.
Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 2/92:
Kompetansekatalog.
Forskere innen feltet kvinner, miljø og utvikling.

Arbeidsnotat nr. 3/92:
Innsatsbehov på feltet kvinner, miljø og utvikling.
Prosjektrapport. Eva Munk-Madsen.

Arbeidsnotat nr. 1/93:
«Dei vil alltid klaga og syta.»
Fagkritisk blikk på kunnskapsproduksjon om kvinneliv og sykdom.
Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 2/93:
Sånn, ja!
Rapport fra en konferanse om matematikk-didaktikk og kvinner i matematiske fag.

Arbeidsnotat nr. 3/93:
Viten – Vilje – Vilkår.
Rapport fra en forskningspolitisk konferanse om kvinneforskning.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskningen. Av Mie Berg.

Elisabeth Fürst: *Kvinner i Akademia – inntrengere i en mannskultur?* 1988. Kr. 85,–

Tamar Bermann, Harriet Holter, Bjørg Aase Sørensen, Gro Hanne Aas: *På kvinners vis – med kvinners råd. Nye perspektiver på forskningspolitikken.* 1988. Kr. 85,–

Enslige svaler i norsk forskning? Kvinner i medisinsk, naturvitenskapelig og teknologisk forskning i universitets- og høgskolesektoren 1974–1987. NAVF, NTNF, 1990.

Aasta Hansteen, Tyve aars kamp. Tilbakeblikk og fremsyn. Red. Elisabeth Aasen.

Informasjonsbrosjyren *Kvinner og forskning – naturvitenskap og teknologi.*

Informasjonsbrosjyren *Kvinner og forskning – medisin.*

Samtlige publikasjoner kan fås ved henvendelse til NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

Tidligere numre av *Nytt om kvinneforskning*

Numre utgitt i 1987, 88 og 89: Før kr 35 – NÅ kr 15
Numre utgitt i 1990, 91 og 92: Før: kr 40 – NÅ kr 20

1/87:	Ufrivillig barnløshet – det vanskelige tema
2/87:	Kjønn og makt. Humanistisk kvinneforskning
3/87:	Kvinner i helsevesenet: Leger – pasienter – ledere
4/87:	Nye bilder – ny virkelighet: Utviklingstrekk i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning
5/87:	Fra skattkammeret: Om kunnskapsproduksjon, litteratur, studenter og jubileum
1/88:	Teologi, religionsvitenskap: Kvinners plass i tradisjonsformidlingen
2/88:	Brundtland-kommisjonens rapport – en feministisk kritikk
3/88:	En mer kvinnerettet bistand – forskning som grunnlag
4/88:	Kvinner i primærnæringene – reindrift, fiskeri og landbruk
5/88:	Teknologi: Flere kvinner – en annerledes vitenskap?
1/89:	Forskningspolitisk debatt og kvinneforskningens framtid
2/89:	Språk, kjønn og kvinnelighet. Kvinneforskningens bidrag
3/89:	Forholdet mellom kjønnene: Mer likestilling – nye motsetninger
4/89:	Kvinner og idrett – forskning, perspektiver og utfordringer
5/89–1/90:	Grunnleggende medisinsk kvinneforskning – kjønn, helse og omsorgstjenester
2/90:	Grunnlagsproblemer i kvinneforskningen – møte mellom humaniora og samfunnsvitenskapene
3/90:	Spor etter ord – kvinne og mann i europeisk kulturhistorie
4/90:	Kvinneforskningens mangfold: Bidrag fra humaniora, samfunnsvitenskap og naturvitenskap
5/90:	Kvinner og tekst: Feministisk litteraturanalyse
1/91:	Feministisk kritikk i naturvitenskapene
2/91:	Likestillingsforskning: Forskere – formidling – brukere
3/91:	Kvinner, miljø og utvikling
4/91:	Kilder til kvinners historie
5/91:	Kvinnebevegelsens historie – nøkkelpersoner og tekster
1/92:	Kropp og kvinnelighet: Nye perspektiv – ny forståelse
2/92:	Harriet Holter 70 år. Nye perspektiver på hennes faglige bidrag
3/92:	Reproduksjonsteknologi: I kvinners tjeneste?
4-5/92:	Bidrag til forståelse av kvinnemishandling og seksualisert vold

Småstoff til *Nytt om kvinneforskning*

Nytt om Kvinneforskning trykker i hovedsak artikler og bokomtaler, men vi minner om at vi også har ulike rubrikker for diverse småstoff:

MØTER, SEMINARER, KONFERANSER
Har du vært med på noe viktig som flere kan være interessert i?

KOMMER
Vet du om en viktig konferanse eller noe annet som skal skje?

LITT AV HVERT
Har du noe annet som bør formidles gjennom tidsskriftet?

Vi ser gjerne at dere sender oss tips om det dere tror at leserne kan ha interesse av.

Red.

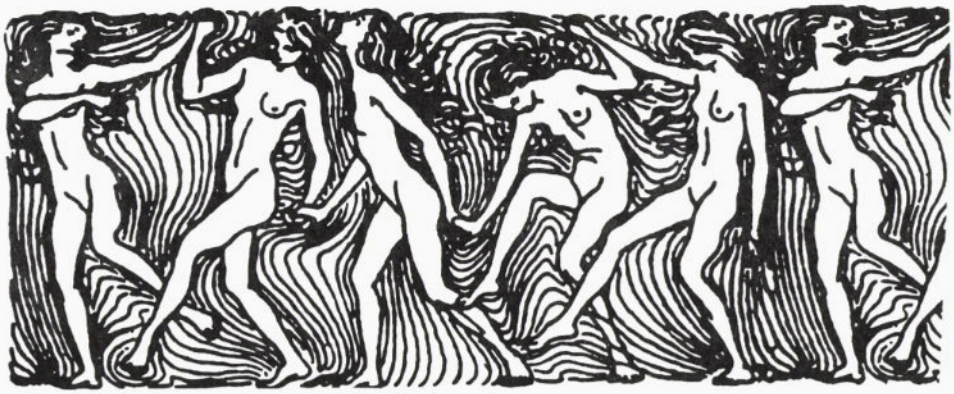

NORA

Nordic Journal of Women's Studies

A new interdisciplinary journal of women's studies, published in English.

Drude Dahlerup (Denmark):
From Movement Protest to State Feminism

Birgitta Holm (Sweden):
Vierge Moderne: The New Woman. Edith Södergran and the Sexual Discourse of the Fin de Siècle

Cecilie Høigård (Norway):
The Victim as an Expert: Active and Captive

Ullalina Lehtinen (Sweden):
Feelings and Epistemology

Vibeke Pedersen (Danmark):
Soap, Pin Up and Burlesque. Commercialisation and Femininity in Television

Annick Prieur & Arnhild Taksdal (Norway):
Giving Women a Value - Men Who Buy Sex

Kerstin Westerlund-Shands (Sweden):
Transcending Gynocentric Space: Spatial Metaphorics in Feminist Theory and Criticism

Editors:
Harriet Bjerrum Nielsen and Torill Steinfeld (Norway)

Editorial address:
Nora, Centre for Women's Research, University of Oslo, P.O. Box 1040 Blindern, 0315 Oslo, Norway
Phone: +47 22 85 89 30
Fax: +47 22 85 89 50

SCANDINAVIAN UNIVERSITY PRESS

Please send to: Scandinavian University Press,
P.O.Box 2959 Tøyen, 0608 Oslo, Norway
U.S. address: Scandinavian University Press, 200 Meacham Ave., Elmont NY 11003, USA

❑ Please enter my subscription to NORA from Volume 1, 1993. ISSN 0803 8740, 2 issues per year. Postage included. Airspeed delivery worldwide. Prepayment required.

SUBSCRIPTION RATES

❑ Private subscription, NOK 195 (approx. USD 33) (outside Scandinavia),SEK 150 (in Sweden), NOK 160 (in other Nordic countries)

❑ Institutional subscription, NOK 330 (approx. USD 57) (outside Scandinavia), SEK 275 (in Sweden), NOK 295 (in other countries)

❑ Please send me additional information on NORA

Name/Address: (CAPITALS) _____

_____

_____

Signature: _____

Date: _____

3N1 x y z æ ø

VITEN VILJE VILKÅR

FORSKNINGSPOLITISK KONFERANSE OM KVINNEFORSKNING

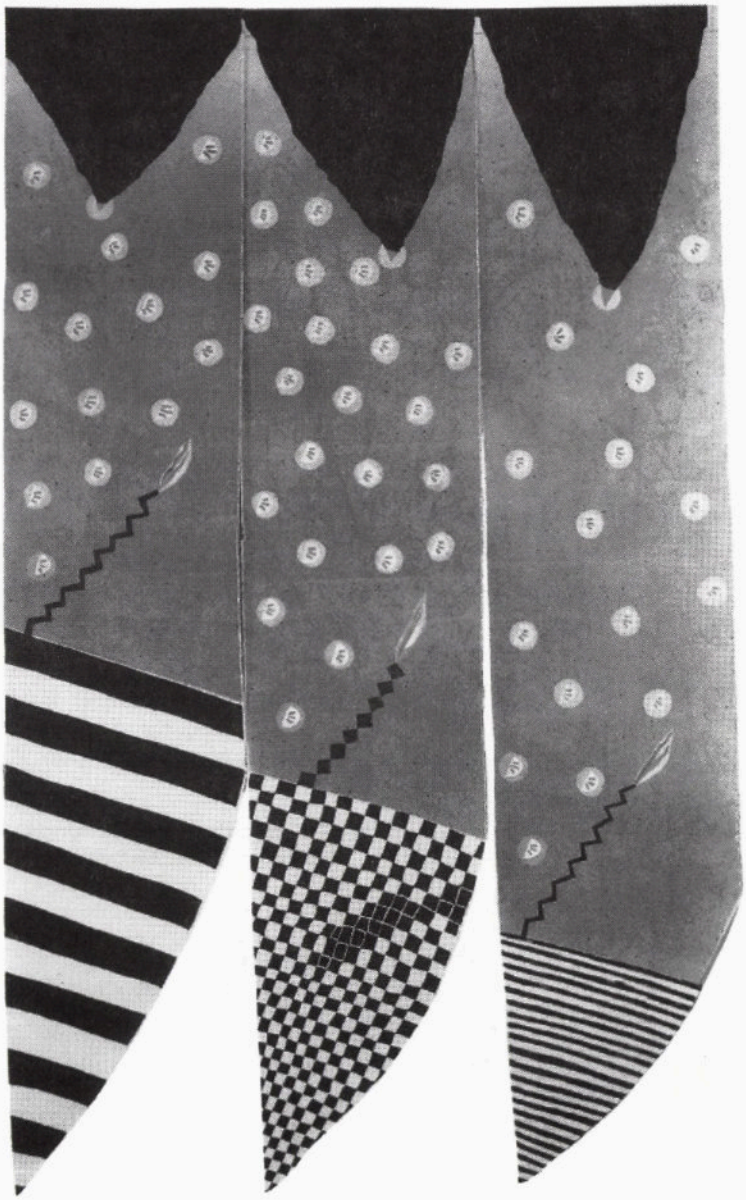

Arbeidsnotat 3/93

Konferanserapport fra
Norges forskningsråd
Sekretariatet for kvinneforskning

BIDRAGSYTERE

Solveig Bergman, Institutet för kvinnoforskning, Åbo Akademi, Gezeliusgatan 2A, SF 20 500 Åbo. Tlf. 095 358 21 65 48 13.

Gro Hagemann, Institutt for samfunnsforskning, Munthes gate 31, 0260 Oslo. Tlf. 22 55 45 10.

Jorunn Haakestad, Sjuvekroken 7, 3033 Sandefjord. Tlf. 33 31 40 32.

Toril Jenssen, Avdeling for sosialarbeiderutdanning, Finnmark DH, 9500 Alta. Tlf. 78 43 76 00.

Marianne Liljeström, Historiska Institutionen, Åbo Akademi, Biskopsg. 13, SF 20500 Åbo.

Helgard Mahrdt, Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø, Breivika, 9037 Tromsø. Tlf. 77 64 42 31.

Elisabeth Mansén, Idé- och lärdomshistoria, Kungshuset, Lundagård, S 223 50 Lund. Tlf. 095 46 10 94 86.

Wencke Mühleisen, Institutt for samfunnsforskning, Munthes gate 31, 0260 Oslo. Tlf. 22 55 45 10.

Sigthrúdur Helga Sigurbjarnardóttir, Institutt for samfunnsforskning, Munthes gate 31, 0260 Oslo. Tlf. 22 55 45 10.

Hege Skjeie, Institutt for samfunnsforskning, Munthes gate 31, 0260 Oslo. Tlf. 22 55 45 10.

Torill Steinfeld, Sekretariatet for kvinneforskning, Norges forskningsråd, Stensberggata 26, Postboks 2700 St. Hanshaugen, 0131 Oslo. Tlf. 22 03 74 39.

Elin Svenneby, Sekretariatet for kvinneforskning, Norges forskningsråd, Stensberggata 26, Postboks 2700 St. Hanshaugen, 0131 Oslo. Tlf. 22 03 74 38.

Astrid de Vibe, Institutt for samfunnsforskning, Munthes gate 31, 0260 Oslo. Tlf. 22 55 45 10.

SOGN OG FJORDANE SJUKEPLEIEHØGSKOLE
BIBLIOTEKET
6800 FØRDE

Returadresse:
Sekretariatet for kvinneforskning
Norges forskningsråd
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 Oslo

I dette nummer:

Hege Skjeie: Når statsråder står skolerett. Sideblikk på «Regjeringens karakterbok»

Gro Hagemann: Offentlige kvinner? Offentlighet og dyd i kvinnesakens tidlige år

Jorunn Haakestad: Tekstil i offentligheten: Med innsiden ut?

Astrid de Vibe: Ironi i all offentlighet. Om Habermas og neglelakk

Elisabeth Mansén: Kvinnoroller i romantikens salonger

Helgard Mahrdt: Kvinnelitteratur og offentlighet

Wencke Mühleisen: Kvinnelige filmskapere og det feministiske prosjekt

Sigthrúdur Helga Sigurbjarnardóttir: Kvinnelisten i Island

Nytt om kvinneforskning nr. 4/93